Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Bernadotternas Drottningar

LARS O. LAGERQVIST

BONNIERS

Till H M Konungen och styrelsen för Stiftelsen Bernadotteska familjearkivet vill författaren framföra sitt vördsamma tack för tillståndet att ta del av drottningarna Désirées, Joséphines, Lovisas och Sophias efterlämnade papper, liksom av korrespondens ingående i konungarna Oscar I:s, Carl XV:s och Oscar II:s arkiv. I detta sammanhang har jag haft ett ovärderligt stöd av familjearkivets vårdare, förste arkivarien Nils F. Holm, som givit mig del av sitt stora kunnande.

H M Drottningen har haft den stora vänligheten att svara på en del frågor, framförda genom pressekreterare Elisabeth Tarras-Wahlberg.

Personalen vid Kungl. Husgerådskammaren, framförallt intendent Bo Vahlne och fil. dr Göran Alm, har med stort tålamod och tillmötesgående låtit mig ta del av såväl bildarkivets rika skatter som föremålen i Bernadotteska minnesrummen samt stått till tjänst med fotografier. Med fil. dr Carl-Fredric Palmstierna har jag haft stimulerande diskussioner; därtill har han hjälpt mig tillrätta i det rikhaltiga Bernadotteska fotoarkivet.

Nordiska museets bildarkiv, Antikvariskt-Topografiska Arkivet samt Statens Porträttarkiv har likaså bistått mig på jakten efter illustrationer. Ett särskilt tack riktas till specialisten på Fritz von Dardel, fru Angela Rundquist, Djursholm, som låtit mig utnyttja hennes rika vetande. Särskilt vad beträffar drottningarna Victoria och Louise har jag haft stort utbyte av diskussioner med redaktör Margit Fjellman, Stockholm. Till sist riktas ett varmt tack till medarbetarna hos Bonniers.

Lars O. Lagerqvist

ISBN 91-0-042916-3
© 1979 Lars O. Lagerqvist
Typografisk formgivning Marie-Louise Hedin
Albert Bonniers Förlag AB
Printed in Sweden
Ljungföretagen, Örebro 1979

Innehåll

En ny dynasti	6
Désirée	14
Joséphine	36
Lovisa	54
Sophia	68
Victoria	90
Louise	108
Silvia	126
Några kommentarer	140
Register	143

En ny dynasti

Den 20 oktober 1810 landsteg den nyvalde svenske kronprinsen i Helsingborg. Det var den av många efterlängtade, av andra åter med fruktan eller motvilja emotsedde grundaren av vår ännu regerande dynasti som för första gången satte sin fot på svensk jord. Den svenska riksdagen hade, liksom sextiosju år tidigare, valt en utländsk man till att efterträda en åldrad, oduglig och barnlös konung. Även denna gång var landets självständighet hotad. Men annars – vilken skillnad! *Då* hade man under rysk påtryckning korat en ogift tysk prins av medelmåttig begåvning, tillhörande ett gammalt furstehus, Holstein-Gottorp, med direkt härstamning från Danmark och med en anfader, som på 1400-talet suttit på Sveriges tron; inom kort skulle han gifta sig med en högintelligent preussisk furstinna, syster till Fredrik den store. *Nu* hade man stannat inför en fransk undersåte, som visserligen var marskalk och för några år sedan av kejsar Napoleon – en uppkomling och usurpator! – gjord till furste av Ponte Corvo i Italien, men som, om man skrapade på förgyllningen, avslöjade sig som sonen till en obetydlig sakförare från Pau i Frankrike, värvad som menig i den franska armén och vid den stora revolutionens utbrott 1789 ännu blott underofficer! Därtill var han redan gift, och detta med en köpmansdotter från Marseille! Lyckligtvis för tronföljden hade han en son, men hur skulle han arta sig, med sådana föräldrar... Denne Jean Baptiste Bernadotte, som bytt namn till Carl Johan och skyndsamt, på grund av "länge närd övertygelse", nyss gått över till den lutherska tron, vem var han egentligen? Och hur hade det gått till när rikets ständer bestämt sig för att utse honom, och inte en dansk prins eller rentav danske kungen själv, som många, inte minst den mäktige Napoleon, väntat sig?

Alla detaljer i intrigspelet före och under valriksdagen i Örebro sommaren 1810 kommer väl aldrig att kunna klarläggas. Mot bakgrunden av de enorma förändringarna ute i Europa och det närmast katastrofala läget i Sverige blir valet emellertid mera begripligt. Den franska revolutionen och de av denna orsakade krigen hade inlett en serie sociala och politiska förändringar i vår del av världen, vars make

dittills aldrig skådats. Den främste av de franska generalerna, Napoleon Bonaparte, hade efter ett antal segrar över Europas i mångas ögon förfallna och reaktionära monarkier gjort sig till Frankrikes diktator och några år senare, 1804, krönt sig själv till fransmännens kejsare och senare till konung av Italien. På flera troner – Spaniens, Hollands, Westfalens – placerade han sina bröder, styvsonen giftes bort med en bayersk prinsessa och blev vicekung i Italien, en av hans marskalkar gjordes till kung av Neapel; det gamla, blott till namnet existerande tysk-romerska kejsardömet upplöstes och ommöblerades. De monarkier som tilläts sitta kvar uppvaktade ödmjukt kontinentens herre. Endast England motstod ännu envåldshärskaren.

Sverige hade till en början undgått att dras in i striderna på kontinenten. Efter kungamordet 1792 skrinlades skyndsamt alla Gustaf III:s storstilade planer på att samla en koalition mot Frankrike. Sonen, Gustaf IV Adolf, fann Napoleon förhatlig och förklarade 1805 Frankrike krig. Franska trupper tvingade svenskarna att utrymma Pommern, Danmark förklarade Sverige krig och Ryssland erövrade hela Finland och Åland. Missnöjet med kungens inkompetenta ledning ledde till att generalmajor Carl Adlercreutz och sex andra officerare den 13 mars 1809 gick upp på slottet och arresterade denne. Han tvingades abdikera och internerades med sin familj på Gripsholm; vid årets slut förvisades de till Tyskland.

Kungens farbror hertig Carl gjordes till riksföreståndare och ständerna sammankallades för att ge Sverige en ny regeringsform, som skulle avskaffa enväldet. Den antogs den 6 juni 1809 och samtidigt accepterade hertigen kronan; han besteg tronen som Carl XIII och kröntes den 29 i samma månad tillsammans med sin gemål, Hedvig Elisabet Charlotta.

Det gällde för den nya regeringen dels att fortast möjligt sluta fred, dels att utse en tronföljare, eftersom kungaparet var barnlöst. Den avsatte kungens äldste son ville "1809 års män" inte acceptera och dennes anhängare, "gustavianerna", saknade inflytande. Ständerna utsåg i juli 1809 en dansk prins, Christian August av Augustenborg, till Sveriges kronprins och denne lovade acceptera valet efter fredsslutet. Dessa ingicks med Ryssland i september, varvid hela Finland, Åland och en del av Västerbotten avträddes, med Danmark i december 1809 och med Frankrike i januari 1810. I början av detta år anlände den nye kronprinsen, som antog namnet Carl August. Han var mycket efterlängtad av alla i det stympade och krigshärjade landet; Sverige behövde i hög grad någon som kunde styra riket, eftersom regeringen var svag och kungen en kraftlös och lättledd odugling, nu dessutom bruten av två slaganfall. Carl August skulle emellertid aldrig på allvar bli prövad; i slutet av maj 1810 föll han av hästen under en truppinspektion på Kvidinge i Skåne och det visade sig, att en hjärnblödning gjort slut på hans liv. Trots att en obduktion klarlade, att han dött av naturliga orsaker, spreds snabbt ett illvilligt rykte – kronprinsen hade förgiftats av "gustavianerna", som önskade se den unge prins Gustaf på tronen! Som en av ledarna utpekades

riksmarskalken, greve Axel von Fersen d y. En från högsta ort inspirerad agitation, för vilken inte ens Carl XIII var främmande, ägde rum i huvudstaden och när begravningsföljet med Carl Augusts lik drog in i Stockholm var folkmassan noga preparerad. Riksmarskalkens vagn attackerades, han drogs ut ur sin vagn, misshandlades, undkom, drogs på nytt ut på gatan och mördades till sist på rådhusets gård (Bondeska palatset invid Riddarhuset, numera Högsta domstolen), utan att trupperna ingrep. Först på kvällen rensades staden på oroselement; den följande rättegången skonade de verkligt ansvariga.

En riksdag måste åter sammankallas för att välja en ny tronföljare; självfallet var det gustavianska partiet inte längre att räkna med, men det fanns många andra kandidater och intrigerna många. Den främste kandidaten var prins Fredrik Christian av Augustenborg, den danske kungens svåger, men Fredrik VI av Danmark-Norge hade själv ett parti, aktivt inte minst i bondeståndet; flera andra namn nämndes, bl a en prins av Oldenburg och prins Christian Fredrik av Danmark. Regeringen och kungen föredrog emellertid augustenborgaren; hans val föreföll säkrat.

Det fanns emellertid de, som ingalunda ville acceptera någon av de danska kandidaterna. Bland yngre officerare och ämbetsmän, som länge beundrat Napoleon och ansåg, att Sverige borde alliera sig med hans välde, ville man ha en fransk marskalk. Flera av Europas stater hade ju redan bytt ut sina odugliga regenter mot fransmän, de flesta av familjen Bonaparte; någon sådan var visserligen inte längre ledig, men Neapels tron hade ju tilldelats en av kejsarens franska krigare, Joachim Murat, så varför inte en annan på Sveriges? Eller kanske hans styvson, Eugène de Beauharnais, vicekung av Italien, skulle vara intresserad? Hela denna diskussion försiggick utan kontakt med regeringen och ännu mindre med Napoleon; man visste inte, att denne egentligen skulle ha föredragit Fredrik VI.

En ung officer från dessa franskvänliga kretsar kom att bli den, som korsade den svenska regeringens planer. Samtidigt som det officiella sändebudet begav sig till Paris för att inför Napoleon presentera Fredrik Christians kandidatur, reste en ung löjtnant, Carl Otto Mörner, till Paris. Han hade genom sin blivande svåger, hovkanslern och statsrådet Gustaf af Wetterstedt, lyckats utverka ett enkelt uppdrag, nämligen att vara kurir med en del depescher. Så snart han kommit fram och fullgjort sitt uppdrag, begav han sig till en av de marskalkar vars namn varit aktuellt under de många kannstöperierna hemma i Sverige – Jean Baptiste Bernadotte, furste av Ponte Corvo. Denne råkade vistas utan uppdrag i Paris och delvis bidrog väl detta till, att det blev just han som nu tillfrågades av den unge löjtnanten, om han ville bli svensk tronföljare. Därtill kom, att han redan 1806 träffat en del svenska officerare, tillfångatagna vid Lübeck, och behandlat dessa med största älskvärdhet; hans namn var alltså känt i Sverige. Att han sedan någon tid var i onåd hos Napoleon var okänt i vårt land; detta däremot medförde att Bernadotte, som redan fyllt 47 år och kände sig osäker om sin framtid i Frankrike, inte ställde sig negativ till försla-

get. Några dagar senare kom även den svenske ambassadören, general Fabian Wrede, med samma fråga. Bernadotte verkade fortfarande intresserad, men hänvisade till kejsaren.

Handlade "kungamakaren" Mörner helt på egen hand? Det anses numera föga troligt, även om denne i sina långt senare nedtecknade erinringar omsorgsfullt döljer namnen på eventuella medbröder i konspirationen. Man vet blott, att Mörner efter hemkomsten den 12 juli 1810 omedelbart uppsökte utrikesstatsministern Lars von Engeström och hovkanslern, statsrådet Gustaf af Wetterstedt, som till sin "oförställda häpnad" fick höra om den nye tronkandidaten. Mörner förbjöds delta i riksdagen, som i slutet av månaden skulle sammanträda i Örebro, men fick annars inte vidkännas något straff för sitt tilltag. Frågan är, om inte af Wetterstedt uppträdde med spelad förvåning. Att han utverkat Mörners i och för sig onödiga kuriruppdrag till Paris tyder på detta; dessutom kom han att från början verka för det franska partiet, före och under riksdagen. Det verkar, som om han blott väntat på Mörners återkomst. Den i och för sig franskvänlige von Engeström stödde till en början augustenborgarens kandidatur, med kraft driven av Georg Adlersparre, som hade Carl XIII:s öra.

Riksdagen tog sin början och den 6 augusti fick dess hemliga utskott Kungl. Maj:ts (regeringens) förslag om att välja Fredrik Christian till kronprins. Mycket talade mot Bernadotte, sägs det i skrivelsen, hans religion, bristande kännedom om landet och dess språk, risken för krig med England om man valde honom. Även utskottet var av regeringens uppfattning och den 10 augusti syntes allt vara avgjort – endast omröstningen i ståndén återstod, och där hade det "Ponte Corvianska" partiet förlorat terräng. Men efter en dryg vecka skulle situationen vara en helt annan.

På kvällen samma dag som utskottets skrivelse förelåg färdig anlände en fransk köpman vid namn J A Fournier – han hade tidigare innehaft en befattning som ungefär motsvarar vice konsul i Göteborg – och begärde företräde hos Lars von Engeström. Han uppgav sig komma direkt från Paris som Bernadottes sändebud men hade inga kreditiv från den franska regeringen, än mindre något brev från tronkandidaten. Hans papper bestod av ett pass, undertecknat av den franske utrikesministern, och ett rekommendationsbrev från den svenske generalkonsuln i Paris Elof Signeul. Dessutom visade han fram ett tandpetarfodral, vilket innehöll porträtt av Bernadottes gemål Désirée och deras 11-årige son Oscar. I övrigt måste utrikesstatsministern lita på Fourniers muntligt framförda budskap. Det räckte emellertid – von Engeström gick nu med kraft in för Bernadottes kandidatur, stödd av hovkanslern, garanterade själv alla uppgifter och fick statsrådet att ändra uppfattning. Sekreta utskottets förslag, som nyss varit regeringens, avvisades och utskottet fick i stället en mängd nya argument, som talade för den franske marskalken. Ordföranden, själv anhängare av Bernadotte, hade ett svårt arbete, men den 16 augusti förordades äntligen denne, sedan rege-



Carl Johan som marskalk, det s k Örebroporträttet. Det var denna gravyr av P. M. Alix efter H. Ledrus målning från den tid då Bernadotte ännu var republikan, som visades på valriksdagen 1810 och väckte så stor förtjusning. Kungl. Biblioteket.

ringen presenterat den svenske Paris-ministerns skrivelser i minst sagt omredigerad form. Några dagar senare, den 21, valde de fyra ständerna enhälligt Jean Baptiste Bernadotte till svensk tronföljare. Därefter följde ett vilt festande, där inte minst prästerskapet utmärkte sig och ärkebiskop Lindblom fick ledas till sin bostad av ett par andra andliga, föga mindre berusade. "Ett sådant bacchanaliskt tåg har jag aldrig sett utom på taflor", skrev Hans Järta i ett brev till sin hustru.

Till detta enastående val bidrog många omständigheter: landets desperata läge, de många nya dynastierna i Europa, den felaktiga uppfattningen att Napoleon önskade se Bernadotte på Sveriges tron, de genom Fournier framförda och kanske av honom kraftigt förbättrade löftena om ekonomiskt stöd till Sverige (aldrig infriade). De flesta trodde dessutom, att den väntade alliansen med Frankrike skulle göra det möjligt för den nye kronprinsen att återerövra Finland. Verkligheten skulle bli en annan, men ett resultat av valriksdagen består än idag: dynastien Bernadotte sitter på Sveriges tron.

Dynastigrundaren, vid sin ankomst till Sverige 47 år gammal, hade en till större delen militär bana bakom sig; han hade gått "långa vägen", som man säger om dem som börjat som meniga. Han var född den 26 januari 1763 i staden Pau i Béarn vid Pyreneerna som son till en underadvokat vid stadens domstol, Henri Bernadotte (1711–80) och Jeanne de Saint-Jean (1728–1809). Den småborgerliga släkten var





känd i Béarn sedan 1600-talet. Jean Baptiste arbetade, troligen utan entusiasm, en kort tid som advokatsekreterare, men efter faderns död tog han blott 17-årig värvning vid regementet Royal-la-Marine. Vid denna tid hade adeln lyckats återfå sitt gamla privilegium att ensam bekläda officersbefattningar – man tyckte, att alltför många ofrälse kommit sig upp – och den högre karriären verkade stängd för Bernadotte. Vid revolutionens utbrott var han fältväbel, vilket var den näst högsta graden för ofrälse, och blev kort därefter adjutant. Nu försvann emellertid alla privilegieskrankor och Bernadotte avancerade snabbt – löjtnant 1791, kapten 1793, överste 1794, brigadgeneral och divisionsgeneral senare samma år. Utan att höra till skräckväldets anhängare var han vid denna tid en trogen republikan. Han utmärkte sig under flera fälttåg, kanske mera genom sin organisatoriska talang och sin omsorg om manskapet än genom djärvhet och fältherresnille – trots sitt eldfängda sydfranska temperament kunde Bernadotte ibland ha svårt att besluta sig och var i krislägen alltid mycket försiktig.

1798 var han en kort tid franska republikens ambassadör hos kejsaren i Wien, men sedan pöbeln stormat ambassaden och bränt den franska flaggan begärde han sina kreditivbrev och reste hem. Vid denna tid var redan den unge Napoleon Bonaparte Frankrikes mest lysande fältherre, som besegrat Österrike och erövrat Italien. Ett par

Carl Johan på promenad i Hagaparken med den gamle Carl XIII. Teckning av C. A. Dahlström ur "Teckningar till Carl XIV Johans historia", som gavs ut i Stockholm 1844. Kungl. Biblioteket. – Hedvig Elisabet Charlotta (1759–1818), Carl XIII:s gemål och svensk drottning 1810–18, blev mycket förtjust i Carl Johan men uppskattade inte alls Désirée. Porträtt av C. F. von Breda 1815. Privat ägo.



Tandpetarfodral med Désirées och lille Oscars porträtt. Att den franske marskalk som föreslogs som tronarvinge vid valriksdagen redan hade en son och en gemål som var släkt med Napoleon betydde mycket för utgången. SPA.

av hans bröder intog också en framstående ställning. Den äldste av dem, Joseph, var gift med Julie Clary, en köpmansdotter från Marseille, och de kom samma år till Paris. Bernadotte blev presenterad för Josephs unga svägerska Désirée och samma år gifte de sig; året därpå föddes deras enda barn, sonen Oscar.

Bernadotte var under 1799 en kort tid krigsminister, men intrigerades bort av den inflytelserikaste av de fem styrande direktorerna, Barras. Kort därefter följde Napoleon Bonapartes kupp och regeringen föll. I detta statsstreck hade Bernadotte ingen del; han anses tvärtom ha i tysthet försökt hindra det, dock utan att allvarligt kompromettera sig. Bonaparte blev nu förste konsul och snabbt landets diktator. Misstron mellan Bernadotte och Napoleon kom att bestå alltifrån denna tid. Den förre vann emellertid genom giftermålet en anknytning till den Bonaparteska familjen, som i hög grad skulle gynna honom – som alla korsikanare tänkte Napoleon alltid på sin stora släkt. Désirée var dessutom inte bara hans äldste brors svägerska, utan hans egen f d fästmö (varom mera i nästa kapitel). Därtill kom, att han många gånger under de femton år han som förste konsul (1799–1804) och kejsare (1804–14) styrde Frankrike, ville och måste engagera sina begåvade medhjälpare där han fann dem – om f d aristokrater som utrikesministern Talleyrand eller f d massmördare från skräckväldet som polisministern Fouché gjorde detsamma. Först när de direkt motarbetade honom blev de avsatta, men sällan fängsla-

de. Bernadotte fick därför många militära uppdrag, växlande med perioder av onåd. När kejsardömet utropades blev Bernadotte en av dem som utnämndes till marskalk av Frankrike och han deltog i Napoleons kröning; 1804–05 var han generalguvernör i Hannover och visade stor administrativ talang. Utan att plundra sitt förvaltningsområde började han vid denna tid bygga upp sin förmögenhet. Under kriget mot Preussen 1806 hade Bernadotte en svår motgång; hans trupper kom på grund av något misstag vid överlämnandet av orderna att förbli passiva under slaget vid Jena. Senare under året gjorde han sin första bekantskap med svenskar – som fångar efter stormningen av Lübeck. Han uppträdde, som ovan berättats, mycket älskvärt mot de svenska officerarna, däribland greve Gustaf Mörner (en mycket avlägsen släkting till Carl Otto M.), vilken sedermera kom att verka för Bernadottes val vid riksdagen i Örebro.

Efter att ha deltagit i det berömda slaget vid Austerlitz senhösten 1805 blev marskalken några månader senare (5 juni 1806) upphöjd till furste av Ponte Corvo i Italien. 1807 blev han guvernör över Hansestäderna med säte i Hamburg och innehade denna befattning fram till våren 1809. Det blev ett administrativt uppdrag; den planerade invasionen i Skåne tillsammans med danskarna kunde inte genomföras och Sverige förskonades från ett tvåfrontskrig. Tvingad av Napoleon att med oövade sachsiska trupper delta i slaget vid Wagram (1809) förlorade Bernadotte en stor del av sin styrka utan att ha väsentligt bidragit till segern. Han blev därefter återsänd till Paris. Efter att en kort tid ha varit befälhavare över Nordarmén – han befäste bl a Antwerpen och förmådde en engelsk flottstyrka att dra sig tillbaka – avskedades Bernadotte, som var i onåd sedan Wagram, och bosatte sig i Paris.

Detta är huvuddragen i en karriär, som från en småborgerlig miljö i Pau och över en lång armékarriär fört Jean Baptiste Bernadotte till den högsta militära värdigheten, till politiska och administrativa uppdrag, renderat honom höga ordensutmärkelser och en furstetitel. När han nu återvände till privatlivet och den 26 januari 1810 fyllde 47 år, hade han all anledning att tro sig ha nått slutet på sin bana, i varje fall så länge hans härskare kejsaren satt på Frankrikes tron. Så skulle inte vara fallet – hans största insatser och den märkligaste delen av hans karriär låg ännu framför honom. På hösten samma år skulle han vara kronprins och till gagnet regent i ett främmande rike, där han aldrig tidigare satt sin fot.

Denna korta inledning har nästan uteslutande uppehållit sig vid dynastigrundaren, men det är inte han och hans regerande ättlingar som är ämnet för denna bok, utan deras drottningar, som alltid fått leva i skuggan av sina gemåler och vilkas betydelse och inflytande är så mycket svårare att fastställa. Med ett enda undantag har de alla vetat vad deras äktenskap skulle innebära; detta undantag är dynastiens stammoder, Désirée, borgardottern från Marseille. Vår fortsatta skildring skall börja med henne och hennes märkliga väg till den oönskade drottningkronan i det avlägsna och kalla Norden.



Carl Johan hade vid ankomsten till Sverige några franska uppvaktande med sig, som med tiden ersattes av förtrogna i hans nya hemland. De första femton åren umgicks han dagligen med "dibrodern" Louis Marie de Camps (1765–1844), med vilken han kunde tala sin barndoms dialekt. Litografien ovan (ur Bernadotteska samlingarna) föreställer denne, som fått svenskt adelskap och utnämnts till generalmajor. De var så lika varandra att ryktet (helt felaktigt) påstod dem vara halvbröder. Med tiden ersattes de Camps helt av riksmarskalken greve Magnus Brahe (1790–1844) och det talades om "Brahevälder". Dennes porträtt nedan är en oljemålning från 1820-talet av C. V. Nordgren (privat ägo).







DÉSIRÉE (DESIDERIA)
1777–1860

"Jag minnes henne egentligen blott såsom gumma, eller åtminstone såsom vad ett barn föreställer sig vara en gumma. – Liten, späd, med nervöst darrande gång (när hon bar sina stora fideikommissparyrer, dallrade både pärlor och diamanter i kapp i synnerhet i håret) och brouillerad 'couperosée' [oklar, 'rödbrusig'] hy, under grånande lockar, varav jag inbillat mig att icke alla voro naturliga, men med livliga, kvicka, ännu vackra och klara ögon, sådan framträder 'Grand Maman's' bild när jag söker gräva fram min barndoms uppfattning ur förflutna tiders övergrusade minnes-tomter."

Så erinrar sig Oscar II, 39 år efter hennes bortgång, sin åldrade farmor, Sveriges, Norges, Götes och Vendes änkedrottning, eller "änkis", som Carl XV mera vanvördigt brukade benämna henne. Bernadottarnas vid sin bortgång 83-åriga stammoder var en originell och synnerligen osvensk uppenbarelse vid hovet, alltigenom sydfransk till sitt temperament; i likhet med sin make, som hon överlevde i mer än sexton år, lärde hon sig aldrig svenska, men till skillnad från denne visste hon föga om förhållandena i det land där hon var drottning och talade beständigt om att återvända till sitt kära hus i Paris. Den bild som sonsonen frammanar och de många anekdoter – sanna eller överdrivna – som berättas om denna föga kungliga gumma, som gjorde natten till dag i sin stora våning mot Lejonbacken i Stockholms slott eller ute på Rosersberg, gör henne emellertid inte full rättvisa. Hennes fridfulla, borgerliga barndom i Marseille och hennes ganska sysslolösa tillvaro i Sverige inramar en period av hennes liv, då hon fick uppleva den stora franska revolutionen och kejsardömet i Frankrike, umgås med dem som omformade Europas öden och därtill, utan egen förskyllan och utan egentligt intresse för politiken, genom sin blotta existens säkra sin makes val till svensk tronföljare.

Släkten Clary från Marseille har, på grund av namnets relativa vanlighet, varit utsatt för många felaktiga genealogier. Den franske forskaren Gabriel Girod de l'Ain, som skildrat Désirée i ett arbete



Porslinskopp med handmålat porträtt av drottningen, troligen tillverkad ca 1823 i Frankrike, efter F. Westin (jfr omslaget). Porslinsmålningstekniken fulländades mot slutet av 1700-talet och denna typ av kuriosa uppskattades högt under Carl Johan. Privat ägo. Foto SPA. – Till vänster Désirée som nybliven svensk kronprinsessa (1810), klädd i den svenska hovdräkten. Porträttet målades i Paris av R. Lefèvre (jfr hans tre år äldre målning på s. 17). Stockholms slott. Foto SPA.

som även översatts till svenska (1960), påpekar att familjen inte kan påvisas ha haft något som helst samband med en medeltida fransk adelssläkt av samma namn – vilket man tidigare försökt göra gällande. Ej heller härstammar den från en strumpfabrikant vid namn François Clary, död 1703, något som står att läsa i tidigare biografier över drottningen. I stället härleder han släkten från en viss Jacques Clary i Marseille. Denne Jacques gifte sig 1690 med Cathérine Barosse; deras son var Joseph Clary (1693–1748), gift 1724 med Françoise-Agnès Amaurric, och i detta äktenskap föddes året därpå sonen François (död 1794). Denne var gift två gånger och hade i allt tretton barn, varav nio i sitt andra äktenskap med Françoise Rose Soumis (1737–1815), av god familj. Det yngsta av dessa var *Eugénie Bernardine Désirée*.

François Clary var den som skapade familjens förmögenhet och anseende och genom i synnerhet sitt andra giftermål befäste sin ställning som medlem av Marseilles förmögna krets av köpmän. Han uppges ofta ha varit sidenhandlare, men hans verksamhet var mera omfattande än så. Han bedrev export av fransk manufaktur och import av många olika varor från Orienten och Italien. Hans döttrar ansågs vara ett gott parti och sönerna gjorde goda karriärer. Redan före den stora revolutionen tillhörde alltså familjen Clary Marseilles inflytelserikaste borgerliga kretsar, därtill med omfattande kulturella och politiska intressen. De hade råd och möjlighet att kosta på sina barn en god uppfostran; att vissa karriärer endast stod öppna för adeln intresserade dem föga, eftersom de inte önskade att deras barn skulle bli officerare, hovmän eller politiker. Det var Voltaires och Rousseaus anda som genomsyrade denna generation och religionen hade förlorat sitt grepp. Det franska, senfeodala samhället och kungadömet hade inga anhängare bland dessa självmedvetna affärsmän; de verkade tvärtom *för* revolutionen, inte minst genom den livligt florerande Frimurarorden. När det gamla samhällsskicket störtades genom 1789 års revolution hälsade de detta med jubel.

På gamla dagar brukade Désirée ibland fördriva tiden på kvällar och nätter med att för sin gäspande uppvaktning berätta episoder från sin barn- och ungdom; många av dessa skildringar har återgivits i senare memoarer. De är inte särskilt tillförlitliga, både på grund av att drottningen gjorde sig skyldig till minnesfel (vilket händer alla) och ännu mer därför att hon inte drog sig för att fantisera en smula. Av större källvärde är hennes korrespondens och samtidas skildringar. Om hennes barndom är vi emellertid illa underrättade. Till en början är det årtal felaktigt, som Désirée uppgav för sin födelse (och som bl a återfinns i äldre biografier), nämligen 1781. Hon var i själva verket född den 8 november 1777. På äldre dagar lät hon sin familj sväva i okunnighet om sin ålder. Orsaken till detta var åtminstone till en början inte fransyskt kvinnlig fåfänga, utan att hennes äldre syster Julie (född 1771) ”föryngrat” sig med sex år i sitt äktenskap med Joseph Bonaparte (varom mera nedan) och att denna i Frankrike mycket vanliga lilla nödlögn blivit officiell på grund av makens med



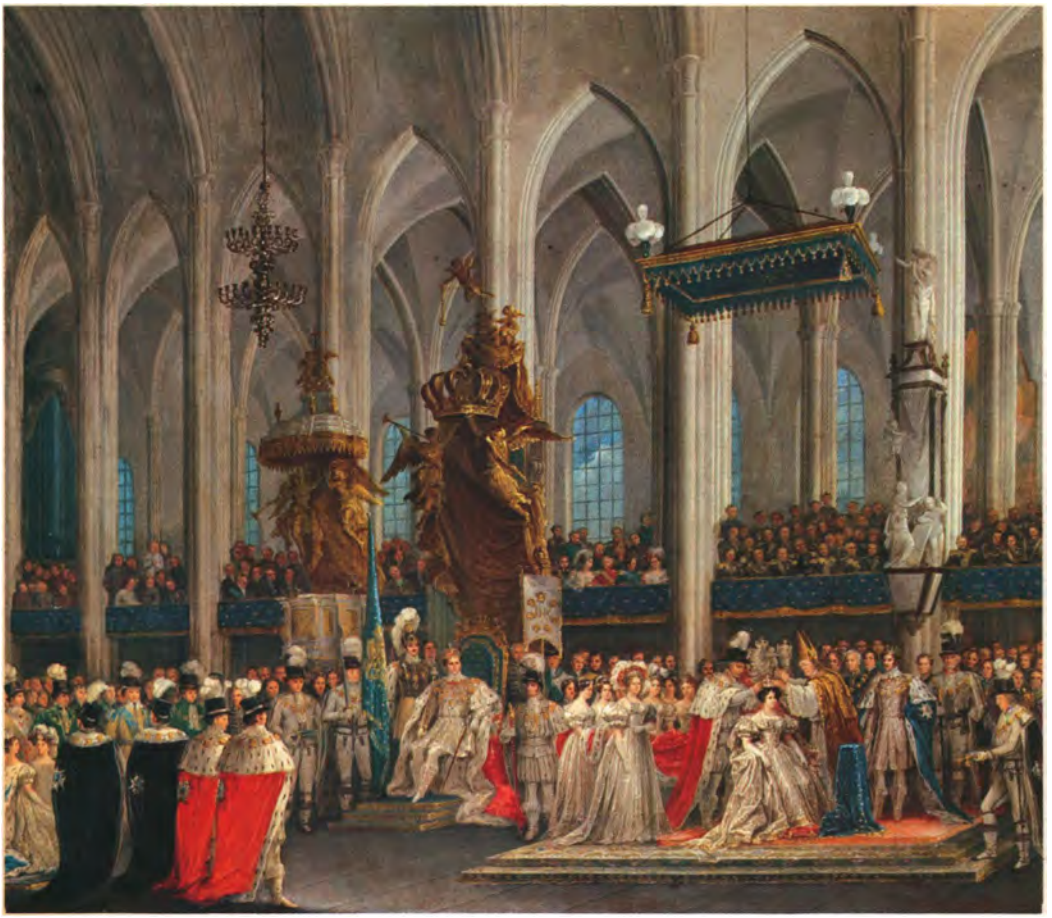
Désirée som furstinna av Ponte Corvo. Av R. Lefèvre 1807. Stockholms slott. Foto Lennart Falk.

tiden höga ställning. Alla visste ju att Désirée var yngst och hon kände sig därför tvungen att flytta fram året för sin födelse.

Om sin farmors uppfostran och studier säger Oscar II:

"Att Désirée fått en efter den tidens sed s k fin 'éducation' är nog säkert. Men jag kan dock ej undgå att säga: lika djup och allvarlig som *fin* var den nog icke, åtminstone enligt våra nuvarande begrepp. Man bör emellertid bedöma allting efter sin tids måttstock om man vill fälla rättvis dom. Frankrikes ungdom på 1700-talet, och naturligtvis framförallt den kvinnliga kan ej väntas hava känt till mycket av historia eller ens geografi utom Frankrikes gränser, när till och med nutidens fransmän ännu dagligdags göra de otroligaste blunder i dessa hänseenden."

Härtill kom, att Désirée var och förblev ganska bekväm av sig och aldrig ägnade sig åt några grundligare studier, även om hon med tiden visade ett praktiskt förstånd, inte minst i affärer. Hennes stavning var mycket personlig, för att uttrycka sig vänligt. Då och då försökte hon förkovra sig i teckning och pianospel, men nådde aldrig någon större



Désirée kröntes 11 år efter sin gemål i Storkyrkan sommaren 1829; till vänster sitter Carl Johan iförd Erik XIV:s krona och till höger står sonen Oscar med Karl X Gustavs arvfurstekrona. Tavlan av F. Westin i Bernadottevåningen blev färdig först 1856. Désirée lär ofta ha stått framför den på gamla dagar, försjunken i tankar. Foto Håkan Lind.

färdighet. Det är omvittnat, att hon definitivt gav upp sina musikövningar när hon blev drottning.

Den småväxta, charmerande flickan återkom vid revolutionens utbrott av allt att döma från en klosterpension och bodde sedan hos sina föräldrar i Marseille på rue de Rome 70 eller följde dem till något av deras två lantställen i stadens utkanter (alla husen är sedan länge rivna). Sin kärlek till familjen och släktkretsen behöll hon hela livet ut och intresserade sig betydligt mera för "la casa" än för världshändelserna. Den som i alla år stod henne närmast var systern Julie (1771–1845) och deras brevväxling var alltid livlig under de långa perioder de var åtskilda, från 1823 permanent. Désirée var i sin ungdom, det framgår av porträtten, slank och gracil och hade ett behagligt utseende. Snäll och foglig tycks hon alltid ha varit, men hennes temperament var sydfranskt och livligt. Även på äldre dagar, då hon blivit åtskilligt korpulent, bibehöll hon sina livliga gester och lynnesutbrotten, om än föga fruktade, var ingalunda ovanliga. Hela sitt liv talade hon franska med provençalsk accent.

Den viktigaste händelsen för familjen Clary under revolutionen var kontakten med Joseph Bonaparte och dennes syskon. Denna lågadliga familj från Korsika, som ännu skrev sig Buonaparte, hade tvingats lämna sin hemö; fadern var död, modern Letitias och barnens ekonomi mycket dålig. Joseph, som var äldst och betraktades som familjens överhuvud, kom till Marseille som republikens krigskommissarie. En av dennes bröder, Napoleon, hade gjort en rent militär karriär (artillerist) och blev vid 25 års ålder utnämnd till brigadgeneral. Han var väl anskriven hos Maximilien Robespierre, Frankrikes ledande man vid denna tid. Skräckväldet hade nått Marseille och en revolutionstribunal inrättades på hösten 1793 i staden, ledd av två fruktade utsända från Paris, Barras och Fréron, som snabbt tog i med hårdhandskarna. Krigskommissarien hade varit mildare än dessa två herrar, som beslöt sig för att till republikens och egen båtnad pressa ur köpmännen så mycket pengar som möjligt; några av de rikaste halshöggs. Situationen kändes mycket obehaglig för Clary's. En av Désirées bröder mördades eller begick självmord, en annan, Étienne, blev arresterad. Enligt hennes egen skildring var det hon som uppsökte Joseph Bonaparte och utverkade broderns frigivning; detta var början till en bekantskap, som ledde till att krigskommissarien presenterades i familjen och förlovade sig med Désirées syster Julie. Fadern avled i januari 1794, kanske därigenom undslippande giljotinen; under de svåraste månaderna bodde endast Madame Clary och hennes döttrar kvar i Marseille. Napoleon Bonaparte hade kort före François Clarys död blivit introducerad i dennes familj; han var redan en berömd man. Under de följande månaderna uppvaktade bröderna var sin syster, men Joseph hade större framgång och den 1 augusti 1794 gifte han sig med Julie. Hans inflytande i den faderlösa familjen blev mycket stort. Napoleon hade varit bortrest i åtskilliga uppdrag och på sensommaren stäcktes tillfälligt hans karriär; han var t o m en tid arresterad. Skräckväldet hade fallit, Robespierre och andra ledande män halshuggits. Napoleon tillbringade sedan en stor del av sin tid i Paris i hopp om att få ett uppdrag av den nya regimen, direktoriet.

Den ledande av de fem direktorerna var Barras. I september 1794 börjar Napoleons korrespondens med Désirée – eller Eugénie, som han vanligen kallar henne – och de betraktar sig som förlovade. Stilen är från hennes sida romantisk och full av längtan efter den bortreste, medan Napoleon visserligen också svär evig kärlek, men dessemellan försöker vägleda den barnsliga Désirées fortsatta förkovran i bl a musik och litteratur och dessutom ger glimtar av sitt liv i huvudstaden – inte alltid helt sannfärdiga. Under våren 1795 sågs de åter vid flera tillfällen. På sensommaren författade Napoleon ett romanutkast, "Clisson et Eugénie", där han lånar drag av sin älskade till den kvinnliga huvudpersonen; något mästerverk är det inte.

Långt senare, i januari 1821, dvs några månader före sin död i magkräfta, talade Napoleon rätt mycket om Désirée. Ett arbete om Carl XIV Johan, i hög grad inspirerat av kungen själv, gav den avsatte kejsaren anledning att både kritisera sin forne marskalk och att berätta



Joseph Bonaparte (1768–1844) var Désirées svåger och äldre bror till Napoleon. Miniatyr av okänd konstnär. Gripsholms slott. Foto SPA.



Julie Bonaparte (1771–1845), född Clary, gifte sig 1794 med Joseph. Hon var Désirées sex år äldre älsklingssyster och när de inte kunde träffas upprätthöll de en livlig korrespondens. Miniatyr av J.B. Isabey, förstörd vid en eldsvåda.



Napoleon som förste konsul, 1799. När Désirée träffade honom vid årsskiftet 1793/94 var han ännu en mager ung man. Teckning av J.B. Isabey.

om sin f d fästmö. Ett par episoder har betvivlats – hon skulle ha gömt sig under hans säng och fästmannen ha berättat detta för sin svärmor in spe; vid ett annat tillfälle påstår han, att vissa intimiteter ägt rum (språket är synnerligen grovt). Napoleon var medveten om att praktiskt taget allt han yttrade skrevs ner och han arbetade avsiktligt på att ge eftervärlden en positiv, i hög grad friserad bild av sig själv och en negativ av sina motståndare. Hans fördömande yttranden om Bernadotte, som ensam satt kvar på sin tron av alla dem, som under Napoleons korta storhetstid och med dennes hjälp trängt undan de gamla dynastierna, har vid detta tillfälle troligen färgat av sig så till den grad, att han inte ens skonat Désirée från sina grovheter. Intet i deras korrespondens tyder på, att han skulle ha "vanärat" sin fästmö.

Under våren och sommaren 1795 gjorde Napoleon flera ansträngningar att uppnå ett avgörande i äktenskapsfrågan. Han försökte också övertala mor och dotter att komma till Paris; i september ställde han i ett brev till brodern ett verkligt ultimatum. Madame Clary förblev avvisande och bakom detta spårar man Joseph, som tyckte att det räckte med en Bonaparte i familjen och dessutom inte trodde, att brodern hade någon framtid. Désirée, som under sommaren tvingades följa familjen till Genua, var ledsen men en lydig dotter. Napoleon gav upp alla förhoppningar om äktenskapet. Samtidigt var hans stjärna åter i stigande. Efter att ha hjälpt direktoriet att slå ner ett uppror i Paris (oktober-massakrerna) blev han divisionsgeneral och stora uppgifter väntade på honom. Inom kort ingick han äktenskap med en flera år äldre änka ur den gamla franska adeln, Joséphine de Beauharnais, född Tascher de la Pagerie. Hon var född på den franska kolonin Martinique i Västindien och hade före revolutionen gift sig med en vicomte de Beauharnais (också från Martinique), sedermera general och avrättad under skräckväldet. I detta äktenskap hade hon två barn, Eugène och Hortense. Charmfull och sensuell lyckades hon knyta förbindelser med flera av de ledande männen, bl a Barras. Napoleon förälskade sig häftigt i Joséphine och ansåg väl dessutom, att äktenskapet skulle bli fördelaktigt och öppna många dörrar för honom. Barras övertalade sin f d älskarinna att acceptera den unge korsikanen, som hon funnit en smula oroande i sin intensitet, och kort innan generalen reste bort för att leda 1796 års stora fälttåg i Italien gifte de sig. Nyheten tog Désirée hårt. Konceptet till sitt avskedsbrev bevarade hon i hela sitt liv, medan originalet – om det nu blev avsänt – är försvunnet. Bl a skriver hon här: "Men i Er lycka, glöm ej helt bort Eugénie och beklaga hennes lott." Nej, han glömde henne aldrig, inte ens när han stod på höjden av sin makt.

Kontakten med den stora familjen Bonaparte var emellertid nu etablerad och Désirée umgicks med de flesta av dem; rätt snart kom hon över sin sorg och fick goda relationer till såväl Joséphine som hennes barn. Sonen Eugène träffade hon redan 1797 i Italien. Denne skulle tio år senare bli far till en ny Joséphine, som i sin tur skulle gifta sig med Désirées ende son.

Hösten 1797 blev Joseph Bonaparte den franska republikens ambassadör i Rom. Désirée och hennes mor reste från Genua och bosatte sig hos Julie och hennes man. Vid denna tid talades det om ett äktenskap mellan Désirée och den franske generalen Duphot. Denne blev emellertid mördad vid ett folkupplopp – "denna avskyvärda tavla har aldrig gått ur mitt minne", berättade hon på gamla dagar.

Följande år, alltså 1798, for Joseph till Paris som medlem av de 500:des råd. Hans hustru Julie och Désirée följde med. På sommaren presenterades hon för den 35-årige general Bernadotte, nyss återkommen från sin så hastigt avbrutna ambassad i Wien (se s. 11) och bosatt på rue de la Lune i Sceaux-l'Unité utanför Paris. Av allt att döma var detta deras första sammanträffande – att Bernadotte, då ännu underbefäl, kort efter revolutionen skulle ha sökt kvarter i hennes föräldrahem kan inte bekräftas.

Efter ett par veckors bekantskap friade generalen och Désirée accepterade. Det var väl inte fråga om några stormande passioner, låt vara att Bernadotte långt senare sade sig ha varit djupt förälskad och deras tidiga korrespondens innehåller de vanliga kärleksfraserna – från makens sida överväger dock praktiska råd och förmaningar till den ganska barnsliga hustrun. Désirée tyckte, att Bernadotte var en karl som kunnat "bjuda Napoleon stången", men också detta är ett uttalande från hennes äldre dagar.

Frieriet måste bekräftas av modern, som var bosatt i Genua, och tillståndet erhölls genast genom förmedling av Joseph, vars ord tycks ha varit avgörande. Man kan fråga sig, om inte både denne och friaren sökte en slags återförsäkring i två olika politiska kretsar genom detta äktenskap – Joseph fick genom den ännu strikt republikanske Bernadotte kontakt med dem, som motarbetade hans bror Napoleon, medan generalen på detta sätt bands till den uppåtsträvande Bonaparteska släkten, något som skulle ge den största utdelningen.

I äktenskapskontraktet upprättades en slags boskillnad, för att använda en modern term. Makarna skulle var för sig behålla sin egendom. Kontraktet bevittnades av medlemmar av familjen Bonaparte och en morbror till Désirée. Den 17 augusti 1798 ägde den borgerliga vigseln rum i Sceaux (de gifte sig aldrig kyrkligt). De nygifta bosatte sig i Paris i ett hus som Bernadotte köpt, beläget på rue Cisalpine (numera rue Monceau 34); detta såldes två år senare och revs 1860. Här föddes den 6 juli 1799 Désirées och Jean Baptistes enda barn, en son som fick namnen François Joseph *Oscar*. Något dop har inte registrerats. De två första namnen hade valts av familjeskäl, men det tredje var något nytt och ovanligt. Enligt Napoleons långt senare påstående var det han – ännu ej hemkommen från fälttåget i Egypten – som valt det efter att ha läst de vid denna tid så populära "Ossians sånger" i fransk översättning. Ossians son heter Oscar. Detta keltiskt-skotska diktverk uppgavs vara sammanställt "ur folkmun", men var i själva verket författat av den förmente utgivaren, James Macpherson. Numera anses det att svågern Joseph, som också förläst sig på Ossian, varit den verklige namngivaren.



Désirée som ung (ca 1797). Den förargliga vårtan (se s 34) syns som en pikant musch också på denna miniatyr av P. Guérin. Napoleonmuseet i Rom.



Désirée i den svenska hovdräkt hon fann så misskädsam. Miniatyr av J. Way efter ett porträtt ca 1809/10. Stockholms slott. Foto SPA.

Året 1799 var händelserikt. Bernadotte, som på vintern återkommit från ett uppdrag i Tyskland, hade därefter varit i Strasbourg men var i maj i Paris. Han stödde en statskupp i juni, som säkrade makten ännu några månader för direktoriet och blev några dagar före Oscars födelse utnämnd till krigsminister. Från denna befattning, som han skötte med stor kraft, blev han utmanövrerad av Barras, som fruktade alla konkurrenter om makten. Efter Napoleons återkomst från Egypten började intrigerna mot statsskicket och regeringen; att denne skulle spela en viktig roll var självfallet, men att han inom kort skulle överta makten för egen räkning väntade man sig inte. Bernadotte ville inte delta i den planerade kuppen. I slutet av oktober bjöd sig Napoleon på frukost hos Désirée och hennes man – kanske träffade han nu för första gången deras son – men lyckades inte övertala Bernadotte om att ge sitt stöd. När Brumairekuppen ägde rum påföljande månad påstås denne och Désirée ha gömt sig under några dagar, men tydligen hade de ingenting att frukta. Bernadotte hade ombetts försöka hindra kuppen, men tvekat – en viss obeslutsamhet karakteriserade honom i kritiska lägen och möjligen hade Désirée också haft inflytande på honom. Försiktig som alltid hade han undvikit att kompromettera sig skriftligen och snart tog Napoleon, nu vorden förste konsul och Frankrikes styresman, hans tjänster i anspråk. Något förtroendefullt samarbete blev det emellertid aldrig.

Under de följande åren var Bernadotte, som vi sett ovan i föregående kapitel, ofta borta från Paris i olika uppdrag. I sin korrespondens uppmanar han Désirée att förkovra sig i dans och musik, men utan större resultat. Hon föredrog ett stillsamt sällskapsliv – de stora tillställningarna vid hovet deltog hon i, men mera sällan – och umgicks flitigt med de nya makthavarna, de flesta uppkomlingar. Hon hade hela tiden de bästa relationer med alla medlemmar av släkten Bonaparte men var ganska kritisk mot dem i senare uttalanden. Napoleons mor och syskon avskydde alla dennes hustru Joséphine men fann inte något stöd hos den försmådda fästmön när de intrigerade mot svägerskan. År 1804 förvandlades konsulatet på livstid till ett ärftligt kejsardöme och Napoleon krönte sig själv i Notre Dame i Paris i påvens närvaro. I denna storslagna ceremoni, där bland de närvarande syntes såväl gamla aristokrater som utrikesministern Talleyrand som ganska nyförgyllda, deltog även Désirée och hennes make. Désirée berättade senare att hon stödde Joséphine när systrarna Bonaparte, nu vordna prinsessor, försökte få kejsarinnan att ramla baklänges genom att rycka i hennes mantel, som de tvingats bära upp under ceremonien.

Samma år blev Bernadotte marskalk av Frankrike. Napoleon skänkte makarna ett hus vid nr 40, rue d'Anjou och här bodde Désirée under de följande åren, när hon inte vistades på slottet La Grange nära Corbeil (några mil från Paris), som hon och Bernadotte köpt ett par år tidigare. Bland besökarna märktes en uppvaktande kavaljer, korsikanen Ange Chiappe, som var Désirée mycket tillgiven. Han nämns ofta i makarnas korrespondens och man kan nog



Innan fotografikonst och oljetryck försåg svenska hem med bilder av kungligheter fick man nöja sig med enkla. massproducerade tryck ("kistebrev"), som spreds i de flesta landsändar. Risken att Désirée eller Carl Johan skulle bli igenkända efter dessa naiva porträtt från 1820-talet måste ha varit mycket liten! Kungl. Biblioteket.

avfärda samtida rykten om att Chiappe skulle ha varit mer än en vän – den franska societeten hade och har ett behov av att förse alla och envar med älskare och älskarinnor.

Désirée besökte sällan sin man under dennes många kommenderingar. Då och då fick hon agera mellanhand åt Jean genom att försöka påverka kejsaren; ibland fick hon framföra råd och budskap i motsatt riktning. Hennes nya släktingar fick allt högre ställningar: Joseph och Julie blev kung och drottning av Neapel, senare av Spanien, Louis, som förenats i ett olyckligt äktenskap med Napoleons styvdotter Hortense de Beauharnais, besteg Hollands nyinrättade tron, Jérôme fick Westfalen, Eugène de Beauharnais giftes bort med Augusta Amalia, prinsessa av Bayern, och fick styra Italien som vicekung. Bernadotte måste få en värdighet som passade i detta upphöjda sällskap och blev därför i juni 1806 furste (prince) av Ponte Corvo, "den krokiga bron", ett litet område i mellersta Italien. Désirée tog upphöjelsen med ro, men när en deputation från hennes nya "rike" uppvaktade henne i Paris blev hon ängslig – måste hon slå sig ner i denna avkrok? Hennes man försäkrade henne, att så inte var fallet, och hon kunde fortsätta sitt invanda parisliv. Sommaren 1807 reste hon till sin make, som sårats i halsen under en träffning vid Spandau invid Berlin. När Bernadotte blev guvernör i Hamburg 1808 kom hon också dit i sällskap med Oscar och sin väninna Madame Elise de Flotte, som hon skulle behålla i sin närhet under åtskilliga år. Hon återvände, säkert med en suck av lättnad, i april 1809 till rue d'Anjou. Bernadotte hade under sommaren sitt sista befäl och hans



Drottningen i spetsprydd hovdräkt och en av dessa fantastiska hårprydnader med juveler och strutsfjädrar, utan vilka hon sällan visade sig offentligt. Oljemålning från 1832 av Olof Södermark. Rosendals slott. Foto SPA.

försämrade relationer med kejsaren gjorde att han blev sysslolös. Någon fara för ekonomin var det inte – fursteparet av Ponte Corvo var nu förmögna.

På försommaren 1810 inträffade det otroliga – Bernadotte fick besök av den svenske löjtnanten Carl Otto Mörner och erbjöds att bli svensk tronföljare! Hur det hela utvecklade sig har skildrats ovan. Désirée trodde till en början, att det var fråga om en titel i stil med Ponte Corvo och blev mycket nedstämd, när hon fick höra att hon måste resa till detta avlägsna land i norr, vars läge hon inte riktigt kände till. Hon var emellertid lojal mot sin man och när riksdagsvalet var klart, skrev hon den 4 september till kejsaren, som svarade omgående. Sedan Bernadotte fått Napoleons medgivande att acceptera valet, intog det nyblivna kronprinsparet avskedsmiddag hos kejsaren på slottet S:t Cloud utanför Paris; Carl Johan, som vi i fortsättningen skall kalla honom, var för första gången iförd svensk uniform – han var inte längre fransk undersåte. "Inte dåligt för en nybörjare", var Talleyrands kommentar.

När Désirée i sällskap med Oscar motvilligt lämnade Paris på senhösten 1810, blev hennes resa till en början mycket angenäm. Vid Jérôme Bonapartes hov i Kassel stannade mor och son en tid och fick bl a avnjuta ett skådespel, som byggde på Ossian-sångerna. Först den 22 december var de framme i Helsingborg och togs högtidligt emot av generalguvernören i Skåne, fältmarskalken J C Toll. Den fortsatta resan över Halmstad – där borgmästaren höll tal och Désirée måste uttrycka sin glädje över att ha lärt känna "detta redliga och ädelmodiga folk" – och Göteborg gick väl an, men sedan satte vintern in på allvar med stark kyla. Ett ögonvittne såg henne under färden genom Västergötland, insvept i pälsar och storgråtande. Oscar fann sig däremot väl tillrätta.

Den 6 januari 1811 anlände de kungliga till huvudstaden, där det var −24°. Det kunde knappast ha börjat sämre och fortsättningen blev lika tråkig. Carl Johan hade inte tid med sin hustru och Oscar, som vid ankomsten fick titeln hertig av Södermanland av Carl XIII, måste lära sig svenska och syntes sällan till under dagarna. Drottning Charlotta tyckte att den nya kronprinsessan var obetydlig och föga kunglig, och hennes franska omgivning fann alla avskyvärt besvärlig. Särskilt den koketta och grälsjuka Madame de Flotte, allmänt kallad "Stora Flottan", lyckades göra sig hjärtligt hatad. Hon försatt inte heller tillfället att förtala allt och alla hos kronprinsessan Desideria, som hennes försvenskade eller snarare latiniserade namn nu löd i statskalendern och officiella akter (här använder vi dock, liksom hon själv och hennes familj, den franska formen). När våren äntligen kom var Désirée färdig med Sverige. Tidningarna meddelade, att kronprinsessans hälsa var angripen och att hon måste kurera sig vid baden i Plombières under sommaren; hon väntades åter till hösten. Kronprinsen, sonen och svenskarna skulle få vänta i tolv år!

I mitten av juni lämnade Désirée Sverige, utstod den korta resan över Östersjön – hon var dödsförskräckt för havet – och färden

genom Tyskland till Plombières, där hon sammanträffade med sin älskade syster Julie. En folkresning, stödd av England, hade förjagat Joseph från den spanska tronen. Désirée kallade sig i Frankrike "grevinnan av Gotland"; härigenom undvek hon att få en officiell ställning, som i vissa situationer skulle ha besvärat myndigheterna.

Under sina tolv år i Paris, i huset på rue d'Anjou eller på slottet La Grange (som emellertid såldes 1816), försökte Désirée hålla sig utanför politiken och hovet. De två år som kejsaren ännu var Frankrikes härskare lyckades hon emellertid inte med detta. Kejsaren och Carl Johan använde henne vid flera tillfällen för att förmedla budskap dem emellan. Svenskarna hade väntat, att tronföljaren skulle alliera sig med Napoleon och återerövra Finland. Denne hade helt andra planer. Få var så väl underkunniga som han om kejsardömets svaga sidor. Napoleon lät besätta svenska Pommern och kort därefter kom den franske utrikesministern, hertigen av Bassano, till rue d'Anjou och dikterade ett långt brev för Désirée – det gick i hennes namn till Carl Johan, men hon säger själv, att innehållet är ett budskap från kejsaren. Med en blandning av hotelser och mutor försökte Napoleon dra över Carl Johan på sin sida. Kronprinsen föredrog emellertid en allians med arvfienden Ryssland, som 1812 överfölls av Napoleon; denne erövrade till sist Moskva, men sedan kom den ryska vintern och det katastrofala återtåget, då större delen av "la grande armée" gick under. Sverige var då redan i krig med Frankrike, men Désirée fick märkligt nog bo kvar i Paris. Att hon lämnades ifred hade flera orsaker: Napoleons svaghet för sin f d fästmö kan ha spelat en viss roll, liksom solidariteten inom familjen Bonaparte, dit Désirée räknades genom systerns giftermål med Joseph. Officiellt kunde man också säga, att hon vistades inkognito i huvudstaden. Viktigast var emellertid säkert, att kejsaren ansåg sig ha nytta av henne. Med en viss överdrift kan man säga, att hon oavsiktligt tjänstgjorde som ett slags dubbelspion, låt vara en föga aktiv sådan. De båda motståndarna använde sig av henne för att lista ut varandras planer. Hennes korrespondens lästes naturligtvis av hemliga polisen. Ju allvarligare Frankrikes läge blev, desto fler besök fick Désirée på rue d'Anjou.

Så kom då det stora nederlaget vid Leipzig 1813 och nästa år tvingades Napoleon abdikera och förvisades till Elba. Tydligt är, att Carl Johan hade planer på att efterträda kejsaren eller åtminstone bli Frankrikes regent. Han vistades en tid i Bryssel, men såg för varje dag sina chanser förminskas. Det legitimistiska Europa satsade på Bourbonernas återkomst och fransmännen ville inte ha den man, som burit vapen mot dem. När de allierade tågade in i Paris befann sig Julie som gäst på rue d'Anjou. Carl Johan kom också till staden på sitt livs sista besök – det varade 14 dagar – och Désirée flyttade tillfälligt bort från sitt överbefolkade hus till sin man på Hôtel Marbœuf, rue S:t Honoré. Besluten att nu ägna sig åt Sverige och att framtvinga unionen med Norge lämnade kronprinsen sitt hemland för alltid; hans maka stannade kvar. De skulle inte ses på nio år.

Désirée fick uppleva hur Bourbonerna installerade sig. Den begå-



Ett folkligt kistebrev med drottningens porträtt, utgivet 1832 av Lundströms tryckeri i Jönköping. Det utgår från en samtida oljemålning av F. Westin (jämför omslaget och den s k familjetavlan på s 141). Kungl. Biblioteket.



Denna gipsskiss till en relief för Oslo slott, förvarad på Slottsarkitektkontoret, visar Désirée under en tronhimmel, omgiven av hovfolk, härolder och norska präster. På den högra delen av reliefen (ej visad här) står Carl Johan med en murslev och lägger grunden till slottet i Oslo 1825. Den norske skulptören Stephan Sinding fullbordade senare verket som avtäcktes 1879 av Oscar II. Foto SPA.

vade men indolente Ludvig XVIII, på grund av sin fetma och orörlighet kallad "kung Länstol", behandlade henne artigt och korrekt, men det reaktionära hovet förlöjligade den lilla damen, som i deras ögon var en uppkomling. I början av år 1815 avled Désirées mor och kort därefter inträffade "de 100 dagarna", Napoleons återkomst, slutliga besegrande vid Waterloo och fångenskap på S:t Helena. För andra gången återvände Bourbonerna. En ny lag antogs, amnestilagen; dess viktigaste konsekvens var, att alla medlemmar av släkten Bonaparte och deras gemåler förvisades från Frankrike. Till Désirées stora sorg måste hennes älskade syster Julie lämna landet; hon bosatte sig i Schweiz. Under de följande åren träffades de på brunnsorter utanför Frankrike eller i Schweiz, men främst höll de kontakt per brev.

Désirée fortsatte år efter år sitt angenäma och sysslolösa liv i Paris, träffade sina släktingar, både syskonen och andra, och umgicks en smula med de storheter från kejsardömets dagar som inte förvisats, t ex Madame Récamier eller vännen Ange Chiappe. Den en gång så slanka damen började lägga på hullet och besvärades tidvis av utslag i ansiktet, som tycks ha berott på någon slags allergi; hon tålde inte viss sorts mat, men detta gick över på äldre dagar. Hon höll ett litet hov, som mest fungerade som dagligt sällskap men fick träda i tjänst, när hon gav audienser. Några politiska uppdrag fick hon inte längre av sin make i Stockholm, men väl en del av ekonomisk art.

Under flera år tjänstgjorde en greve de Montrichard hos Désirée, 1817 utnämnd till kammarherre. Han hade Carl Johans uppdrag att

rapportera direkt till denne om vad gemålen hade för sig och om hon begick några indiskretioner. Den 40-åriga kronprinsessan hade förälskat sig, otroligt nog i Frankrikes premiärminister, hertigen av Richelieu! Det var en kärlek på avstånd; de samtalade bara några gånger och umgicks inte i samma kretsar. Denna egendomliga passion hade tagit sin början, när Désirée vädjat hos kungen om tillstånd för systern att bosätta sig i Frankrike. Den artige premiärministern hade personligen åkt till rue d'Anjou för att så inlindat som möjligt meddela kungens avslag. Från denna dag greps Désirée av sin säregna kärlek till den ståtlige, medelålders ädlingen. Det blev snart en visa i Paris hur hon på alla sätt ansträngde sig för att möta hertigen, t ex på hans dagliga promenad i Tuilerieträdgården, eller på de brunnsorter han besökte. Hon skulle bara ha anat, att han snart lade märke till denna oönskade uppvaktning och kallade henne "min tokiga drottning"...

Désirée hade ett par år efter det första mötet med Richelieu blivit drottning av Sverige och Norge (5 februari 1818), men Carl Johans uppmaning att komma hem efterkom hon inte. Hennes hälsa tålde inte den långa resan, var det vanliga svaret; maken fick ensam krönas i Stockholm och i Trondheim. Det är väl att gå för långt att, som somliga författare gjort, påstå att främst den obesvarade och hopplösa kärleken till Richelieu höll henne kvar. Hennes indolens, det angenäma livet i Paris, där hon hade sina vänner och sitt hus, och minnet av vantrivseln i Sverige, där hon inte förstod språket, var nog de främsta anledningarna. Carl Johan var inte heller alltför angelägen att återse sin gemål, ständigt upptagen som han var. Det viskades också en del om hans intresse för en hovfröken, Mariana von Koskull...

En ung svensk adelsman, greve Hans Wachtmeister (1793–1827), sedermera landshövding, hörde till dem som flera gånger besökte drottningen. Torsdagar och söndagar hade Désirée mottagning. Wachtmeister infann sig på rue d'Anjou och blev av Montrichard föreställd för drottningen, hennes syster Madame Villeneuve, dennas dotter, Madame Lamboth (som efterträtt "Stora Flottan") och brorsonen general Clary. Han träffade vid andra besök också marskalk Suchet, hertig av Albufera, och de svenska kemisterna Berzelius och Gahn. Hans flitiga visiter orsakades främst av en önskan att kurtisera den unga systerdottern, men Désirée omtalas och kommenteras ofta. I januari 1819 läser vi: "En stund på kvällen hos drottningen. Hon såg icke så värst sjuk ut"; några dagar senare: "Drottningen var vid ett briljant lynne och gaf därigenom det säkraste utslaget i grälet mellan tidningarna, som motsäga hvarandra beträffande fru grefvinnans hälsa. Jag tror, att hon själf föredrager att låta frågan vara oafgjord." Wachtmeister liksom hela Paris kände väl till Désirées intresse för Richelieu och hur hon genom mutor till hans betjäning höll reda på hertigens resplaner. Så här kan det se ut i dagboksanteckningarna (dessa notiser är kursiverade av Wachtmeister!):

2/2 *"Vår drottning reste igår morse till Marseille!*
3/2 *Hertigen av Richelieu reser till sydliga Frankrike!!"*

Detta blev fö Désirées sista besök i barndomsstaden Marseille.



Armand du Plessis, hertig av Richelieu (1766–1822), fransk premiärminister och Désirées "hemliga" kärlek. De träffades endast en gång. Till sin död bevarade hon dock ett stort kopparstick med idolens porträtt.
Kungl. Biblioteket.



Désirée år 1822, året före sin hemkomst. Efter ett porträtt av Ferdinand Quaglia, en italienare som t o m fick pension från svenska kungahuset. Kungl. Biblioteket.

Hon var tillbaka i april och den skarpsynte greven noterar, att hon lagt på hullet och var vid strålande lynne, men att "omsorgen om hennes hälsa" hindrar henne från att resa hem. Till Schweiz for hon däremot och den 24 juni var hon i Genève, så även Wachtmeister. "*Richelieu* är i staden", konstaterar han utan vidare kommentarer. I juli var hon i Frankfurt, där hon sammanträffade med sin syster.

Åren 1819–22 föreligger en lucka i korrespondensen mellan Désirée och Carl Johan, men av allt att döma fortsatte hon att intressera sig för Richelieu. Den maliciöse Wachtmeister hade återvänt till Sverige och gjorde i januari 1822 sina iakttagelser om kungens intressen: "...gaf fröken Koskull en souper för damer, där utaf herrar endast funnos kungen och Brahe, som kommo dit liksom af en händelse."

Detta år avled Richelieu hastigt, Désirée hade mött honom samma dag i Tuilerieträdgården och tyckt, att hans ansiktsfärg var egendomlig. Nu hade ännu en försvunnit bland dem, som höll henne kvar.

För första gången på elva år träffade hon på sommaren 1822 sonen Oscar, nu en fullvuxen och mycket vacker ung man. Denne var på friarfärd; mötet ägde rum i Aachen i "glädje och förvåning", som Oscar skrev, i slutet av juni. Mor och son hade de första dagarna mycket att tala om. Efter en tid blev det väl mycket parisskvaller för kronprinsen, som arrangerade så att hans avresa till Amsterdam påskyndades. Därifrån begav han sig till Leuchtenberg i Bayern och här fann han sin blivande gemål, Joséphine.

Désirée besökte på våren 1823 sin syster Julie i Bryssel. Hon hade nu bestämt sig – hon skulle resa till Sverige, bara för en kortare tid, naturligtvis, men det var ju så lämpligt att komma dit samtidigt som lilla Joséphine, som skulle avsegla från Lübeck med linjeskeppet "Carl XIII". Denna var redan, genom ombud, förmäld med Oscar, men nu skulle det bli ett ståtligt, officiellt bröllop i Stockholm. Carl Johan hade några månader tidigare, säkert med häpnad, mottagit beskedet att Désirée äntligen skulle komma tillbaka till Sverige. Hennes ankomst tillsammans med Joséphine skildras nedan (s. 37). Hon fick sin bostad i den kungliga våningen en trappa upp mot Lejonbacken, som kungen lämnade för att bosätta sig ovanför, i själva festvåningen; han höll mest till i de entresolerade rummen mot borggården.

Den unionsmonarki, i vilken Carl Johan redan inrättat sig för att stanna och som Désirée inte heller skulle lämna, hur mycket hon än talade om det, skilde sig vida från våra dagars välfärdsstat. Befolkningen, som 1810 uppgått till 2,3 miljoner, skulle vid Carl Johans död ha ökat med mer än en miljon. Majoriteten var jordbrukare och av dessa flertalet ganska fattiga eller helt egendomslösa. Industrialiseringen hade inte börjat och en dålig skörd betydde alltid svält. Naturahushållning rådde ännu på många håll. Superiet hade nått en oanad omfattning i alla samhällsklasser och förskräckte såväl kungen som hans son. Carl Johan var mycket känslig för de dofter av sprit, tobak och snusk som utgick från många audienssökande och hade alltid en stor flaska eau-de-cologne till hands, varmed de bestänktes. Några bland de mest bildade inom överklassen, som dels kunde tala franska,

dels klädde och uppförde sig på ett vårdat sätt, kom att utgöra kungaparets dagliga omgivning; däremot försvann med tiden de flesta av de franska vänner som följt med dem till Sverige. Drottningen hade dock alltid några franska kammarfruar och franskt kök. Kungens gunstling framför andra var riksmarskalken greve Magnus Brahe, landets förnämste ädling.

Ett ständigt återkommande problem var språket. Varken Carl Johan eller Désirée lärde sig mer än några ord svenska, även om kungen behärskade förvaltningstermer och -titlar; en text kan lyda "...doit être envoyée au *landssekreterare*".

Anekdoterna om missförstånd – både från de kungligas och från de uppvaktandes sida – är otaliga. När hovet första gången mötte Carl Johan, då ännu kronprins, var de höga funktionärernas franska en smula rostig. På frågan om vilken syssla en av dem hade, svarade han till Carl Johans stora häpnad: "Grand étalon de la reine; nous sommes trois, mais c'est moi qui fait le service." (Han menade "grand écuyer" [hovstallmästare], men hade sagt något helt annat: "Stor hingst hos drottningen; vi är tre, men jag är tjänsteförrättande.") En fråga till den unge Gustaf Löwenhielm, i vilken drabbning denne deltagit som renderat honom svärdsorden, missuppfattades totalt av den förvirrade ädlingen, som avgav det märkliga svaret: "Aux dernières couches de la reine" ("Vid drottningens senaste barnsäng") och förklarande tillade: "Mais je vous prie, Monseigneur, de croire que je n'y ai eu aucune part" ("Jag ber Ers Kunglig Höghet förstå, att jag inte hade någon andel i saken"). Hovmannen och konstnären Fritz von Dardel, en oumbärlig källa rörande hovlivet under 1800-talet, har återgivit dessa historier och säger vidare:

"Man skulle också kunna fylla en hel bok, om man ville framdraga alla 'qui pro quo', som uppstodo till följd af Bernadottes bristande kunskap i svenska språket, en brist, som han bibehöll under hela sitt återstående lif. Han föredrog till slut att ej alls tala ett språk, som han blott rådbråkade, men detta åter gaf anledning till flera olägenheter med hänsyn till såväl de personer, hvilka han använde i olika uppdrag, som äfven alla dem, med hvilka han, då de ej kunde uttrycka sig på franska språket, ej var i stånd att samtala utan anlitande af tolk."

Anekdoterna om Désirée, sanna eller osanna, är om möjligt fler och många har gått som muntlig tradition i borgerliga familjer långt in i detta århundrade. I likhet med sin make gjorde hon till en början några försök att konversera på svenska men brydde sig inte ens om att lära sig ordens betydelse. Vid en mottagning skulle hon visa sina nyförvärvade kunskaper men råkade förväxla frågorna – alla kungliga ställer frågor, det visste hon – med följande resultat:

"Hur många barn har Ni?"

"Fem, Ers majestät."

"Åh så trevligt. Är Ni gift?"

Helt sann tycks den historia vara, som berättar hur en skara skånska bönder, som samlats för att begapa drottningen (hon var på väg till Ramlösa Brunn), fick lära sig att ropa "Vi vill ha regn". Sommaren





Medalj slagen i Paris på beställning av drottningen och medförd till Sverige 1823 för utdelning. Frånsidan har makens och sonens namnchiffer samt inskriften "Alt för dem, alt genom dem". Graverad av J.J. Barre efter Quaglia. Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.



Rosersbergs slott, där Désirée gärna vistades på sommaren och hösten. Teckning av kronprins Oscar. Kungl. Biblioteket.

hade varit torr och det kom mera från hjärtat, ansåg något ljushuvud i mottagningskommitten, än om man försökt lära dem det franska "Vive la Reine" ("leve drottningen"). I ett brev hösten 1827 till sin syster noterar Désirée förtjust, att man ropat "vive la reine" i Skåne – tydligen avslöjade man inte sanningen för henne.

I likhet med Carl Johan hade hon sena vanor men skilde sig från denne genom sin bristande punktlighet. "Min herre har en oartig klocka" var hennes enda kommentar när hon kom en timme försent till sin egen souper och fann sin make otåligt stampande med fickuret i handen. Det återförenade gamla paret slutade därför redan 1826 med sina gemensamma måltider, frånsett stora galatillställningar. De brukade ses två gånger om dagen; vanligen var det Désirée, som tog den lilla baktrappan upp till kungen. Var det "morgon" (dvs mestadels efter kl 12) kom hon i negligé till Carl Johans toalettrum och pratade på om allt utom statshändelser, till dess att kungen antydde att han väntade besök; då drog hon sig tillbaka.

Efter några års vistelse i Sverige tyckte Désirée, att det var dags för henne att bli krönt, så att hon skulle vara "riktig" drottning. Det har skrivits en hel del spekulationer om varför hon, som annars var så medgörlig, genomdrev denna skäligen onödiga ceremoni, som kostade mer än 100 000 riksdaler banko och orsakade en del syrliga kommentarer. Att hon skulle ha varit orolig för en skilsmässa förefaller osannolikt. Hennes brev till systern talar bara om hennes nervositet inför högtiden. Den ägde rum i Storkyrkan i Stockholm den 21 augusti 1829.

Åren var sig tämligen lika. På sommaren vistades hon utanför Stockholm, på någon brunnsort eller på något av slotten utanför huvudstaden. De första åren favoriserade hon Bellevue vid Roslagstull,

därefter Drottningholm eller oftast Rosersberg; ibland besökte hon Skåne, där hon trivdes. Vistelserna på landet fick med åren en tendens att förlängas in på hösten, något som var föga gouterat av hennes uppvaktning. Några färder gick till Norge – det första besöket ägde rum 1825 – och hon uppskattade i högsta grad broderlandet, men vanligen fick "Vännen", som hon kallar Carl Johan i sina brev, resa dit ensam.

Ibland blev Désirée nedslagen över sin egen overksamhet och två år före sin kröning klagar hon på att hon "inte är till nytta för någon". Systern anförtros, att "när man inte längre är ung, är världen inte så lustig, vare sig man är kung eller herde". Något senare vill hon från Ramlösa resa vidare till systern i Italien, men Carl Johan säger nej. Hon klagar då också på att hon äter för mycket i Skåne – en upplevelse hon delar med många – och blir för fet.

I början på 1830-talet talar hon om att också bli krönt i Norge, men här var man ännu mera protestantisk än i Sverige och ville inte låta henne genomgå denna religiösa akt. Désirée var nämligen alltjämt katolik, om än mycket ljum i sin tro. Hennes svärdotter tvingade henne att gå flitigare i mässan och att bikta sig. Detta fann drottningen vara mycket besvärligt; hon ogillade svavelosande predikningar och tyckte sig inte ha så många synder att bikta. Vid flera tillfällen fick hennes uppvaktning hjälpa till att räkna upp hennes små försyndelser, som noga skrevs upp på lappar till bikten. När Joséphine en gång kom för att hämta henne, fann hon sin svärmor och alla uppvaktande förtvivlat letande efter de förkomna lapparna. "Où sont mes péchés" ("Var är mina synder") hördes Désirée ropa.

Då och då bröts monotonin av utländska besök eller av mera dramatiska händelser. 1838 kom prins Alexander av Ryssland på besök; inkognito och utan förvarning – sades det – följde hans far tsar Nikolaus med upp på slottet och tog sig oanmäld uppför trappan; Brahe, som känt igen alla ryssars självhärskare, hann med nöd varsko kungen, som låg på soffan och läste en tidning. Samma år ägde oroligheter rum med anledning av att Crusenstolpe dömts till tre års fängelse för majestätsförbrytelse. Carl Johan vandrade av och an i Karl XI:s galleri, iförd två överrockar och hatt, gormande om att "skjuta ner kanaljerna". Désirée, som också infunnit sig, sade lugnt: "Ta honom inte på allvar, han kan inte göra en katt förnär." Carl Johan väckte genom sin alltmer konservativa läggning misshag hos den omfattande liberala oppositionen, som tom ville att han skulle abdikera till förmån för sonen. Mot slutet av sin regering fick kungen dock glädja sig åt livliga hyllningar i samband med sina jubileer 1843: 25-årsminnet av kröningen och 80-årsdagen. Av allt detta märker man inte så mycket i Désirées korrespondens, så länge hon inte kände sig störd i sin egen tillvaro. På sin 81-årsdag påföljande år fick Carl Johan ett slaganfall, följt av kallbrand i foten. Den 8 mars avled han i närvaro av Désirée, den övriga kungliga familjen och Brahe. För den efterlämnade makan var det trots allt en svår förlust; det var på sätt och vis hennes sista länk med ungdomen som brast.





Den stora kröningsmedaljen, slagen av riksdagen och graverad av myntgravören Ludvig Persson Lundgren. Den blev inte färdig förrän 1833 och drottningen fick då ett exemplar i guld (numera tillhörande H.M. Konungen). Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.



Änkedrottningen berättar för sitt lyssnande hov. Karikatyr av J.W. Wallander från 1850-talets slut. Privat ägo. Foto Nordiska museet.

I En tröst var barnbarnen. Till en början hade hon fått nöja sig med att proppa dem fulla med sötsaker, eftersom farfar kungen förbjudit henne att tala franska med dem innan de lärt sig svenska ordentligt. Ett försök att kringgå förbudet avslöjades och Désirée fick en sträng förmaning. Nå, med tiden började undervisningen i språk och farmor Désirée gladde sig mer och mer åt besöken. En favorit var den glade och livlige Carl, det äldsta barnbarnet. "Han skall bli *min* kung", brukade Désirée säga. Med åren blev sonsonen Oscar en annan favorit – han var ju sjöman och med honom kunde hon tala om sina planer att resa till Paris. Han fick t o m rita av ångkorvetten "Thors" inredning för henne. Det var säkert ofta ämnet för deras konversation vid de traditionella familjemiddagarna, då Oscar satt mitt emot "grandmaman" och spisade mat "à la française". Han berättar:

"Jag har ju aldrig mycket fästat mig vid vad jag ätit, men jag kan dock tydligt minnas att spenaten ofta var konstigt grönfärgad, så att vi barn därav fingo rätt ont i magen. Vi fingo ock goda briocher, varav vi tillätos medtaga till följande dags frukost. Utmärkt fin frukt bestods ofta, däribland särdeles stora saftiga päron och äpplen. Min farmor var mycket stolt över att få bjuda dem, försäkrande 'que cela provient de mon jardin à Paris' eller 'de mes fermes en Normandie'. Sanningen lärer dock hava varit att frukten för dyra penningar uppköptes i Paris fruktbodar. Och när jag, år 1856, besökte Grand'Mamans hôtel så kunde jag åtminstone i den lilla torftiga trädgården icke längre upptäcka spår av några fruktträd! Under hennes måltider uppvaktade ständigt hovmästaren M. Lecocque, som vi kallade "Tuppkammen", för hans yviga pomaderade och finkammade lugg. Jag tror bestämt att han skodde sig rätt betydligt."

För att återkomma till den Parisresa, som ständigt planerades och aldrig blev av, även om väskorna flera gånger packades, gjorde Désirée så sent som 1853 en verklig kraftansträngning för att komma i väg. Problemet var hennes "vattuskräck" (som inte gällde varma bad) – hur skulle hon komma över Östersjön? Kung Oscar I, som nu regerade, trodde väl knappast att hans mor skulle våga sig på en sjöresa, och han blev sannspådd. I varje fall kom hon så långt som till Karlskrona, där sonsonen prins Oscar väntade med ångkorvetten "Thor". Så fort hon fick syn på redden med alla fartygen ville hon genast vända, berättar Oscar, men det gick inte an, alla stadens honoratories väntade på henne. "O, Oscar, vad jag är rädd för Dina amiraler", viskade den gamla, när hon på darrande fötter steg in i Kungshuset. Här inhystes under några dagar också hennes som vanligt stora uppvaktning. Allt nervösare blev hon och till sist måste man nästan tvinga henne ombord. Hennes hovmarskalk von Rosen var emellertid en vis och erfaren man – bagaget förblev kvar på land. Sonsonen lugnade den gamla, som absolut inte kunde bestämma sig för att ge order om avfärd, och lovade att det endast skulle bli fråga om en kort tur utmed den förtöjda eskadern. Ett missförstånd blev avgörande. Med användande av ett av de få svenska ord hon behärskade, "blåst", vände hon sig till en ung officer och frågade: "Jeune

homme, est-ce qu'il n'y a pas du blosst?!" ("Unge man, det är väl ingen blåst?"). Denne förstod ingenting, men ville inte vara annat än artig, varför han svarade "Oui, oh, oui, Votre Majesté!" Stor tablå! "Oscar, du lurar mig", ropade den gamla. Knappt lugnad bad hon om en stol och något att äta. Nya bekymmer – maten hade inte tagits ombord. En uppblött rågskorpa var allt man hade att bjuda på. 24 timmar efter återkomsten till staden var Désirée på väg hem.

Désirées besynnerliga levnadsvanor blev en visa i staden. Efter Carl Johans bortgång steg hon upp ännu senare, någon gång mellan 3 och 4 på eftermiddagen, och intog då sitt "morgonkaffe", varefter kanske följde en promenad i vagn, eller, om hon var på landet, en liten rundtur i slottsparken. Gick hon på teatern, kom hon så gott som alltid försent. Efter en souper vid midnatt höll hon sig uppe ännu några timmar. Vanligen före, men ibland också efter denna måltid skulle hon ut i vagn igen, med kusk, löpare, två betjänter och givetvis någon av uppvaktningen. Under större delen av året var det naturligtvis kolmörkt. När hon bodde i Stockholm måste alltid ett par rum hållas varma på bl a Rosendal, för den händelse hon skulle ta vägen ut på Djurgården och behöva göra ett toalettbesök. Var vädret dåligt blev det "seulement kring-kring" – vagnen fick rassla runt borggården, varv efter varv, väckande alla som gått och lagt sig. "Nu åker farmor 'kring-kring'", sade barnbarnen.

Sedan den nattliga högläsningen äntligen avslutats, till allas lättnad, tog drottningen vanligen en kort promenad i stora galleriet mot Lejonbacken, om hon var i Stockholm, eller satte sig på balkongen på Rosersberg, om det var en ljus sommarnatt, och såg på soluppgången. Flera historier berättar om hur allmogen förundrade sig över den nådiga drottningens tidiga morgonvanor. Så här berättar Oscar:

"Så hände sig att under ett s k storläger (det var 1843) en soldat av Dalregementet stod på post vid norra valvporten. Han såg ej utan förundran det fina herrskapet på balkongen, men hans häpnad kände inga gränser då han av kammarherren fick besked att det var drottningen som han såg luta sig mot balustraden. När han hemkom till Gagnef så tilltalade han sin hustru med en viss stränghet sålunda: 'Du Stina som så gärna vill ligg' å dra dig om mornarna, du må tro att vår'n landsens nådig' mor ho' ä' kryare ho', oppe me sola å' sir efter sitt hus å' sina pigor å' drängar!' Vad månne den hederlige knekten hade tyckt och sagt om han anat hela sanningen?"

Den åldrande Désirée överlevde hela sin generation; svågern Joseph dog samma år som Carl Johan, älsklingssystern påföljande år. Inom den närmaste familjen inträffade flera tragiska dödsfall. 1858 kunde hon emellertid glädja sig åt att Oscar och Sofia fick en son, hennes tredje barnbarnsbarn, den blivande Gustaf V; desto svårare var sorgen när hennes son efter två års sjukdom avled sommaren 1859.

Men hon repade sig och kunde i maj 1860 beskåda sonsonen Carl XV:s och drottning Lovisas kröning. Hennes hälsa var ganska god; magbesvär och tandvärk oroade henne ibland, men för det mesta hade





"Dynastimedaljen" tillkom 1841 på initiativ av chefsgravören vid Kungl Myntet L.P. Lundgren och visar på åtsidan kungen och drottningen, på frånsidan Oscar och Joséphine samt deras barn. Han hade sett en liknande medalj över Louis Philippe av Frankrike och dennes dynasti. Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.

hon krafter över för att delta i festligheter och ceremonier, som då och då ägde rum, ja t o m i fältlägren, eller ta emot någon långväga besökare. Vid dessa senare tillfällen var den lilla rundhylta damen skrudad i magnifika kläder och juveler. Till dem som fick träffa henne hörde marskalk Canrobert, på besök i Sverige under Krimkriget, och prins Napoleon Bonaparte, son till exkung Jérôme. I Frankrike regerade nu Napoleon III, son till Louis Bonaparte och Hortense de Beauharnais (s. 23). Den nye kejsaren planerade tillsammans med Hausmann stora förändringar i Paris – hus skulle rivas och de stora boulevarderna dras fram. Hemma i Stockholm oroade sig Désirée för sitt hus och fick ett löfte av Napoleon, att det skulle skonas under hennes livstid.

Kröningsåret 1860 hade Désirée fyllt 83 år (fast det visste ingen); barnbarnen brukade säga, "att farmor dör aldrig, hon försvinner". Hon började bli en smula förvirrad, men fortsatte sin vanliga livsföring. Då och då gjorde hon oanmäld besök hos sina närmaste och gladde sig åt att se de minsta leka på golvet. Så sent som den 8 november gav hon en stor familjemiddag. På kvällen den 17 december var Désirée ute på sin vanliga åktur; klockan var något över 9 när hon nära Djurgårdsbron frågade, vad man gav på Kungl. Teatern och om kungen och drottningen var där. Efter att ha fått upplysningen att man gav en teaterpjäs och en balett samt att kungaparet satt i logen befallde hon vagnen att vända och var snart vid Operan. Hon hjälptes upp för den för kungahuset reserverade trappan och steg in i logen, just som ridån gick ner för sista akten av Calderons "Livet en dröm". I samma ögonblick drabbades Désirée av ett häftigt illamående, vacklade och begärde en stol. Vagnen kallades tillbaka och den sjuka bars snabbt ner och kördes till slottet. När hon kom fram var hon mållös och måste bäras uppför slottstrappan. När den tillskyndande svärdottern Joséphine, också hon numera änkedrottning, infann sig utandades Désirée sin sista suck. Den gamla hade förunnats en lätt och snabb hädanfärd. "Livets dröm" var slut för borgardottern från Marseille.

Nederst det enda existerande fotot av Désirée, visande henne på lit-de-parade i december 1860. De fridfulla anletsdragen har inte retuscherats och man ser tydligt den vårta, som generade henne och som hon med egen hand lär ha skrapat bort från en alltför realistisk marmorbyst på slottet. Hennes livläkare Hülphers ("mon Gylf") erbjöd sig förgäves avlägsna den. Kungl. Biblioteket.

Överst på följande sida Fritz von Dardels teckning av Désirée på väg till riksdagens öppnande 1845; en något nonchalant prästman kysser hennes hand. Diademet har hon med hjälp av ett blomsterarrangemang format som en krona. Privat ägo. Foto Nordiska museet.







Den lilla änkedrottningen tecknad av F. von Dardel 1851. Privat ägo. Foto Nordiska museet.



Jeannette Möllers miniatyr från 1849 visar att Désirée inte alltid var så korpulent. Stockholms slott. Foto Håkan Lind.





JOSÉPHINE (JOSEFINA)
1807–1876

Linjeskeppet "Carl XIII" och dess eskort gled en vacker försommardag 1823 genom Stockholms skärgård med sina förnäma passagerare, drottning Désirée och kronprinsessan Joséphine; ingen tvekan råder om vem som var huvudpersonen – det var den sextonåriga prinsessan, formellt redan förmäld och så ivrigt väntad av alla. Det var hon som var "framtiden", för att låna en senare benämning på kronprins Oscar; det var hon som skulle legitimera denna dynasti av uppkomlingar och skänka den nya prinsar. Av alla gemåler inom huset Bernadotte har nog ingen varit så efterlängtad. Hur mycket av detta som stod klart för den intelligenta, men ännu outvecklade sextonåringen som sov med sin docka på armen, kan vi bara gissa oss till.

I Vaxholm mötte Oscar, hennes vackre gemål, med vilken hon snart skulle förenas framför altaret – ett protestantiskt altare! Själv var hon katolik och följdes av sin biktfader, Jacob Lorenz Studach, för att inte tala om den förtrogna kammarjungfrun Berta Zück. "Trion", som hon långt senare skulle kalla sig och de två trosfränderna, skulle hålla ihop till dess att döden skilde dem åt. Om sin gemål visste hon ännu inte så mycket. Att han var stilig, bildad och kultiverad hade hon lagt märke till och den ensamhet och oro, som hon kände, hjälpte han henne att övervinna. Den fysiska kärleken, som var honom så välbekant, fick ännu vänta för hennes del.

Det var den 13 juni 1823 som "Carl XIII" nalkades huvudstaden, omgiven av lövklädda båtar och med musiken spelande. På däcket befann sig Joséphine i en vit klänning med blått skärp, Oscar i uniform och hans mor drottningen, iförd en elegant kreation från Paris och som vanligt många juveler. En slup från flottan kom ilande med ett välkomstbrev från svärfar Carl Johan, trots att de inom kort skulle träffas. Alltfler segel syntes kring det stora linjeskeppet och dess eskort. Först mot aftonen anlände man till Blockhusudden – vinden hade varit svag – och här mötte hela örlogsflottan i aftonsolen, saluten dånade, flera musikkårer spelade. Allas blickar riktades mot prinsessan och Désirée började bli svartsjuk – överamiralen fick

Kronprinsessan Joséphine med sin förstfödde, prins Carl (XV), på armen. Denne håller en miniatyr med farfadern Carl Johans bild och i bakgrunden hänger ett porträtt av fadern, kronprins Oscar (I). Oljemålning av F. Westin. Gripsholms slott. Foto Teddy Aarni.



Joséphine fick sitt namn efter sin farmor, den franska kejsarinnan, som avled redan 1814; Napoleons första gemål här porträtterad av David d'Angers. Musée Bonnat, Bayonne.



Denna värja, som tillhört Oscar I, bär årtal och datum för Joséphines ankomst till Sverige, 13 juni 1823, samt de nygiftas och deras föräldrars miniatyrporträtt. Den är signerad av den franske arcebusieren, hovbössmakaren Lepage, och beställdes sannolikt av Désirée inför återkomsten. Livrustkammaren, Stockholm.

låna henne en servett att vifta med i stället för den lilla näsduken! Sedan man passerat Täcka Udden ankrade skeppet och inom kort störtade Carl Johan upp för fallrepstrappan. Efter att ha hälsat på sin gemål med många välkomstkyssar – de hade inte setts sedan 1814 – vände han sig till den djupt nigande Joséphine. Hans förtjusning var omisskännlig – porträtten hade inte ljugit, hon var verkligen vacker.

Landstigningen skedde vid Manilla på Djurgården, där karosserna väntade – den stora vändplatsen där vägen delar sig är ett minne av arrangemangen – och så bar det av genom försommargrönskan, mellan hurrande människomassor. Det måste ha känts djupt tillfredsställande för kungen; äntligen såg han för sin inre syn hur dynastin Bernadotte säkrade tronen för sina efterkommande och ökade sin popularitet! Att den vackra prinsessan tog huvudstadsborna med storm märkte alla; glömda var anonyma brev med hotelser mot drottningen och kronprinsessan, om de vågade komma till Sverige, och alla besvär som han haft med att finna en prinsessa för sin son.

Det hade först gällt att förmå Oscar att gifta sig. Han var inte så angelägen; det var gott om vackra svenskor, som gärna föll för den vackre kronprinsen med den smäktande blicken. Alla visste, att den sköna Jaquette Löwenhielm, född Gyldenstolpe, var hans älskarinna – även hennes man Carl Gustaf, som var kammarherre hos Oscar. Med en ofattbar lojalitet fortsatte han att tjäna sin herre och begärde skilsmässa först flera år efter det att förbindelsen upphört. Före förlovningen med Joséphine hade Oscar blivit far; Jaquette födde i hemlighet en dotter, som fick det avslöjande namnet Oscara. Våren 1822 reste kronprinsen äntligen ut på friarfärd. Den var noga förberedd av fadern, för vilken det gällde att finna en passande brud bland Europas furstehus – därigenom skulle dynastin Bernadotte, som sågs med oblida ögon av de reaktionära kollegorna i "den heliga alliansens" Europa och av en del konservativa kretsar i hemlandet, med tiden bli helt accepterad. Dessutom fanns det bara tre kungliga personer kvar i landet: Carl Johan, kronprinsen och den gamla prinsessan Sofia Albertina, Gustaf III:s och Carl XIII:s ogifta syster. Oscar hade varit allvarligt sjuk och vad skulle väl hända, om han dog? Det skulle bli en katastrof – Oscar var vid denna tid nästan oumbärlig för kungen, som sett till att sonen fått den mest omsorgsfulla uppfostran och därtill lärt sig tala och skriva en felfri svenska. Det skulle genast uppstå ett parti (om det inte redan fanns) som skulle arbeta för den gamla dynastin och för att prins Gustaf, den avsatte Gustaf IV Adolfs son, skulle kallas tillbaka från Österrike.

Officiellt var det Oscar själv som fick göra sitt val bland ett antal tänkbara kandidater, men i bakgrunden intrigerade Carl Johan. Redan vid avresan hade flera prinsessor fallit bort – en habsburgsk i Österrike, en hohenzollersk i Preussen, vars familjer höll sig för goda att knyta så förtroliga band med en dynasti av uppkomlingar (fast så yttrade de sig naturligtvis inte). Det viktigaste ombudet var den svensk-tyske baronen Carl von Böhnen, en smått löjlig ordensjägare som emellertid också förstod manövrera bakom scenen. Sedan Oscar



Joséphine som prinsessa av Leuchtenberg vid 12 års ålder. Stentryck av C. Müller efter en målning av F. Westin, som kopierat ett barndomsporträtt av prinsessan. Kungl. Biblioteket.

lämnat Köpenhamn – där prinsessorna inte alls tilltalade honom – återstod många hov att besöka, men von Böhnen och bakom honom kungen inriktade sig på en enda – Joséphine av Leuchtenberg. Sedan man nu avskrivit de regerande furstehusen var hon utan tvivel den lämpligaste.

Den 15-åriga prinsessan var född den 15 mars 1807 i Milano som dotter till Italiens vicekung Eugène de Beauharnais och Augusta Amalia av Bayern. Hennes far var son till kejsarinnan Joséphine av Frankrike i dennas första äktenskap och Napoleon I hade adopterat styvsonen; modern var dotter till Maximilian I av Bayern och Wilhelmina Augusta av Hessen-Darmstadt. Äktenskapet var arrangerat av kejsaren, som intresserade sig för och uppskattade sin sympatiske och begåvade styvson. Trots att prinsessan Augusta fick uppge sin ungdomskärlek för denna politiska förbindelse, tycks hon och Eugène ha varit mycket lyckliga. I det harmoniska äktenskapet föddes två söner och fyra döttrar. Den äldsta dottern, som skulle bli svensk drottning, erhöll i dopet namnen *Joséphine* Maximilienne Eugénie Napoléonne (det sistnämnda namnet trollades bort i Sverige – det gav Carl Johan obehagliga associationer); tilltalsnamnet hade hon efter sin farmor, som i stället för Désirée gift sig med den blivande



Prins Eugène de Beauharnais, hertig av Leuchtenberg, Joséphines fader, avled redan 1824 vid 43 års ålder. Målning av J. Stieler, ca 1820, på Stockholms slott. Foto Håkan Lind.



Augusta Amalia, född prinsessa av Bayern (1788–1851), var Joséphines mor. Detta porträtt i emalj är en miniatyr från den på s. 38 avbildade värjan efter en målning av okänd konstnär. Livrustkammaren, Stockholm.

kejsaren. Några år senare gjorde Napoleon sin styvsons lilla dotter, redan prinsessa av Bologna, till hertiginna av Galliera. (Den förnämliga tavelsamlingen på slottet i Galliera kom 1827 till Sverige och tio år senare sålde Joséphine sitt hertigdöme till påven och stiftade i stället ett penningfideikommiss, vars avkastning går till den regerande kungen.)

Den napoleonska sagan tog slut 1814 och Eugène, in i det sista trogen kejsaren, bosatte sig med sin familj i Bayern, där hans svärfar kungen – som i tid sadlat om och anslutit sig till de allierade makterna – gav honom titeln kunglig höghet samt gjorde honom till hertig av Leuchtenberg och furste av Eichstädt. I sistnämnda stad uppfostrades Joséphine och hennes syskon av utmärkta lärare. Den blivande kronprinsessan behärskade flera språk, bäst franskan, som hon allt framgent föredrog i sin korrespondens och i sina dagböcker, samt därtill italienska och tyska, det sistnämnda dock med en inte helt felfri stavning; dessutom lärde hon sig engelska och, före sin avresa till Stockholm, grunderna i svenska. I hela sitt liv betraktade hon Bayern som sitt gamla fädernesland, inte Italien eller Frankrike.

Med syskonen hade Joséphine de bästa relationer så länge de levde – allt grundlagt i den lyckliga hemmiljön, där man levde ett förhållandevis enkelt liv. Även flera av dessa syskon skulle göra förnämliga giften i fjärran land. August gifte sig 1835 vid 25 års ålder med drottning Maria da Gloria av Portugal, men avled redan efter några månader; älsklingsbrodern Maximilian ("Max") blev 1839 förmäld med storfurstinnan Maria, kejsar Nikolaus I:s dotter, och bosatte sig i S:t Petersburg. Han led emellertid av tuberkulos och gick bort 1852, efterlämnande fem minderåriga barn. Systern Amélie giftes bort 1829 med kejsar Dom Pedro I av Brasilien; efter två år abdikerade maken till förmån för sonen i föregående äktenskap och återvände till Portugal för att hjälpa sin unga dotter, den ovannämnda Maria da Gloria, att återta tronen, som hans yngre broder tillskansat sig. Knappt var detta genomfört (1834) så avled Dom Pedro. Änkekejsarinnan Amélie vistades sedan till sin död 1873 i Lissabon och ärvdes av sin syster – det var så det "brasilianska silvret", som egentligen är franskt, kom i svenska kungahusets ägo.

Efter denna parentes om syskonen, vars framtida öden ingen kunde ana år 1822, återvänder vi till friarfärden. Carl Johan hade erhållit alla uppgifter som stod att få om den förtjusande prinsessan, inklusive ett porträtt; allt var positivt och hon tillhörde därtill ett förmöget, om än numera föga mäktigt furstehus. Om hennes föräldrar fanns bara gott att säga och deras dotter hade "förenat de nya intressena med de gamla", som kungen uttryckte det. Oscar var däremot till en början ganska förargad över faderns genomskinliga manövrer och reste därför efter mötet med modern i Aachen först till Nederländerna. Prinsessan Marianne var förtjusande, men bara 12 år. Så länge kunde han inte gärna vänta. Ytterligare ett furstehus skulle egentligen ha besökts, men det avstyrde von Böhnen genom en ful intrig, och så var det äntligen Joséphines tur. Det tycks ha blivit kärlek vid första



Den unga kronprinsessan till häst. Ett franskt tryck från 1820-talet efter en målning av V. Adam. Kungl. Biblioteket.

ögonkastet från hennes, den oerfarna tonåringens, sida; Oscar var i alla händelser mycket förtjust. Efter en rundresa i Italien återkom han och nu bestämde de sig. Underhandlingarna om äktenskapskontraktet hade förts av andra – mellan kungen och Joséphines föräldrar med någon inblandning av det bayerska kungaparet. En viktig bestämmelse var, att prinsessan skulle få behålla sin katolska religion och medföra en biktfader. Visst väckte detta betänksamhet hos det svenska prästerskapet, men å andra sidan var ju redan drottningen katolik. Fast hon var bosatt utomlands – att hon snart skulle bestämma sig för att komma till Stockholm anade ingen. I alla händelser drev kungen igenom sin vilja – de barn som föddes skulle, som grundlagen föreskrev, fostras till goda lutheraner. Påven gav också sitt medgivande – vilken trogen dotter till den romerska kyrkan som stod i begrepp att resa till Sverige begrep nog ingendera parten vid denna tidpunkt.

Den kärlek som Joséphine fattade till Oscar blev bestående genom alla prövningar. Från hans sida skulle passionen falna med åren, men aldrig tillgivenheten. I många hänseenden passade de mycket väl för varandra – bildning och ett aktivt kulturintresse förenade dem; båda målade, sjöng och hade lätt för att skriva (även om det bara blev Oscar som utgav tryckta skrifter). Kronprinsen var dessutom en inte oäven kompositör. Bägge besatt ett utpräglat ordningssinne och kunde, särskilt under senare år, avstå från så gott som alla nöjen, ja även nattsömnen, när arbetet och plikterna kallade.



Prinsessan Sofia Albertina, Gustaf III:s och Carl XIII:s ogifta syster, var den sista av det gamla kungahuset som bodde kvar i Sverige. Hon avled 1829. Porträtt tillskrivet A. Kragge. Rosersbergs slott. Foto SPA.

De var ett vackert par, det stod klart för hög som låg, när vagnen rullade genom staden mot Haga, där Joséphine skulle bo fram till vigseln den 19 juni. Frånsett att prinsessan var ganska lång – det märktes i ett land där medellängden låg bortåt 15 cm under våra dagars! – och att hon till sin sorg skulle växa ytterligare ett par centimeter det följande året, har författaren funnit samtiden enig: hon var en skönhet, full av charm, älskvärdhet och ändock "kunglig". En enda kritiker har anmärkt på att hennes tänder var något stora, några fann henne en smula blyg – föga märkligt bland idel främlingar! – och ytterligare några misstog detta för högfärd, en egenskap hon helt saknade. Men sådana synpunkter hade man inte vid hennes ankomst.

Den som med tiden inte skulle undgå kritik var hennes älskade Oscar. Han var på något sätt nästan onaturligt skön. På 1830-talet skrev den till Sverige nyligen anlände Fritz von Dardel, vars "Minnen" redan citerats: "Kronprins Oscar var en vacker karl med en mild och smekande blick, men han saknade sin kunglige faders manliga, energiska ansiktsuttryck; dock kunde vid vredesutbrott äfven hans ögon sända förkrossande blickar. I allmänhet hade han emellertid något kvinnligt och kokett i gång, hållning och åtbörder. Hans alltid likformigt friserade hår och mustascher beröfvade härjämte hans utseende all originalitet." Tilläggas kan, att han hade en ganska gäll röst och lade ner stor omsorg på sin klädsel, som inte uppvisade ett veck; det var, som Dardel långt senare sammanfattade, "något automatiskt i hela gestalten". Någon feminin läggning – annat än till det yttre – hade han ingalunda. Tvärtom var han en kvinnornas man och hade länge svårt att behärska sin senusalitet.

På Haga möttes Joséphine av den gamla prinsessan Sofia Albertina, den sista av gamla kungasläkten. Under de knappa sex år som prinsessan hade kvar att leva skulle de båda lära att uppskatta varandra. Hon var också den första som introducerade den unga kronprinsessan i ett verksamhetsfält, där hon skulle göra storartade insatser – det sociala.

Den formella vigseln hade, som nämnts ovan, redan ägt rum i Eichstädt, där en morbror till Joséphine hade representerat Oscar. Nu skulle den protestantiska ceremonien följa och den blev utomordentligt ståtlig. Man for den 19 juni 1823 i kortege in till slottet genom ett hav av människor – här användes givetvis de gyllene karosserna från 1700-talet – och tågade sedan till fots till Storkyrkan, de kungliga under ståtliga pällar. Kungen och Oscar bar magnifika dräkter, Joséphine en silverfärgad klänning. Efter vigseln mottog de i folkets ögon först nu förmälda allas hyllning – och så började raden av fester. Galaföreställning på Operan, flera stora middagar, rikstaffel följd av en bal för tvåtusen personer. Carl Johan hade all anledning att känna sig storbelåten. Den unga prinsessan klarade allt! Sedan alla festerna avslutats tillät han sig till och med att ta semester. Hela kungafamiljen flyttade ut till Rosersberg för att leva lantliv och spela teater – med kungen som regissör och de nygifta som aktörer – och på sensommaren fortsatte man på Drottningholm.

Rosersberg skulle med tiden bli Désirées sommarresidens medan



Drottningholm och framför allt Tullgarn blev Oscars och Joséphines favoritslott, när de inte bodde i sin nyinredda våning på Stockholms slott, i östra längan mot Logården. Här fick Joséphine sitt bönekapell inrett under taket, i ett välvt rum där Carl XIII en gång hållit sina mystiska frimurarseanser.

Joséphine var en alldeles för allvarlig natur för att nöja sig med ett liv bestående av baler, middagar, utflykter och mottagningar. Ganska snart organiserade hon sin tillvaro, grundligt och metodiskt. Hon fick ett behov av att vara ensam en stund på dagen, förutom den tid hon tillbringade i kapellet. Alltså steg hon upp tidigt om morgonen, då svärföräldrarna ännu inte var att vänta på flera timmar,· knappast heller Oscar. Så blev det tid över för brevskrivning, dagboksanteckningar – varav en del är bevarade – och mycket annat. Med åren ägnade hon alltmer tid åt sina plikter, allt mindre åt nöjen.

Hur trivdes Joséphine i Sverige? Det är väl aldrig lätt för en tonåring att omplanteras, tas ifrån sina föräldrar, tala ett nytt språk

Oscar och Joséphine förmäles i Storkyrkan i Stockholm 1823. Till vänster under den ståtliga, krönta baldakinen syns Carl Johan, omgiven av till höger prinsessan Sofia Albertina, till vänster drottning Désirée. Den mustaschprydde bakom dem är Magnus Brahe. Oljemålning av Per Krafft d.y. 1830. Stockholms slott. Foto Håkan Lind.





Berta Zück, Joséphines förtrogna från Bayern, utgjorde tillsammans med biktfadern J.L. Studach (nedan) hennes närmaste trosfränder vid hovet och de kallades "trion". Zück skötte bl.a. Joséphines handkassa. – J.L. Studach, biktfader och sedermera apostolisk vikarie och titulärbiskop, var Joséphines förtrogne på det andligt-personliga området. Han avled 1873. Teckningar av Maria Röhl 1846. Kungl. Bibilioteket.

bland främmande människor. Med svärföräldrarna kunde hon tala franska och kallade dem alltid "papa" och "maman" – ett slags reservföräldrar. Men nog hade de också orsakat henne många tårar. "Papa" stod hennes hjärta närmast, men när det gällde ursinniga attacker på huset Bonaparte i allmänhet och Napoleon I i synnerhet ledde han säkert över Désirée. Detta var inte kronprinsessan van vid hemifrån; pappa Eugène var i hela sitt liv en stor beundrare av sin styvfar kejsaren.

Vad det gällde "maman" bjöd de första åren i Sverige på många sammanstötningar eller kanske snarare små attacker från svärmors sida, som Joséphine inte kunde försvara sig emot. Désirée var helt enkelt i all sin snällhet också ganska bortskämd och van att bli uppmärksammad. Nu fick svärdottern för mycket av den varan, och så var svartsjukan framme. Både Jean, som hon alltid kallade kungen, och Oscar ägnade Joséphine mycket mera tid, vilket kanske inte var så underligt. Så blev det anmärkningar på flickans längd – ett känsligt ämne – eller på något annat som framkallade tårar. Här följer några citat ur Joséphines sporadiska dagboksanteckningar från 1824. Hon har just kommit tillbaka från Norge, där maken varit vicekonung och hon själv trivts mycket bra i en mera informell atmosfär – slottet i Kristiania blev inte färdigt förrän 1848 och man bodde därför enklare än i Stockholm. Vid återkomsten till militärlägret i Skåne noterar hon (författarens översättning):

"Endast ofullständigt kan jag återge mina upplevelser, när jag erinrar mig D[ésirée] och Ch[arles] J[ean] i går kväll – min svärfar tog emot oss med sin sedvanliga godhet vid foten av trappan, förtjust över att återse oss. – Vilken kontrast att träda in i rummet – D[ésirée] tog emot oss med ett *bon jour* som var kallare än is, hovdamerna hälsade ceremoniellt på oss och iakttog oss ur ögonvrån. Jag kunde knappast återhålla mina tårar." När Oscar åkt till det pågående övningslägret grät hon ut, tröstande sig över en gåva som hennes mor skickat.

Nästa dag är inte muntrare; anteckningen visar, att Joséphine inte var *så* okunnig om makens tidigare snedsprång som en del författare velat antyda. Oscar är åter i lägret, "mamans" hovdamer är inte snälla: "T[ascher, dvs Désirées släkting och hovdam] talar bara om greve B[ondes] och grevinnan L[öwenhielms] amourer och försöker få mig att tro att O[scar] var där 'bien pour quelque chose'. Tack Gode Gud så är jag inte svartsjuk, och de lyckas inte göra mig sådan. De är beredda att utnyttja min ringa erfarenhet..."

Påföljande år (1825) fyller hon 18 år och har nu också erfarit den fysiska kärleken. Följande kommentar i dagboken: "Vänskapen är en angenäm känsla, oföränderlig, jag föredrar den framför kärleken, emellertid vill man nog ibland ha mer än vänskap, när man själv är full av kärlek?"

Våren 1826 väntade Joséphine sitt första barn. Och vänta fick man; nedkomsten dröjde flera veckor över den av läkarna förutsagda tiden. Den 3 maj var det emellertid dags att väcka kungen och drottningen

tidigare än vanligt och alla de vittnen, som vid denna tid fordrades, tog plats bakom en dörr. På eftermiddagen kom budet, framfört av gamla prinsessan Sofia Albertina – enligt vad det sägs ropade hon på långt håll till kungen, att det blev en son; hon kunde inte längre gå så fort och en hovman höll på att förekomma henne med nyheten.

Den lille prinsen döptes några dagar senare av ärkebiskop von Rosenstein. Han fick namnen *Carl* Ludvig Eugen. Pojken blev snart en stark, kraftig och vild pojke, med svart hår och krokig näsa.

Nästa år, den 14 juni, föddes ännu en son, denna gång under mindre uppståndelse och inte alls försenad. Födelsen ägde rum på Haga, excellenserna fick störta dit för att hinna vara vittnen och såg föga eleganta ut i sina officiella dräkter med vita mantlar, säkert ärvda av företrädare i ämbetet. Prinsen, som var ljushårig och skulle visa sig vara mildare till läggningen och klenare än sin bror, fick namnen Frans Oscar *Gustaf*. Det var Joséphines idé att han skulle kallas för Gustaf och hon fick lätt sin man med på idén; svärfar tog mera tid att övertyga. Namnet påminde om den avsatte kungen och om dennes son. Men han lät övertala sig – det skulle avväpna alla att detta historiska namn återkom inom den nya dynastin. Den lille Gustaf skulle bli sin mors älsklingsson – den som aldrig beredde henne bekymmer.

1828 skrev Joséphine i sin dagbok: "Jag är åter havande, jag hoppas verkligen det blir en flicka, eftersom jag har två söner – men ske Guds vilja!" Det blev ånyo en son – den 21 januari 1829 föddes det tredje barnet, som döptes till *Oscar* Fredrik och utnämndes till hertig av Östergötland. Att Oscar, som stod så långt från tronen, en dag skulle bli kung, berodde på flera tillfälligheter, varom mera senare. Namnet Fredrik var en artighet mot gamla Sofia Albertina (hennes far var Adolf Fredrik), som avled ett par månader senare. Joséphine skriver: "Jag gör personligen en stor förlust, hon älskade mig verkligen, det var en pålitlig och opartisk vän!"

I början av 1830 konstaterar hon sig vara havande för fjärde gången – hennes önskan är klar "... och tre prinsar är redan för mycket för Sverige!" Den 24 april händer det. "En flicka!! Jag hoppas det är sista gången ... men jag har alltid haft en föraning att det skulle bli fem!" Dottern döptes till Charlotta *Eugenia* Augusta Amalia Albertina.

Joséphine blev sannspådd – hon fick ett femte barn. Nästa år, den 24 augusti 1831, föddes en fjärde son, Nicolaus *August*, hertig av Dalarna. Han var den ende som inte bråddes på någon av föräldrarna. Ett visserligen snällt, men fult och långdraget ansikte, korta ben, lång kropp och ganska enfaldig, så beskrivs han som vuxen. Tilläggas kan, att han var lättledd och svag för flaskan ...

Kronprinsessan var fortfarande vacker men hade fått dåliga tänder av de täta barnafödslarna. Hon börjar vid denna tid uppenbart tröttna på hovlivet; inte heller det äktenskapliga samlivet är vad det varit. Det har alltid sagts, att det dröjde förvånansvärt länge innan Joséphine upptäckte Oscars erotiska eskapader – till hösten 1834 eller senare – men det skedde nog tidigare. Redan 1832 ägnas dagbokens fundering-



Kronprinsessan Joséphine som beskyddare av silkesmaskodlingen, "förnyad på Bellevue 1830". Utdelad som belöningsmedalj. Av M. Frumerie 1833. Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.





Kronprinsessan med sin dotter Eugénie i början av 1840-talet. Kungl. Biblioteket.

Prinsarna Carl (XV) och Gustaf. Oljemålning av F. Westin, sannolikt 1831. Rosendals slott. Foto SPA.

ar mycket åt ämnet trohet – otrohet. "Kvinnan bör lida i tysthet", konstaterar hon.

Under dessa år tog barnens uppfostran mycket tid. Här möttes föräldrarna i ett gemensamt intresse. När det gällde valet av lärare för undervisningen uppe på slottet stannade man inför en svensk och en norrman. Den förre var filosofen Christoffer Jacob Boström (1797–1866), självständig och karaktärsfast, den senare Otto Aubert (1809–38), en ung och till synes frisk matematiker med smak för sport och uteliv. Aubert började tjänstgöra 1834 och har i brev och anteckningar skildrat sin tid med de tre äldsta prinsarna. Oscar II intygade långt senare, att Aubert satte pli på dem, även med fysisk bestraffning när det behövdes – och att föräldrarna alltid stödde läraren, det lönade sig inte att klaga. Undervisningen avbröts ofta av promenader. Aubert var inte så frisk som man trodde. Han hade tuberkulos, spottade blod och blev allt klenare. Han måste säga upp sig. Efterträdare blev historikern och sedermera statsrådet F F Carlson.

Att Aubert fick stanna så länge, trots att han låg och hostade på nätterna med en eller två av prinsarna i samma rum, kom att bli ödesdigert för flera av de kungliga barnen. Alla tycks ha blivit smittade – den ende som repade sig helt var Oscar (II), men han visade sig vid en senare undersökning ha en utläkt lungtuberkulos. Gustaf,



Drottning Joséphine med sin nu vuxna dotter Eugénie. Graverat efter fotografi och litograferat i Tyskland. Kungl. Biblioteket.

August och Eugénie hade i hela sitt liv "svaga lungor" och de två förstnämnda dog ganska tidigt, medan systern var ytterst svag och bräcklig i varje fall efter 1852, då hon varit svårt sjuk. Den äldste brodern, Carl (XV), avled 1872 i tarmtuberkulos. Men om dessa risker hade man ingen aning på 1830-talet.

Joséphines dagbok för 1835 visar i sina inledande och avslutande ord, att hon var deprimerad. Oscar nämns inte vid namn, men det förefaller alldeles klart vad och vem hon syftar på – hon är medveten om Oscars otrohet. På försommaren reser hon för att sköta sin hälsa med barnen till dels Medevi Brunn, dels baden på västkusten; Aubert är med och har en del lustiga episoder att berätta, Oscar ansluter sig och utåt verkar allt idylliskt. I själva verket uppstod för flera år framåt en klyfta mellan makarna. Den främsta anledningen var Oscars långvariga förhållande till den sköna aktrisen vid Kungl Teatern Emilie Högqvist (1812–46). Hon hade en verklig begåvning, som hon utvecklade under sina studier utomlands.

Emilie var en kultiverad person med många beundrare men hade inte ett spår av den borgerliga moral som börjat ersätta 1700-talets friare seder inom de högre klasserna. I början av 1830-talet hade hon ett förhållande med en engelsk diplomat i Stockholm och födde en dotter. Han hyrde en lägenhet åt henne i hörnet Salvii gränd/Västerlånggatan. Oscar uppvaktade henne redan då och senast 1836 gav hon



Emilie Högqvist (1812–46) med en av sina söner. De två söner hon fick med kronprins Oscar föddes 1840 och 1841; hon kallade dem "prinsarna av Lappland". Av G. Kordik 1842. Gripsholms slott. Foto SPA.

efter. Detta år hyrde kronprinsen en våning åt henne vid Gustav Adolfs torg och där fick han ett andra hem. Den ena kvällen var han hemma på slottet, diskuterade dagens frågor och barnen med Joséphine, skrev och målade, den andra höll han salong med Emilie på andra sidan Norrbro, musicerade och deltog i små supéer. Hela Stockholm kände till saken. 1839 och 1840 nödgades Emilie göra utlandsresor och födde två söner, som uppfostrades i Sverige. Det var ingen tvekan om vem fadern var. Officiellt erkända blev de aldrig – den tiden var förbi då kungliga bastarder adlades. Först ett par år in på 1840-talet upphörde förbindelsen. Emilie blev allt sjukligare och avled 1846 under en vistelse i Italien.

Dessa år var naturligtvis mycket svåra för Joséphine. Kanske hade hon en viss förståelse för Oscar – det tycks aldrig ha kommit till någon förklaring dem emellan – som nu hade problem i sitt förhållande till fadern. Oscar var liberal till sin åskådning, Carl Johan blev allt konservativare, oppositionen såg den förre som "framtiden" och talade om att förmå den gamle kungen att abdikera. De ovannämnda upploppen 1838 och riksdagens angrepp gjorde inte saken bättre. Frånsett ett halvårigt förordnande som regent 1838–39, då Carl Johan vistades i Norge, hölls Oscar nästan helt utanför politiken. Det räckte inte för honom att syssla med fångvårdsfrågor – där han blev en föregångsman – eller förströ sig med sina kulturella intressen. Kanske han också behövde en avkoppling från sin allvarliga hustru – så särskilt humoristisk var nog inte Joséphine.

Förutom åt barnen – Carls utveckling vållade bekymmer – ägnade kronprinsessan mycken tid åt välgörenhet. Detta var inte någon kunglig pliktkänsla; det var av djup övertygelse om nödvändigheten att hjälpa de alltfler nödställda människor, som en befolkningsökning av hittills okänd storlek tvingade in till storstäderna. Efter en tid av oöverlagd givmildhet, som snabbt tömde hennes kassa, organiserade hon även denna del av sitt liv, hade mottagningar minst två gånger i veckan, övervakade existerande stiftelser och grundade nya. Framsynt var hon också – hon delade inte sin samtids uppfattning att de fattigas vård skulle vara beroende av kristliga allmosor, utan ansåg att det i främsta rummet borde vara statens och kommunernas plikt att ta hand om de utslagna, för att använda en modern term.

De fåtaliga katolikerna och den katolska församlingen ägnade hon också mycken tid och gav såväl materiellt som andligt stöd, hjälpt och informerad av Studach, som skulle stå vid hennes sida till sin död 1873. Han blev redan 1833 apostolisk vikarie och vigdes 1862 av påven till titulärbiskop. Kronprinsessan ställde sig i spetsen för en insamling, till vilken bl a maken, drottning Désirée och påven (samt naturligtvis hon själv) gav bidrag, och 1837 hade hon glädjen att kunna delta i invigningen av den första katolska kyrkan i Sverige sedan reformationen, S:ta Eugenia i Stockholm. Inspirerad av Studach hjälpte hon också till att bygga katolska kyrkor i Göteborg och Kristiania – till den senare förmådde hon danske kungen att skänka en relik, ett ben av S:t Olav, som förvarades i Köpenhamn. Men

framför allt ägnade hon sig åt den lilla församlingen. Frånsett de katolska legationernas folk bestod den av fattigt folk, arbetare och hantverkare av utländsk härkomst, och de hade det inte lätt. Sverige var vid denna tid till nästan 100 % lutheranskt och en av Europas mest intoleranta stater i religionsfrågor. Gustaf III:s toleranspolitik var glömd – denne hade dessutom inte åstadkommit mer än en början, ett tillstånd för utlänningar och inflyttade att utöva annan bekännelse än statskyrkans. En svensk som konverterade hotades av såväl förlust av sin egendom som landsförvisning.

Den 8 mars 1844 kom så tronskiftet. Joséphine hade under de svåra åren behållit sina goda relationer med "Papa" och ofta verkat som medlare mellan far och son. Sista tiden hade allt blivit bättre. Oscar hade åter blivit en trogen äkta man (och skulle så förbli), han och den gamle hade åter förtroende för varandra.

Frågan om kröningen vållade en del bekymmer. Prästerskapet hade givit upp hoppet om att få Joséphine att övergå till den rena evangeliska läran – opsykologiskt hade de 1826 tvingat henne till kyrktagning efter Carls födelse – men nu försökte man t o m antyda, att det kunde räcka med att kröna kungen. Oscar vägrade – antingen båda eller ingen alls! Biskoparna fick ge med sig. Förmodligen kändes den ståtliga ceremonien prövande för drottningen när den genomfördes den 28 september, i huvudsak efter 1561 års åldriga ceremoniel.

I Norge blev det aldrig någon kröning. Motståndet kom främst från biskopen av Trondheim Hans Riddervold. Det har sagts, att orsaken var drottningens katolska tro. Det är nog riktigt, men Riddervold åberopade aldrig detta förhållande. Ett studium av avskrifter och brev i Joséphines arkiv visar på andra, "officiella" skäl. Biskopen säger, att visserligen påbjuder Norges grundlov en kröning (denna bestämmelse togs bort 1916), men att man ändå kunde betvivla om ceremonin var nödvändig. Dessutom fick man betänka, att grundloven inte talar om kröningen som en "religiøs Act", och då kunde man verkligen ifrågasätta, om det vore "passende eller lovligt . . . at overføre nogen lige Værdighed paa Dronningen". Den kunde genomföras vad kungen beträffar, även om den passade bättre på medeltiden, menar Riddervold, och mera stämde överens med katolicismens lära. Så var det sagt och alla förstod innebörden. Underhandlingarna pågick ännu några år, men trots att Riddervold avgick och hans kolleger fann det ytterst kompromitterande att ingen kröning ägt rum, så blev det ingenting av. Trondheim slapp för denna gång "et betydningsløst Spil", för att citera den ståndaktige biskopen.

Joséphines inflytande på sin make efter tronbestigningen är obestridligt, men dess omfattning är svår, ja nästan omöjlig att fastställa. Det är omvittnat hur de vid politiska kriser drog sig tillbaka, t ex i Logården där ingen kunde höra dem, och hade långvariga diskussioner. I mycket hade de samma åsikter. Joséphines intressen gällde knappast det militära men i fråga om de reformer som genomfördes och som gör den tillbakadragne och försiktige Oscar till den främste monarken av sin ätt, har hon säkert varit pådrivande. Det gällde



Kistebrev med den nyblivna kronprinsessans bild, handkolorerad och spridd i massupplaga.
Kungl. Bibilioteket.





Änkedrottning Joséphine. Medalj graverad 1873 av Lea Ahlborn och slagen på Kungl. Myntet till minne av att 50 år förflutit sedan prinsessan landsteg på Djurgården – på frånsidan ses moder Svea och lejonet hälsa linjeskeppet "Carl XIII". Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.

fångvården, lika arvsrätt för man och kvinna, avskaffande av skråväsendet, fattigvården. Lagstiftningen på det sistnämnda området gick så långt det var möjligt i det fattiga Sverige – emigrationen tog sin början under Oscars regering – och den senare lagen av 1871 innebar närmast en försämring.

Till liberalernas besvikelse innefattade inte Oscars liberalism någon lust att släppa ifrån sig maktutövningen. Efter oroligheterna 1848 blev han mera konservativ. Av allt att döma stöddes han även då av Joséphine – i brev från dessa år uttrycker hon sin sorg över våldsamheterna ute i Europa och hemma samt sitt tvivel på att revolutioner medför något annat än nya makthavare.

Utrikespolitiken var inte heller främmande för drottningen, som hade många förbindelser ute i Europa. 1848 valdes hennes kusin Napoleon Bonaparte till fransk president och 1852 besteg han kejsartronen. Under Krimkriget var det nära att Sverige allierade sig med Rysslands motståndare. Oscars hemliga diplomati stöddes av Joséphine. Under dessa år kom hon att bli alltmer kritisk mot sin äldste son kronprinsen, som hade högtflygande och romantiska ideer; hon förlitade sig alltmer på sin tredje son Oscar. Carls enskilda leverne var dessutom anstötligt.

De första åren som drottning var nog ganska lyckliga för Joséphine. Hon hade återfunnit sin make, de arbetade tillsammans, de politiska motsättningarna i såväl Sverige som Norge minskade. Året 1852 innebar emellertid svåra prövningar. Oscar hade blivit sjuk och måste söka vård vid kuranstalten i Kissingen i Tyskland. I resan deltog drottningen, prins Gustaf och prinsessan Eugénie. Vistelsen tycktes göra kungen gott och i september var man på väg hem. Från Danmark reste sällskapet sjövägen till Kristiania men råkade ut för en fruktansvärd storm. Gustaf, som tydligen redan var sjuk, led mest och alla var ytterst utmattade vid ankomsten. Efter bara några dagar avled Gustaf i den norska huvudstaden, troligen drabbad av tyfus, allmänt sörjd av sina många vänner och av folket; Joséphine var nedbruten. Efter återkomsten till Sverige insjuknade Oscar ånyo och svävade länge mellan liv och död; även Eugénie blev allvarligt sjuk. Bägge överlevde, men prinsessan var för all framtid bruten till sin hälsa. Hon gifte sig aldrig och ägnade resten av sitt liv åt en omfattande välgörenhet. Oscar tillfrisknade långsamt men man märkte alltmer, att det var något fel med honom. Ibland var han långa stunder liksom frånvarande, glömde vad han sagt eller hörde inte på vad man svarade på hans frågor – mycket olikt denne tidigare så uppmärksamme man. Joséphine ville helst tro, att det var fråga om överansträngning. Det var emellertid något mycket allvarligare, som dåtidens läkarkonst inte kunde diagnosticera: han led av en tumör i lillhjärnan. Kungen blev allt sämre, drottningen gjorde alla försök att dölja detta. Efter en misslyckad badkur sommaren 1857 var han så dålig, att det blev nödvändigt förordna kronprins Carl som regent, i hög grad mot Joséphines önskan. Under denna tid och de två följande åren fram till Oscars död sommaren 1859 förblev Joséphine vid sin makes sida.



Hon var en oumbärlig hjälp för den allt svagare, älskade maken, som måste hållas fastspänd med remmar när de åkte ut i vagn. Hon hjälpte honom att lyfta armen när han skulle hälsa, sufflerade honom vid de fåtaliga audienser han gav, försökte alltid visa sig munter. I hennes korrespondens ser vi, hur hon in i det sista hoppades på hans vederfående. Allt var förgäves. En av de sista gångerna kungen visade sig var vid prins Gustafs (V) födelse den 16 juni 1858. Han rullades in och fick träffa den nyfödde. "Det är ju roligt att det är över" var hans yttrande, det längsta man hört honom säga på veckor. Sommaren 1859 insjuknade den försvagade monarken och avled den 8 juli. Joséphine hade blivit änkedrottning.

Under Oscars sjukdom hade lagen om religionsfrihet fallit i riksdagen. Drottningen fick också uppleva utvisningen av några svenska kvinnor, som hade gått över till katolicismen – Carl vägrade henne sitt stöd när hon bad honom påverka myndigheterna, något han annars inte drog sig för. Demonstrativt befallde hon ut sitt stora ekipage när de olyckliga lämnade Sverige, for ner till båten och tog farväl av dem. Saken väckte stort uppseende i hela Europa, Sverige fick rykte som intolerant och efterblivet – vilket det också var – och händelsen påskyndade utan tvekan den nya lag, som antogs 1860 och

Den sjuke Oscar I omgiven av sin familj. Sittande Joséphine, Oscar I, kronprinsessan Lovisa; stående August, Sophia, Oscar (II), kronprins Carl (XV) och Eugénie. Daguerrotypi från 1857 i Bernadotteska samlingarna. Fotografiet togs sannolikt kort efter de nygiftas – dvs Oscars och Sophias – hemkomst.



"Det sista fotot" – änkedrottningen inför audiensen hos påven Pius IX år 1875. Kungl. Biblioteket.

som innebar, att en svensk medborgare fick lämna statskyrkan, om han eller hon angav vilket annat samfund de ville tillhöra.

Det var slut med Joséphines politiska inflytande. Officiellt var relationerna med Carl goda, men mor och son stod långt ifrån varandra. Svärdottern uppskattade hon, men något större utbyte hade de knappast av umgänget. Allt som hände ute i världen intresserade henne fortfarande och kommentarerna i hennes brev till fransk-tyska kriget och andra skeenden är många. Givetvis kände hon sig splittrad i sina lojaliteter mellan Tyskland och Frankrike; Napoleon III:s avsättning och landsflykt tog hon hårt. 1871 dog drottning Lovisa och Joséphine, som var närvarande, var sjuk i flera dagar. Hennes goda hälsa började vackla – tidigare hade hon bara besvärats av tandvärk. En tröst var att den allt sjukligare Carl kom henne närmare – han besökte henne ofta i den stora våningen mot Logården, rökte och pratade, t o m om politik. När Carl avled i september 1872 var hon utomlands och hann inte fram till hans dödsbädd i Malmö.

Det följande året var också prövande. Hon reste ner till Portugal för att hälsa på sin döende syster, änkekejsarinnan Amélie. Den siste av "trion" (Berta Zück var redan död), biskop Studach, avled också 1873. En verklig glädje beredde henne däremot den stora hyllning hon fick i Stockholm då man firade 50-årsminnet av hennes ankomst till Sverige i juni samma år. Hon talar om detta i sina brev och hur värmande det kändes, när det protestantiska Sverige "enhälligt hyllade en katolsk drottning".

1875 reste hon till Rom, på vägen besökande barndomsstaden Milano. I Vatikanen tog påven emot. Han visste vad hon betytt för trosfränderna i Sverige; några år tidigare hade han varit betänkt att förläna henne den "gyllene rosen", men avstått med tanke på att det kunde misstolkas. Han gav henne nu nattvarden i sitt privata kapell och välsignade henne – och hennes land.

I maj 1876 insjuknade Joséphine; det var främst hjärtat som inte längre fungerade. I sina minnen har statsministern Louis De Geer skildrat, hur han i all hast blev uppkallad till slottet för att hjälpa änkedrottningen att avsluta sitt testamente med alla dess bestämmelser om arvslotter till familjen, donationer till stiftelser, underhåll till vänner och tjänare. Efter att ha renskrivit allt i ett rum utanför Joséphines sovrum – där numera Gustaf V:s jakttrofeer hänger – gick han in med handlingarna och änkedrottningen skrev med möda ett stort "J". Därefter var hon färdig med det jordiska, tog farväl av släkt och vänner och överlämnade sig åt sin själasörjare, som hon anställt under sitt besök i Italien. "Jag är så lycklig" var hennes sista ord. Det var den 7 juni 1876.

Änkedrottningen jordfästes efter katolsk ritual i Serafimersalen i Stockholms slott. Den högtidliga ceremonien i Riddarholmskyrkan var slutakten. Här officierade ärkebiskop Anton Niklas Sundberg. Han talade om hennes gudsfruktan, hennes önskan att lindra nöd, hennes ståndaktighet i prövningarna – för en gångs skull inga överord. Till sist sjöngs en koral, som sonen Oscar II författat.







Överst Joséphine i sitt skrivrum på Stockholms slott (ca 1825), akvarell sannolikt av kronprins Oscar; till vänster en färglagd teckning, ca 1860/61, av prinsessan Eugénie, visande hur änkedrottningen utspisar fattiga barn. Bernadotteska samlingarna. Foto Con Coffell och Håkan Lind. Till höger ett färglagt fotografi av änkedrottningen från 1864. Kungl. Biblioteket.









LOVISA (LOUISE)
1828–1871

Den 3 maj 1844, knappa två månader efter faderns tronbestigning, fyllde kronprins Carl 18 år och var därmed "prinsmyndig". Han hade vuxit upp till en ståtlig ung man, lång, mörkhårig och med en lyckligtvis förminskad upplaga av stamfaderns krokiga näsa. Hans grundliga uppfostran – varom något berättats ovan – hade avslutats med privat studentexamen i december 1843. Följande en tradition från 1700-talet blev han redan i april 1844 utnämnd till kansler för Uppsala universitet, där han först på hösten skulle börja sina studier. Den liberala pressen ansåg hedersbevisningen olämplig och dessutom stridande mot grundlagen, men den genomdrevs av kungen, som några veckor senare dessutom lade till Lunds universitet... Carl var dock tills vidare tjänstledig.

Den obligatoriska militärutbildningen ledde sommaren 1845 till en löjtnantsutnämning. Carl uppskattade i hög grad det hårda militärlivet och var enligt samtidens omdöme en duglig infanterioffi cer. Han deltog i alla strapatser och blev snabbt en framstående och djärv ryttare. Hösten samma år började han och brodern Gustaf sina universitetsstudier i Uppsala; med sin uppvaktning var de bosatta vid Bäverns gränd 6. Prinsarna var mycket populära och deras studier var inte alltför hårda; desto mera tid tog sällskapslivet – baler, middagar, sång- och musikaftnar, punschdrickning. Föräldrarna avlade ett bejublat besök. Det var i dessa intellektuella kretsar Oscar I var som mest omtyckt. Geijers dotter tyckte han var nästan *för* enkel – inte ens ett ordensband på de visserligen välskräddade vardagskläderna!

I dessa kretsar trivdes kungasönerna mycket bra. Carl utvecklade sina avsevärda om än ytliga talanger – energisk utan att kunna fullfölja, sades det – medan brodern Gustaf helst drömde fram romantiska kompositioner. Kronprinsen var *alltför* mångsidig: han skrev prosa och dikt, oftast med fornnordiska motiv, han tecknade och målade, sjöng bas i kör eller solo (det senare med mera energi än talang), studerade krigshistoria – vilket senare skulle resultera i militärpolitiska inlägg, i likhet med några av hans dikter översatta till flera språk. Det var emellertid andra sidor hos honom som oroade föräld-

Drottning Lovisa beundrar sin älskade "Kron-Kalle" i dennes ateljé i slottets nordvästra flygel. I bakgrunden dottern Louise. Oljemålning av P.H.T. Tetar van Elven 1862. Gripsholms slott. Foto Nationalmuseum. Därunder till vänster en detalj av prinsessan Eugénies akvarell, föreställande kronprins Carls och Lovisas bröllopsprocession vid intåget i slottet. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind. Till höger den unga prinsessan Lovisa av Nederländerna. Miniatyr av okänd konstnär ca 1840. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind.



Lovisas föräldrar. Ovan hennes far prins Fredrik av Nederländerna (död 1881) i unga år – en litografi från ca 1830, utgiven av Soetens & Fils i Haag (Kungl. Biblioteket); nedan hennes mor prinsessan Louise av Preussen (död 1870) på äldre dagar efter ett fotografi från 1860-talet (Bernadotteska samlingarna).



rarna, framför allt drottningen. Hans nöjeslystnad var för stor, hans erotiska äventyr för många och ofta vulgära, hans ibland påträngande folklighet, plumpa skämt och grova språk föga anslående för en blivande kung, hans klädsel överdrivet modern och skrikig. "Han ser ut som en radikal", sades det.

Framför allt bekymrade sig Oscar och Joséphine för de många ytliga kärleksförbindelser, som han ogenerat blandade med den ena förälskelsen efter den andra. I Uppsala klappade hans hjärta för en liten flicka Wrangel, som han alltför flitigt dansade runt med – han var förresten en mycket energisk dansör, men mera anlagd på en oavbruten konversation än eleganta danssteg. Värre var hans passion för moderns hovfröken Sigrid Sparre, som han öppet uppvaktade och dessutom tillägnade en dikt ("I Din bild ser jag en jordisk ängel"). Paret skall ha överraskats på Tullgarn av drottningens biktfader. Det hela slutade med att fröken Sparre fick sitt avsked ur hovtjänsten. Carl rasade och förhållandet till modern blev ännu sämre. Offentligt visade de det aldrig och i korrespondensen går det knappast att spåra men en ömsesidig misstro uppstod, som inte skulle försvinna förrän mot slutet av Carls liv.

Kronprinsen fick några år efter tronskiftet äntligen en egen våning. Tidigare hade han liksom syskonen bott under föräldrarnas våning mot Logården. Här hade de honom under bättre uppsikt, men i längden gick det inte att neka landets kronprins en mera representativ bostad. Han drog in i mezzaninvåningen i slottets nordvästra del, mot Lejonbacken, där bl a Carl Johans gunstling Magnus Brahe bott och justitierevisionen därefter haft sitt kontor. Här inredde han rummen i *sin* smak, och den var ganska tvivelaktig. Turkiska och kinesiska rum hade han, audienssal i borgstil, hörnrum mot Mynttorget i "nytt" 1700-tal. Här kunde han träffa sina vänner, sjunga, dikta, svarva, måla tavlor, ta emot flickor och ordna små middagar. Med tiden fick han också intresse för politiken; man märkte snart, att han höll sig med mycket olikartade umgångeskretsar. En var mera bohemisk och bestod mest av konstnärer och intellektuella; en annan utgjordes av kolleger bland militärerna; en tredje av unga politiker, främst ur aristokratin, de s k junkrarna, bland vilka främst märktes greve Henning Hamilton. Beteckningen på denna krets, hämtad från Preussens reaktionära officers- och jordägarkretsar, var en smula orättvis. De ledande kan bättre jämföras med den nya generationen tories i det engelska parlamentet, som försökte förena intresse för sociala reformer med en konservativ grundsyn.

Trots alla sina fel fick Carl en stor och trofast vänkrets. Han måste ha haft en märklig charm; så gott som alla genomskådade honom, men alla tyckte om honom. Till dem han knöt till sitt hov hörde den ovan redan citerade Fritz von Dardel (1817–1901), som tillhörde en svensk adelssläkt men uppfostrats i det fransktalande Schweiz, där hans föräldrar bodde. Han hade kommit till Sverige 1833 för att genomgå officersutbildning och var senare en tid militärattaché i Paris. Dardel var konstnärligt begåvad och utbildade sig också till



Lovisas ankomst till Stockholm – en samtida tidningsbild, signerad A. Werdel, sannolikt efter en "reportageteckning" av F. von Dardel. Landstigningen ägde rum på Djurgården, på samma plats där Désirée och Joséphine mottagits 27 år tidigare (s. 37). Till höger ses kronprins Carl räcka Lovisa handen; bakom honom hälsar Oscar I på prins Fredrik av Nederländerna och Lovisas mor välkomnas av svenska drottningen, änkedrottning Désirée och prinsessan Eugénie. Foto Nordiska museet.

målare (hans sonson var den berömde Nils Dardel). Långt senare skulle han bli preses i Konstakademien och överintendent. Därigenom passade han mycket bra tillsammans med Carls olika vänner. Moraliskt oförvitlig aktade han sig dock för sin herres fruntimmershistorier och hörde inte till dem, som ibland smugglade in flickor t o m i dennes tält under manövrerna på Gärdet.

Dardel var en utmärkt karikatyrtecknare och förde dagbok under större delen av sitt liv. I några posthumt utgivna volymer täcker hans minnen och dagboksanteckningar perioden 1833–1898 och är en ovärderlig källa till främst hov- och kulturlivet under Carl XV och Oscar II. Han var en skarp iakttagare och fäller många kritiska omdömen, ingalunda skonande ens de kungliga. Också Dardel var mycket fästad vid Carl, vars fel han väl kände. Han fick också kritisera denne, bara det inte skedde offentligt, och gjorde det ofta. Så här skriver han en gång på 1850-talet:

"Så fort man är på tu man hand med kronprinsen, är han anspråkslös och naturlig; han tillstår sina fel med utomordentlig godmodighet och visar den största älskvärdhet gentemot sina intima vänner, hvilka då hafva rättighet att säga allt hvad de tänka. Befinner han sig däremot i större sällskap eller tillsammans med främmande personer, blir genast hans uppträdande ett annat. Han blir då gascognare från topp till tå, skryter öfver allt, både hvad han gjort och icke gjort, vill

förvåna genom sin styrka och vighet samt tål icke att blifva öfverträffad af någon. Understundom blir han härigenom outhärdlig, såsom då han, endast för att väcka uppseende, framställer omöjliga och löjliga påståenden, mot hvilkas giltighet han ej medgifver någon invändning. Hans samtal med damer rör sig nästan uteslutande om hans egen person. Sålunda fingo vi i går sitta två timmar i salongen och åhöra långrandiga historier från hans ungdom, den ena otroligare än den andra."

Man kan förstå, att kungen och drottningen önskade se sin äldste son gift så snart som möjligt. Den avskedade Sigrid Sparre fick många efterträdare, bl a Eugénie Montgomery, som visste hur hon skulle få Carl att dansa efter sin pipa. I detta sammanhang kanske skall påpekas, att den vidlyftige kronprinsen varken i sin ungdom eller senare som kung någonsin fick något utomäktenskapligt barn med de många till namnet kända kvinnor, som var hans älskarinnor under längre eller kortare tid. Historierna om hans många äventyr med "kvinnor av folket" är otaliga och det berättas om små mörkhyade barn som skulle ha fötts i bondstugorna nio månader efter det att Carl deltagit i en jakt på något herresäte, eller att gårdarna kring hans ena favoritslott, Bäckaskog i Skåne, skulle ha hyst många av hans avkomlingar. Eftersom kyrkobokföringen inte i något fall anger honom som fader och inga kvarlämnade brev eller andra handlingar, inte ens i Bernadotteska familjearkivet, nämner någonting om några "kärleksbarn", får alla förmenta ättlingar till den populäraste av alla Bernadotter finna sig i, att deras härstamning kommer att förbli obevisad.

Den första äktenskapskandidaten var en ung prinsessa av Preussen, Luise, brorsdotter till konung Fredrik Wilhelm. Fyra dagars sammanträffande ordnades på Rügen och eftersom hon var söt, blev Carl genast kär i henne. På hösten insjuknade emellertid prinsessan och när hon äntligen var frisk, blev partiet politiskt otänkbart på grund av kriget mellan Preussen och Danmark 1847–48. Carl tröstade sig snabbt.

Nästa gång skulle emellertid föräldrarnas ansträngningar krönas med framgång. I samband med att Vilhelm III ärvde kungavärdigheten i Nederländerna fick kabinettssekreteraren i utrikesdepartementet resa ner för att framföra de officiella gratulationerna. Mindre officiellt uppmanades han att inspektera två holländska prinsessor, döttrar till prins Fredrik – en bror till den nye kungen – och Louise av Preussen. Såväl härstamningen från de förnäma dynastierna Oranien och Hohenzollern som det förhållandet att flickorna tillhörde en av de förmögnaste kungliga familjerna i Europa gjorde förbindelsen mycket önskvärd. Dessutom var flickorna protestanter och det var på tiden, tyckte många trångsynta svenskar, att med tiden få en drottning som inte var papist.

Man får närmast intryck av en besiktning av prisbelönta avelsdjur när man studerar kabinettssekreterarens skrivelse. Mellan raderna kan man utläsa, att prinsessorna inte var några skönheter. Den han mest ägnar sig åt är den äldsta, som var född den 5 augusti 1828 (alltså två



Lovisa som drottning. Fotografi från början av 1860-talet. De flesta porträtt som målades under hennes tid i Sverige är mer eller mindre smickrande; jämför omslaget. Kungl. Biblioteket.

år yngre än Carl) i Haag och döpt till Wilhelmina Fredrika Alexandra Anna *Louise*. Hon var storväxt och kraftig "utan att vara . . . ovanligt fet", av god hälsa och med vacker hy. Hennes blå ögon var "ej mycket stora", hon var närsynt och munnen för stor . . .

Carl fick inom kort avlägga ett inofficiellt besök i Haag för att bese sin eventuella tillkommande. Han var inte särskilt entusiastisk, det kan man förstå; hon däremot föll genast för den ståtlige och charmerande prinsen. Hur det nu var gav han med sig efter återkomsten till Stockholm och därefter började förhandlingarna på allvar. Det är märkligt, att Oscar och Joséphine som dock på sin tid ingått ett lyckligt äktenskap, kunde anlägga så renodlat politiskt-materiella synpunkter på sonens. Förlovningen offentliggjordes i början av 1850 och i april återvände kronprinsen till Holland. I Stockholm talades mycket om den stora hemgiften, men den sidan av saken blev en besvikelse. Carl fick resa hem utan några större förhoppningar om att



Lovisas barn som de tedde sig 1853 för kronprinsparets uppvaktande hovman och vän F. von Dardel. I barnvagnen prins Carl Oscar, hertig av Södermanland, som dog följande år, bredvid systern Louise, sedermera drottning av Danmark. Drottningholm. Foto Nordiska museet.

kunna förbättra sina alltid dåliga affärer. Till sist fastställdes hemgiften till futtiga 100 000 floriner, som dessutom inte skulle få röras med undantag av räntan, som ställdes till prinsessans förfogande! Man fick trösta sig med de vackra juveler hon skulle medföra.

Kort före bröllopet den 19 juni 1850 anlände Louise – eller Lovisa, som hon skulle heta i Sverige – och landsteg med sin familj vid Biskopsudden, där en gång Joséphine också mottagits. Även vid detta tillfälle hade stora människomassor samlats, kanonerna dundrade och regementen paraderade. Förmälningen ägde rum i Storkyrkan med sedvanlig ståt och följdes av en stor galabankett. Men Carl dök nästa dag, tidigt på morgonen, upp på Ladugårdsgärde och deltog i de militära övningarna . . .

På slottet inreddes en större svit på nedre botten i samma länga som Carls ungkarlsvåning och under denna. De flesta rummen gjordes om i tidens stil och främst efter Carls smak; en del återstår ännu, bl a den prålande spegelsalongen med alla sina förgyllningar. Den tillkom först sedan Carl och Lovisa bestigit tronen och då man övertagit Désirées rumssvit ovanför Carls egen. Mängder av ingrepp företogs åter (1860) och en magnifik trappa konstruerades, som förband den övre och den nedre våningen. Av ekonomiska skäl var materialet mest fuskverk – det som skulle förställa ek och jakaranda var furu, gips och papier-maché. Men ståtligt såg det ut!

Vid mitten av 1850-talet fick kronprinsparet också Ulriksdals slott, som Carl Johan använt som hem för gamla soldater. Det reparerades, nyinreddes och stod färdigt 1858. Det blev Carls favoritslott, som tom vann över hans kärlek till Bäckaskog i Skåne. På Stockholms slott var han Kungen med stort K (åtminstone för det mesta), på Ulriksdal var han konstnären och sångaren, på Bäckaskog lantjunkaren, som inspekterade sin boskap, sina hästar och trädgårdar.

Det första barnet blev en dotter, som föddes den 31 oktober 1851 och döptes till *Lovisa* (Louise) Josephina Eugenia. Den lilla blev med tiden en mycket storvuxen, kobent och föga vacker flicka, men "sessan", som hon kallades, fick växa upp omgiven av föräldrakärlek, vilket inte alltid varit fallet med kungliga personer. När det andra barnet föddes, den 14 december 1852, avslöjade saluten för de jublande stockholmarna att det var en prins och tronföljare. Det var en verklig tröst detta sorgeår, då prins Gustaf hade avlidit, kung Oscar hade varit svårt sjuk och drottning Joséphine dessutom förlorat sin älsklingsbror Max. I början av år 1853 döptes prinsen till *Carl Oscar* Fredrik Wilhelm och gavs titeln hertig av Södermanland. Lovisa blev allvarligt sjuk en kort tid efter sonens födelse; hon hade drabbats av en underlivssjukdom. Riktigt frisk blev hon aldrig och några fler barn kunde hon inte få. En annan följd av sjukdomen blev svimningsanfall med svåra kramper, kanske av epileptisk natur.

Carl var en godhjärtad man och tog sig an hustrun när hon var sjuk, satt vid sängkanten och försökte muntra upp sin "Lova", som han kallade henne. Men den lilla attraktionskraft hon en gång haft var nu förbi och hon fick acceptera att hennes make hade den ena älskarinnan efter den andra. Redan före sonens födelse hade han kastat sina blickar på en av hovdamerna, Josephine Sparre, en avlägsen släkting till Sigrid. "Schossan" hade inga fördomar hon heller och alla kände till förbindelsen; Lovisa behärskade sig på ett otroligt sätt och fann sig i att spela rollen av den fula, förälskade hustrun, vars man alltid har rätt, alltid skall uppmuntras. Förbindelsen mellan Carl och "Schossan" varade i ett decennium.

En verklig tragedi drabbade kronprinsparet den 13 mars 1854 – den lille Carl Oscar avled i lunginflammation som följd av en felskött barnsjukdom (mässlingen). "Alla, som sågo honom, gåfvo honom obetvingadt det vittnesbörd, att några mera älskvärda, sköna och mera hänförande anletsdrag, än som sågos i detta barns ansigte kunna ej tänkas eller skådas", skrev en devot samtida.

Det hårda slaget innebar också, att Carls bror prins Oscar nu stod närmast i tronföljden och mänskligt att döma skulle efterträda honom. Förhållandet mellan bröderna blev med tiden minst sagt kyligt och Oscar avhöll sig därför vanligen från politiken, om han inte ansåg sig trampad på tårna – då kunde det bli ganska heta diskussioner för att inte säga gräl mellan bröderna.

Carl fick med åren överta alltflera av den sjuklige faderns plikter och de kom varandra närmare; Oscar I hade, som vi sett ovan, närmat sig de konservativa efter händelserna 1848 och under Krimkriget



Tronföljaren prins Carl Oscars död i mars 1854 var en stor tragedi för kronprinsparet, eftersom Lovisa inte kunde få flera barn. Målning av C. Skjöldebrand på Gripsholm. Foto SPA.



Denna karikatyr av F. von Dardel visar till höger den långa Lovisa i samspråk med en småväxt medlem av diplomatiska kåren, till vänster hennes svägerska hertiginnan Sophia av Östergötland. Scenen utspelas inför riksdagens öppnande och de höga damernas släp bärs upp av kammarherrar, varav den jovialiske greve Claes Cronstedt i ett som han tror obevakat ögonblick passar på att stärka sig med ett glas (1860-talet). Efter teckning i F. von Dardels memoarer (manuskriptet), Kungl. Biblioteket.

planerade han ett tag att förklara Ryssland krig och kanske återerövra Finland. Här hade han sonen Carl med sig; denne drömde om att stupa i spetsen för hären – men som segrare! Fredsslutet mellan de krigförande blev en besvikelse för såväl Oscar som för Carl. En tröst var skandinavismen, i vilken de båda engagerade sig.

På hösten 1857 blev Carl regent för den obotligt sjuke fadern. Alltfler drogs till kronprinsparets hov och här avlöste festerna varandra – galamiddagar, baler och maskerader. Lovisa ställde pliktskyldigast upp; ibland uteblev hon helt, skyllande på sin dåliga hälsa. Så här skildras hon vid denna tid av Dardel:

"Ehuru utrustad med goda kunskaper, saknar kronprinsessan själf förmåga att föra en konversation, också tyckas de mest obetydliga saker roa henne. Ju mera man är i stånd att kasta löje öfver någon eller något, ju säkrare kan man vara att fängsla hennes uppmärksamhet. En mera älskvärd och begåfvad kvinna skulle helt och hållet hafva omskapat tonen i denna sällskapskrets och äfven välgörande inverkat på kronprinsen själf, som, god till sin natur, lätt låter leda sig af dem, han tycker om, i all synnerhet af kvinnor. Fastän rättrådig, plikttrogen och ej fallen för intriger saknar dock kronprinsessan i allmänhet högre lyftning. Hon är en god husmoder men tänker nästan uteslutande på sin man, sig själf och sina närmaste samt öfvar ej det goda inflytande på kronprinsen, som hennes utmärkta karaktär berättigar henne till. Till följd af sin medfödda blyghet vågar hon ej heller blanda sig uti hans görande, och hennes enda sträfvan är att vinna hans genkärlek. Med ett ord, hon synes ej vuxen sin höga uppgift. Likväl har hon många goda sidor. Mot sina underordnade är hon uppriktig och naturlig och vill icke tillfoga en enda varelse något ondt, utom då hon stundom gripes af begäret att göra narr af någon; vid dylika tillfällen söker hon uppfånga en af de uppvaktandes blick-

ar, utpekande medelst miner och åtbörder föremålet för sina observationer, vanligen någon af hofvets gäster, och detta utan att taga någon hänsyn till det öfriga sällskapet."

Som indirekt framgår av skildringen hade Lovisa inte något som helst politiskt inflytande och ville inte heller ha det.

Oscar I avled på sommaren 1859. Carl hade i verkligheten regerat i två år. Kröningen i Stockholm ägde rum den 3 maj följande år i Storkyrkan i Stockholm enligt den åldriga ceremoni vi talat om tidigare. Först smordes och krönte Carl, därefter Lovisa; han bar Erik XIV:s krona från 1561, hon Lovisa Ulrikas från 1751. Som den siste kungen *red* Carl både till och från ceremonien, medan drottningen åkte i vagn, klädd i en vit sidenklänning invävd med guld och silver. Festligheterna fortsatte under sommaren och avslutades den 5 augusti med den norska kröningen i Trondheim. Varken Désirée eller Joséphine hade, som vi sett ovan, undergått denna ceremoni; Lovisa var den första drottning som krönte i Norge sedan medeltiden.

Lovisa försökte någon gång få sin make att dra ner på takten men det lyckades sällan. För henne framstod det stilla familjelivet i en mindre krets som idealet, men oftast fick hon sitta hemma medan Carl ägnade sig åt sina plikter – eller nöjen. Hon blev allt orörligare, ehuru hon fram till sin död var road av "promenad i vagn", som det heter, även under vinterhalvåret. Carl tvingade henne då och då att delta i officiella plikter och 1866 övertalades hon att själv, i den sjuke kungens namn, öppna den stora Stockholmsutställningen – ett sällsynt framträdande.

1860-talet var en svår tid i Sverige. Emigrationen ökade, i slutet av decenniet var missväxten svår och 1868 åt de svältande barkbröd på många håll. När det gällde välgörenheten delade Lovisa sin svärmors intressen. Redan före tronbestigningen hade hon grundat "Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn" och beskyddade ett flertal andra inrättningar. Hon tog också initiativet till "Femöresföreningen till inrättande av barnhem i Lappland", "Drottning Lovisas understödsförening" och åtskilliga liknande sällskap; i Norge tillkom "Dronning Louises asyl", "Foreningen til fremme af kvindelig haandværksdrift" m fl. Hon översatte också ett par religiösa skrifter till svenska och lät inkomsten av försäljningen gå till välgörande ändamål.

Carl hade aldrig tålamod att genomdriva sin uppfattning, som i grunden var konservativ, och kungamakten förlorade därför mer och mer av sitt inflytande. Två stora motgångar ökade hans disharmoni: Danmarks nederlag 1863–64 mot Preussen och Österrike, då kungen inte kunde hålla sitt löfte om hjälp, och representationsreformen 1865–66, då ståndsriksdagen avskaffades. Att detta skett mot kungens vilja visste ytterst få – han blev allt populärare. När någon berättade, att man föreslagit att han skulle kallas "Karl den store", sade han bittert: "Ja de har rätt, en stor luns är jag." Lovisa blev under dessa år kanske inte någon fast klippa för honom, men en alltid vänlig, förstående och lyssnande vän, som han kunde återvända till



Militären, hovmannen och konstnären Fritz von Dardel (1817–1901), Carl XV:s nära vän, var 16 år när han kom till Sverige 1833. Han var en skarp iakttagare och såväl hans dagboksanteckningar som hans många karikatyrer är en oumbärlig källa för alla som sysslar med hovlivet, politiken och konsten i 1800-talets Sverige. Foto Kungl. Biblioteket.



Dans på Carl XV:s älskade Ulriksdal en sommar på 1860-talet. Akvarell av F. von Dardel. De kungliga blandar sig här med kända stockholmare och "vanligt" folk. Drottning Lovisa ses till vänster, hälsad av en ordonnans, i bakgrunden till höger kungen i hög hatt. Foto Nordiska museet.

efter motgångar och bekymmer eller vila sig hos efter ansträngningar i fält eller utsvävningar i vänkretsen.

"Sessan" konfirmerades 1868 vid 17 års ålder på Ulriksdal. Ful men rar, som pappa Carl brukade säga, var hon redan påtänkt som brud. Det var kronprins Fredrik av Danmark som var den lycklige – han hade väl inte så mycket att säga till om, hans föräldrar Christian IX och särskilt drottning Louise av Danmark var ganska bestämda av sig. Förlovningsfesten ägde rum på Bäckaskog under den varma missväxtsommaren och den följdes kort därefter av auktion på hästar från kungens stuteri(!). Nästa år avhölls bröllopet i Stockholm. Trots situationen i landet blev det en storartad tillställning; av hänsyn till de onda tiderna beslöt man dock att brudens utrustning såvitt möjligt skulle bestå av sådant som tillverkats i Sverige. Den 28 juli trädde brudparet inför altaret i Slottskapellet. Kortegen gick sedan till Haga. Den första prinsessan av huset Bernadotte hade gift sig. Hon och hennes man fick vänta till 1906 innan de kunde bestiga tronen i Danmark. Fredrik VIII avled redan 1912, Louise först 1926. Bland deras många barn märks Christian X, Danmarks kung 1912–47, Carl, som under namnet Haakon VII regerade 1906–57 i Norge, och Ingeborg, som gifte sig med prins Carl, Oscar II:s son och bror till Gustaf V.



En scen från Ulriksdals park av F. von Dardel 1858. Kronprinsen-regenten, som fått ett par björnungar i present, är ute och motionerar dem med deras uniformerade vårdare; i bakgrunden står kronprinsessan med den smått förskräckta dottern. Foto Nordiska museet.

"Carl XV:s glada dagar", för att låna namnet från en memoarskildring, gick mot sitt slut. På senhösten 1870 hade Lovisa måst resa till Holland för att besöka sin döende mor, som avled kort efter hennes ankomst. Trött och utmattad återvände hon dagarna före nyår med tåg till Sverige. Carl hade inte heller känt sig kry; han hade ont i benet och haltade. I februari var det klart att kungenådragit sig en bindvävsinflammation; han fick hög feber och intog sängen. Till sist brast infektionen och han fick lindring, men det dröjde länge innan han kunde stiga upp. Drottningen vårdade honom flera timmar varje dag; dessemellan for hon ut i vagn eller släde, som hennes vana var. Det kalla vintervädret visade sig vara skadligt för hennes försvagade konstitution och hon ådrog sig en luftrörskatarr. Efter en kort förbättring övergick den i lunginflammation. Dottern och svärsonen reste upp från Köpenhamn och hela den kungliga familjen samlades vid sjukläger-ret. Carl bars dagligen in till sin maka, vars tillstånd stadigt försämrades. Rörande skildringar av hennes sista stunder finns i flera samtida memoarer. Natten mellan den 29 och 30 hade Oscar och Sophia gått för att hämta änkedrottningen; långt senare berättade Oscar, att de mött "Vita frun" i matsalen; "I natt dör Louise", sade då Joséphine, när hon fick höra talas om spöksynen. Det var emellertid först på förmiddagen den 30 mars som Lovisa lämnade det jordiska. "Jag



Drottningen med dottern Louise; fotografiet sannolikt taget kort före den sistnämndas giftermål med den danske tronföljaren kronprins Fredrik (1869). Från samma tillfälle torde fotot av drottningen skrivande brev och iförd glasögon (s. 67) härstamma. Foto Kungl. Biblioteket.

svävar mellan himmel och jord" var hennes sista ord – enligt samtidens uppbyggliga skildring. Begravningen i Riddarholmskyrkan ägde rum den 21 april 1871. Kungen var fortfarande sjuk och kunde inte delta.

Carl skulle inte länge överleva Lovisa. Hans mag- och tarmsystem var i olag och inga kurer gav annat än tillfällig lindring. Till en början försökte han återgå till sitt vanliga liv, men vännerna märkte att han inte var densamme. En av hans sista älskarinnor, den djupt religiösa Wilhelmina Schröder, som han knutit en förbindelse med redan före drottningens död (hon var f ö inte den enda ens detta sista år), berättar i sina långt senare nedskrivna (opublicerade) minnen hur han suckat: "Jag älskar Gud, och jag nödgas leva i synd! ett lysande liv i synd!" Ett tag hade han planer på att gifta om sig med en stormrik polsk-italiensk grevinna; som förmedlare framträdde Carls "onda ande" under senare år, en egyptier av armenisk familj vid namn Ohan Demirgian.





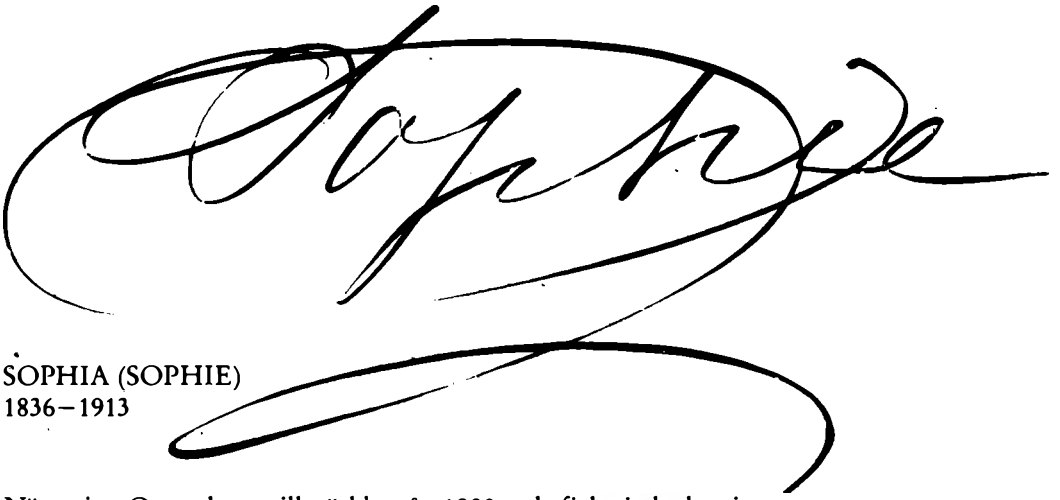


"Följd af kärlek, tacksamhet och saknad" lyder inskriften på frånsidan till Lea Ahlborns minnesmedalj över Lovisa, vars död den 30 mars 1871 kom oväntat för allmänheten. Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.

Han hade på något sätt gjort den enfaldige prins Augusts bekantskap, genom denne nästlat sig in hos kungen och flyttat till ett hus nära Ulriksdal. Det viskades mycket om vad som försiggick där – orientalisk slöjdans och mycket annat – men säkerligen överdrivet.

Denna förflugna plan måste snart överges. Kungens hälsa försämrades oavbrutet. Till sist beslöt läkarna, att man skulle pröva svavelbaden i Aachen. Den 24 juli steg Carl och uppvaktningen upp i ett extratåg, som avgick från Ulriksdal. Han skulle aldrig återse sitt älskade slott. Kuren var verkningslös och han blev allt sämre. Till sist var hans enda önskan att få dö på Ulriksdal. Ett telegram från brodern-regenten Oscar om hur han skulle mottas vid hemkomsten till Stockholm kommenterade han med ett "be dem dra åt helvete". Den 16 september släpade han sig iland i Malmö; tre dagar senare avled han på residenset där, efter att två dagar innan ha tagit farväl av sin älskade "Sessa" och hennes man. Inga andra anförvanter hann fram.





SOPHIA (SOPHIE)
1836–1913

När prins Oscar kom till världen år 1829 och fick titeln hertig av Östergötland, var han den tredje i tronföljden och ingen tänkte sig att han någonsin skulle bli kung. Han uppfostrades lika omsorgsfullt som bröderna och det bestämdes, att han skulle ägna sig åt sjöofficersyrket. Redan som 10-åring var han till sjöss och såväl 1844 som 1845 deltog han i långfärder till Medelhavet med fregatterna "Joséphine" och "Eugénie". Sistnämnda år fick han sin officersfullmakt. I likhet med bröderna bedrev han studier i Uppsala. Han var mångsidig som storebror kronprinsen, men mera uthållig och skaffade sig därigenom omfattande kunskaper, framför allt på det humanistiska området och inom sitt yrke. Hans språkkunskaper var också mycket goda – utöver fem levande (norska inte inräknat, det var ju hans andra "modersmål") behärskade han även latin och beklagade på gamla dar, att han inte fått lära sig grekiska. Han tecknade bra, var en god sångare – bättre än brodern, säger Dardel –, spelade piano och orgel och hade en litterär talang, låt vara inte så stor som samtiden gjorde gällande. En anonymt inlämnad diktsamling, som bl a innehåller hans mest kända dikt, "Östersjön", prisbelönades av Svenska Akademien. "Oscar, det var ju som fan", var bror Carls avundsjuka kommentar – även han såg sig som diktare. Oscar skrev också historiska avhandlingar och (anonyma) politiska inlägg. Mer än femtio år efter hans död utgavs hans memoarer i tre band. Oscar var också en av sin tids främsta vältalare, omväxlande bombastisk och känslosam i tidens smak. Hans stämma hördes vid sådana tillfällen vida omkring – inte oväsentligt före högtalarna.

Genom brodern prins Gustafs död 1852 och den lille brorsonens oväntade bortgång 1854 hade Oscar plötsligt ryckt fram i främsta ledet som tronföljare efter kronprins Carl. Han var vid denna tid föga känd av allmänheten och inte särskilt uppskattad i ledande kretsar, även om man kände aktning för hans kunskaper och mångsidighet. Han beskylldes, inte utan skäl, för att vara häftig och högdragen. Med tiden skulle han lära sig att bättre dölja dessa egenskaper; sitt temperament behärskade han visserligen aldrig helt men kunde vanli-

Hertigparet av Östergötland årsskiftet 1866/67 och deras barn – från vänster Oscar, Eugen, Carl och Gustaf (V). Sedan åtskilliga år var Oscar tronföljare; vid denna tid anade dock ingen, att Carl XV skulle avlida redan 1872. Hertigfamiljen bodde i Arvfurstens palats vid Gustav Adolfs torg. Foto Kungl. Biblioteket.







Sophia i olika åldrar – som nyfödd (1836), 4 år (1840), 15 år (1851) och nyförlovad – den stora bilden – 1856. Kungl. Biblioteket. – Till höger Sophia som drottning. Miniatyr från 1878 av Elise Arnberg. Bernadotteska samlingarna. Foto Con Coffell.



gen utveckla en stor älskvärdhet gentemot dem han ville vinna – och han ville vinna alla. I det hänseendet liknade han sin bror; han var, trots sina försäkringar om motsatsen, en popularitetsjägare av stora mått och förstod mer än någon annan av sin dynasti att utveckla en furstlig pompa kring sin högresta och ståtliga person. Till sin politiska grundsyn var han konservativ men var samtidigt noga med att följa de konstitutionella formerna. Han kunde verka mycket bestämd och med energi, ja nästan ursinne gå in för en fråga, men när han mötte motstånd föll han undan. Hans personliga inflytande var därför mindre än samtiden – och han själv – trodde.

Efter brorsonens död måste Oscar snarast hitta en gemål. 1856 reste han ut på en europaturné för att skärskåda vad som bjöds – även om möjligheterna var begränsade, var antalet kungligheter mycket större än i våra dagar. Behållningen i Paris var en ståtlig trupprevy



inför släktingen Napoleon III, hans mors kusin, men den förevisade prinsessan intresserade honom inte alls, ej heller några andra kungligheter, bl a en dotter till drottning Victoria av England. Oscars engelska uttal var ännu ganska dåligt – man undrar, varför han och Victoria inte talade tyska, som var umgängesspråket mellan henne, prins Albert och barnen.

Till sist lyckades prinsen emellertid finna en prinsessa som behagade honom. Hos prinsen av Wied på Monrepos (det ligger i Rhentrakten) blev han presenterad för en 18-åring, Sophie av Nassau. Hon var född den 9 juli 1836 i Biebrich i Nassau som yngsta dotter till hertig Wilhelm (död redan 1839) och dennes andra hustru Paulina, född prinsessa av Württemberg; i dopet erhöll hon namnen *Sophie* Wilhelmina Mariana Henrietta. Hon hade fått en nära nog lika gedigen uppfostran som Oscar, studerat språk och historia samt var musika-

Sittande: Ingeborg med äldsta dottern Margaretha i knäet – Theresia (änka efter Oscars bror August) – kungaparet.

lisk. En resa till de ryska släktingarna i S:t Petersburg hade varit hennes stora ungdomsupplevelse. Den berömde Anton Rubinstein hade lärt henne spela piano. Oscar och Sophie hade alltså många gemensamma intressen. Hon vistades på Monrepos eftersom hennes mor avlidit samma år och halvsystern Marie sedan 1842 var gift med furst Hermann av Wied.





Sophie var småväxt och hade ett behagligt, men knappast skönt ansikte; tänderna var ganska framträdande, kanske en förklaring till att Sophie sällan småler på porträtten. Så här på långt avstånd behöver man väl inte sätta någon tilltro till hovreportrarnas oundvikliga tal om djup kärlek, eftersom den ena parten av dynastiska skäl måste gifta sig, den andra var föräldralös och inte kunde finna en framtid som gäst hos det ena syskonet efter det andra som särskilt angenäm. I varje fall passade de för varandra och kungaparet gav med glädje sitt tillstånd – ännu en förbindelse med ett av Europas äldsta furstehus. Ej heller brodern, hertig Adolf av Nassau, hade något att invända. Oscar återvände i september som "greve av Rosendal" och förlovningen ingicks på Monrepos. Det berättades hur de nyförlovade ristade in sina namn i en gammal dubbelek – om den finns kvar har

författaren inte kontrollerat – och sedan medförde ett par ekollon till Sverige, som planterades på Drottningholm.

Oscar förberedde äktenskapet genom att flytta in i Arvfurstens palats vid Gustav Adolfs torg, som stått tomt sedan Sofia Albertinas död 1829. Annars var han denna vinter ovanligt flitig i att besöka baler, supéer och teatrar under ungkarlslivets sista månader.

Bröllopet firades den 6 juni 1856 hos brudens bror i Nassau, på slottet i Biebrich (sommarresidenset) vid Rhen, nära Mainz. Oscar I var för sjuk för att kunna delta och Joséphine ville inte vika från hans sida. Carl var regent och kungafamiljen blev orepresenterad.

Vid själva förmälningshögtidligheten i Biebrich utdelades i tryckta exemplar med eleganta omslag verser, som Herman Bjursten författat till den unga bruden:

– – –

Välkommen då! Från landet högt i norden
en sångens hälsning från min lyra tag!
Välkommen till den nya fosterjorden,
som du med kärlek vinna skall en dag.
Tro mig, här bor ett folk också, som känner
behagens, oskuldens och dygdens lof,
och här du städse fira skall ditt hof
bland ädla kvinnor och bland fria männer.

Strax före midsommar kom de nygifta till Stockholm – på linjeskeppet med samma namn – och Sophia, som hon fick heta i Sverige, kunde hälsa på sin mans släktingar. Den sjuklige kungen tog emot med sin vanliga älskvärdhet och hade arrangerat en rad festligheter, i vilka han själv, frånsett en galamiddag, inte orkade deltaga. Under några dagar bodde Oscar och Sophia i sitt nyinredda hem, Arvfurstens palats vid Gustav Adolfs torg (nuvarande Utrikesdepartementet), där de efter sin ankomst stod på balkongen och hyllades av folket.

Till midsommar flyttade hela den kungliga familjen ut till Drottningholm. De nygifta bodde under sommarmånaderna i södra stenpaviljongen, invid den i törnrosasömn försjunkna hovteatern. Efter några dagar avreste flera av de kungliga, kronprinsparet till det nyinredda Ulriksdal; i juli begav sig kungaparet till Särö, där Oscar I förgäves sökte bot.

De nygifta fick alltså tillbringa en tämligen ostörd smekmånad, endast avbruten av utflykter till närgränsande sevärdheter, som Oscar ville visa för Sophia. Med örlogsjakten "Tycho" for de runt Mälaren och besåg bl a Rosersberg, Skokloster, Grönsö och Sigtuna. De hade kort innan hälsat på hos Carl och Lovisa på Ulriksdal, där Fritz von Dardel fick förevisa sina karikatyralbum för Sophia. Efter tedrickningen spelade och sjöng hon "med mycken smak och känsla", intygar Dardel, som fann hennes framförande vittna om "mera mjukhet än kraft, ett drag, som äfven framlyser ur hennes blåa, lätt beslöjade och något flegmatiska ögon. Hennes uppträdande är enkelt



Paulina av Württemberg, Sophias mor (okänd konstnär), och nedan hennes far, hertig Wilhelm av Nassau porträtterad 1838 av W. Way. Foto Kungl. Biblioteket.



Överst till vänster ett av de berömda oljetryck av den kungliga familjen, som genom Ahlén & Holm spreds över hela Sverige. Detta är från 1900; nya upplagor med smärre ändringar utgavs med jämna mellanrum. Foto Kungl. Biblioteket. – Nedtill Sophias silverkrans från silverbröllopet 1882 och guldkrans från guldbröllopet 1907. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind.



Sophia med äldste sonen Gustaf (V). Fotografi från 1860. Kungl. Biblioteket.

och behagligt och öfver hela hennes väsen vilar ett lugn och en måtta, som stå i bjärt motsats till hennes makes sätt att vara." De unga tu tycks vara mycket lyckliga, konstaterar dagboksförfattaren vidare.

Kronprinsessan Lovisa fyllde år den 5 augusti och denna tilldragelse firades på kvällen med ett besök på Drottningholm, där Oscar och Sophia bjöd på middag i Kina slott. Man samlades i matsalspaviljongen, Oscar klappade i händerna och det färdigdukade bordet höjde sig ur golvet, en alltjämt fungerande konstruktion från Lovisa Ulrikas och Adolf Fredriks dagar. Oscar harangerade kronprinsessan på vers, champagnen flödade. Mot slutet av måltiden väckte en av Carls skålar pinsam uppmärksamhet. Till historien hör, att hans flamma Josephine Sparre, "Schossan" kallad, var närvarande. Han reste sig och föreslog, att var och en skulle dricka för "sin hemliga låga". Det blev Oscar som på ett elegant sätt fick sin bror att inse, vilken taktlöshet han visat och detta genom att vända sig mot sin gemål och säga: "Sophie, låt oss skåla med varandra."

Redan på hösten, den 25 september, övertog Carl regentskapet. Privat uttryckte han ibland sin uppskattning av brodern Oscars intelligens och goda omdöme, men någon riktig förtrolighet dem emellan blev det inte under de kommande åren. "Min bror skulle bli en utmärkt kung, bara han sparade litet på sina ord och sina pengar", sade Oscar.

Samtiden uttryckte det med omskrivningar, åtminstone i tryck; man talade om hur tillbakadragen Oscar var och om hans finkänslighet; av brev och memoarer däremot framgår, att motsättningarna mellan bröderna ibland kunde urarta i ganska hetsiga dispyter. "Oscar var som vanligt av en annan mening", säger Dardel vid ett tillfälle (1865). Någon offentlig brytning blev det aldrig och hertigparet deltog vanligen i alla offentliga evenemang: större middagar, baler och mottagningar. Carl tog med sin bror på statsbesöken i Frankrike och England 1861, två år efter tronskiftet, och under detta avlöpte allt mycket väl. Sistnämnda lands utrikesminister, lord Palmerston, klagade på att de kungliga herrarna under ett längre politiskt samtal envisades att föra detta på engelska i stället för på franska, varigenom han inte förstod allt vad de sade.

Året före tronskiftet föddes hertigparets första barn. Redan på våren hade Sophia flyttat ut till Drottningholm för att undgå en barnsängsfeber, som grasserade i den osunda huvudstaden. Den 16 juni 1858 förlöstes hon, som vanligt med talrika vittnen i det angränsande rummet, med en son. Den närvarande justitiestatsministern Louis De Geer fann det minst sagt pinsamt att i uniform lyssna på en moders jämmerrop genom den öppna dörren. Den stolta änkedrottning Désirée kom ut och visade upp den lille prinsen på ett silverfat.

Dopet ägde rum den 12 juli, en varm men regnig dag, i rikssalen på Drottningholms slott; en änkedrottning och en drottning, Désirée och Joséphine, stod invid dopfunten av silver från Karl XI:s tid, nästan hela kungahuset, hertig Adolf av Nassau, hovet och gäster i stor uniforms- och ordensgala bevittnade akten. Endast den långsamt

borttynande Oscar I befann sig i rummet intill. Kronprinsessan Lovisa i klänning av guldbrokad bar den lille, som mänskligt att döma en gång skulle bli kung i stället för hennes så tragiskt bortgångne son. Ärkebiskop Henrik Reuterdahl, assisterad av två andra biskopar, överhovpredikanten och kyrkoherden i Klara, döpte barnet till Oscar *Gustaf* Adolf. Efter psalmsång och tal steg rikshärolden fram och utbringade ett leve för arvfursten, riksmarskalken gav tecken till saluten och församlingen uppstämde "Hela världen fröjdes Herran".

Till sist fick diplomatiska kåren ledd av överceremonimästaren göra sin uppvaktning för hertigen av Värmland – titeln hade kronprins Carl fastställt i konselj den 17 juni. Gustaf låg nu i Karl XII:s paradvagga, på vars sidor stod bord med hertigkronan och serafimerordens insignier. Efter vedermödorna fick 250 av de närvarande stärka sig med en déjeuner.

Den lille prinsen var inte särskilt stark och hans hälsa skulle vålla bekymmer upp i tonåren. Han skulle emellertid en gång bestiga tronen som Gustaf V, regera längre och avlida vid högre ålder än någon annan svensk monark i historisk tid.

Hertigparet, som redan nästa år efter Oscar I:s länge väntade bortgång stod närmast tronen, bodde vanligen i Arvfurstens palats och här växte också sonen upp, noga övervakad av sin mor. Han fick snart flera syskon. Den 15 november 1859 föddes en bror, *Oscar* Carl August, som utnämndes till hertig av Gotland – kanske därför att hans far på sensommaren besökt denna ö. Den tredje sonen, Oscar *Carl* Wilhelm, kom till världen den 27 februari 1861 och blev hertig av Västergötland. Efter denna nedkomst var Sophias hälsa inte den bästa. Hon led av blodbrist och ordinerades baden i Pyrmont, dit gemålen och de tre sönerna anslöt sig i september, kort efter Carls och Oscars ovannämnda besök i Frankrike och England. Kung Wilhelm av Preussen – tio år senare det tyska rikets förste kejsare – mottog Oscar med demonstrativ vänlighet och inbjöd honom delta i arméns övningar vid Rhen. Carls uppenbara franskvänlighet var välbekant för Wilhelm; tronföljaren däremot fick med tiden allt större sympatier för Tyskland och skulle som kung stå i spetsen för en försiktig omorientering av vår utrikespolitik. Efter baden i Pyrmont vistades hertigfamiljen en tid vid Rivieran och där firade man jul med landsmän från Norge och Sverige. Värden läste upp en känslosam, nyskriven dikt. Han företog en och annan kortare resa, medan familjen stannade kvar i Nizza, bl a till Turin, där kung Viktor Emanuel gav honom ett magnifikt mottagande. Sophia tog det lugnt, lade sig tidigt och deltog föga i nöjeslivet; hennes energiske och spänstige make hade större aptit på tillvaron. I ett brev, daterat Nizza den 16 februari 1862 och ställt till utrikesstatsministern Manderström, skriver han:

"Här dansas och – leves! Jag kommer aldrig ut förrän efter 10 på aftonen, emedan jag vill vara hemma hos frun tills hon lägger sig, men sedan håller man på så mycket längre. Det är en underlig kosmopolitisk societet men intressant att leva uti, när man kommer in uti den.



Gustaf (V) och bröderna Oscar, Carl och Eugen. Medaljonger från 1869 av den norske bildhuggaren Olaf Glosimodt. Prins Eugens Waldemarsudde. Foto SPA.



Hösten 1880 tillbringade Sophia i Amsterdam – på Hotel Amstel – för att behandlas av "mirakeldoktorn" Metzger, som botat kronprins Gustafs höft några år tidigare. Vid jultiden förenades mor och son och detta foto togs, som visar från vänster drottningens norska hovfröken Ida Wedel Jarlsberg, kronprinsens ordonnansofficer C.F. Reuterswärd, Sophia, hovfröken Märta Eketrä, Gustaf och kammarherre H. von Stockenström. Bernadotteska samlingarna (Oscar II:s familjebilder).

Också är min fasta föresats, att om de krångla med mig och de mina hemma i Sverige på ett eller annat sätt, fara hit, där jag nu vet huru man skall ställa till för sig, och där jag är gärna sedd. Så är man åtminstone ur vägen och ingen har något att säga, om att man blandar sig i vad som ej rörer en."

I mars räddade Oscar ett skenande ekipage med en kvinna och två barn från att krossas i en ravin. Han erhöll för denna bragd den franska räddningsmedaljen, som han därefter alltid bar på sig, stolt över sin till skillnad från ordnarna verkligt förtjänta dekoration.

Hertigparets fjärde son, deras sistfödde, kom till världen på Drottningholm den 1 augusti 1865 och döptes till *Eugen* Napoleon Nicolaus; han fick titeln hertig av Närke. Den blivande målarprinsen hade bl a kejsar Napoleon III som fadder.

Trots sin hetsighet och sina skenbart envisa uppfattningar i många frågor blev inte Oscar den bestämmande i hemmet. Det var Sophia som regerade där, lugn och fast. I sitt uppträdande verkade hon självsäker och en smula brysk, kritiserade gärna öppet det hon inte gillade men var trots detta en innerst ganska blyg människa. Hennes politiska uppfattning var radikalare eller åtminstone liberalare än makens – "vår demokratiska syster", sade syskonen i Tyskland. Hon var liksom sin make föga känd av allmänheten och inte särskilt uppskattad i de högre kretsar, som inte mödade sig om att odla hennes bekantskap utan hellre deltog i umgänget i den mindre intellektuella men gladare societeten kring kungaparet, där man drack, åt, dansade och roade sig på alla sätt.

Barnuppfostran var något som Sophia ägnade sig åt med stor grundlighet. Barnen var olika – Gustaf ganska sent utvecklad, tystlåten och betänksam, Oscar och Carl glada och livliga. Sedan prins Gustaf 1863 varit svårt sjuk i scharlakansfeber bodde hertigfamiljen en tid på herresätet Kulla-Gunnarstorp, där luften ansågs nyttig för honom. Oscar och Sophia trivdes mycket bra i Skåne och fick ingivelsen att här bygga sig ett litet sommarslott, där barnen skulle kunna tillbringa sommaren i större frihet. Närheten till Danmark tilltalade kanske också hertigen av rent politiska skäl, eftersom det fanns personer på andra sidan Östersjön som gärna ville se honom som den barnlöse Fredrik VII:s efterträdare. Dessa planer blev aldrig realiserade – en avlägsen släkting blev senare detta år kung som Christian IX och i det kort därefter utbrutna dansk-tyska kriget tog Sverige ingen del, trots Carl XV:s förhastade löften; Oscar fick nöja sig med att 1864 som amiral kryssa i Öresund med en stor svensk-norsk eskader. Då hade hertigparet redan börjat uppföra sitt lilla sommarslott vid havet norr om Helsingborg, på den för Sophia tillhöriga medel inköpta egendomen Skabelycke. Det stod färdigt hösten 1865, uppfört i "holländsk renässansstil", och döptes till Sofiero. Här tillbringade man många lyckliga och avkopplande somrar. Ganska snart måste den rätt så enkla byggnaden repareras och försågs då med ännu en våning. Efter tronbestigningen blev vistelserna mera sällsynta – Sophias hälsa var bräcklig och Oscar företog i stället sina berömda sommarkryssningar med lustjakten "Drott". Till sist skänktes Sofiero 1905 som bröllopsgåva till sonsonen Gustaf Adolf, hertig av Skåne, och dennes första hustru Margareta.



Pastor Gustaf Beskow (1834–1899), framgångsrik predikant med lågkyrklig uppfattning, var mycket uppskattad av Sophia och av hennes hovdamer, främst Ebba von Rosen. Han var också en duglig skolledare och hade bl a Gustaf (V) och Branting som elever. Foto Kungl. Biblioteket.

Sophias allmänna klenhet – jag är inte nervös, men jag har dåliga nerver, brukade hon säga – med återkommande krampanfall var något som läkarna inte kunde förklara eller bota. En tid talade man om hjärtfel, ibland om andra orsaker. Hon reste ofta utomlands till tyska badorter, till Norge eller till Bournemouth i England; den senare platsen uppskattade hon mycket, särskilt som hon blev alltmer engelskorienterad sedan Preussen 1866 efter kriget med Österrike annekterat hennes hemland Nassau; brodern-hertigen hade råkat välja fel sida i striden.

Carl XV:s död i september 1872 kom som en stor överraskning för alla utom de närmaste. Det var inte lätt att efterträda en så populär monark. Oscar fick budet just som han skulle gå ombord på tåget till Malmö för att besöka sin broders dödsbädd; i stället fick han återvända till slottet och avlägga sin kungaförsäkran. Sophia begav sig ut till Rosendal, där hertigparet bott sista tiden, och gick in till den äldste sonen.

De första åren var inte särskilt lätta. Pressen var ofta negativ; vad än kungen gjorde, blev det kritiserat. Ibland var det med rätta, ibland småaktigt. När han införde en kronprydd flaggstång på Stockholms slott – äldre är inte denna – talades hånfullt om "Gesslers hatt" (med hänsyftning på Wilhelm Tell-sagan) och kungen lät ta ner den; efter några år kom den upp igen och har sedan förblivit på sin plats.



Drottningkronan, tillverkad 1751 för Lovisa Ulrika efter teckning av Jean Eric Rehn, bars för sista gången av Sophia vid kröningen i Storkyrkan 12 maj 1873. Senast den kunde ses utanför sin monter var vid det kungliga bröllopet 1976, då den placerats bredvid altaret. Skattkammaren, Stockholms slott. Foto Studio Granath.

Kröningen väckte också ett oväntat motstånd. Den svenska regeringsformen 1809 talade till skillnad från den norska av 1814 inte om denna ceremoni, som dock av hävd ägt rum alltsedan 1210, kanske ännu tidigare. Den skulle enligt praxis avhållas efter anhållan från riksdagen, som också skulle bevilja anslaget. I andra kammaren framfördes såväl principiella invändningar mot en i modern tid föråldrad ceremoni som mera materiella mot de höga kostnaderna. Det i denna kammare förhärskande lantmannapartiet var visserligen kungatroget, men samtidigt mycket sparsamt. En riksdagsman från Öland förespråkade en nedskärning av första huvudtiteln, dvs apanaget, och ett inställande av kröningen, samtidigt som han betygade Oscar II sin vördnad. Men – "krönas *skall* jag", sade kungen, och det i riksdagen på övligt sätt väckta förslaget fick majoritet.

Den uråldriga ceremonien ägde rum i Storkyrkan den 12 maj 1873, tyvärr i kyligt och regnigt väder. Processionen utgick från slottets östra valv över Logården och Skeppsbron samt uppför Slottsbacken till Storkyrkan. Först gick drabanter, följda av pager, härolder, de svenska och norska hovstaterna, deputerade från stortinget i Kristiania, riksdagens ledamöter, höga ämbetsmän och statsråd; ytterligare fyra härolder, rikshärolden och riksmarskalken föregick riksregalierna, burna av statsråd, varpå följde konungens stora vakt. Så fick man äntligen se kungen, iförd hertigkrona och furstlig mantel, under en av åtta höga ämbetsmän uppburen himmel. Efter honom gick de tre äldsta sönerna, en general med riksbaneret, landshövdingarna, serafimerriddarna och andra höga ordensinnehavare. Drottningens procession inleddes med pager och hovfunktionärer, följda av förutvarande statsråd med hennes regalier (kronan bars av Louis De Geer). På grund av drottningens svaga hälsa och det dåliga vädret åkte hon i vagn, följd av – till fots – excellensernas och statsrådens fruar, en del andra höga ämbetsmäns hustrur samt hovdamerna. Efter dessa gick ytterligare härolder, ämbetsmän och akademiledamöter, regementsofficerare samt drabanter.



Den norska drottningkronan utfördes av hovjuveleraren E. A. Zethelius för Désirée, men hon kröntes aldrig i Norge, inte heller sonhustrun. Den har burits av drottningarna Lovisa (1860), Sophia (1873) och Maud (1906). Efter H. Biehn.

Sedan kungen satt sig till höger och drottningen till vänster om altaret följde gudstjänst, bön och en kröningskantat av Ludvig Norman med text av C W Böttiger. Kungen gick så fram till silvertronen, för dagen flyttad från rikssalen och ställd framför altaret, avtog sin furstliga krona och mantel, mottog kungamanteln samt knäböjde och avlade kungaeden, förestavad av justitiestatsministern. Så följde smörjelsen, utförd av ärkebiskop Anton Niklas Sundberg. Kungen satte sig sedan på tronen och mottog kronan, som påsattes av ärkebiskopen och justitiestatsministern gemensamt, spiran, riksäpplet, nyckeln och svärdet, medan en bön lästes för var och en av regalierna. Nyckeln och svärdet återlämnade kungen till finans- och krigsministrarna, varefter rikshärolden steg fram och utropade: "Nu är Oscar den andre krönt till Sveriges, Götes och Vendes konung. Han och ingen annan!" Under fanfarer uppstämdes ett leve för kungen och salut gavs från Skeppsholmen och Kastellholmen. Efter "Lycka ske konungen", framfört av kören, en psalm och bön följde så Sophias kröning.



Kungen gick tillbaka till sin stol och drottningen gick fram till silvertronen, iförd sin mantel och smordes av ärkebiskopen. På samma sätt som kungen mottog hon sina regalier – eller reginalier, som en äldre term lyder – bestående av drottningkronan, ursprungligen tillverkad för Lovisa Ulrika 1751, samt spira och äpple. Rikshärolden framträdde åter och utropade henne som krönt drottning. Sedan "Hela världen fröjdes Herran" och sista delen av kröningskantaten avsjungits begav sig Sophia till sin plats och Oscar besteg ånyo tronen. Efter ett tecken av riksmarskalken och på uppmaning av rikshärolden avlade riksdagens ledamöter eden till konungen.

Som avslutning sjöngs "Nu tacker Gud allt folk". Kröningsmarschen intonerades och processionen lämnade kyrkan, nu även drottningen till fots; bland dem som bar hennes päll märktes Fritz von Dardel. Denna imponerande ceremoni hade härmed ägt rum för sista gången. Vissa förenklingar hade företagits, de paraderande truppernas antal minskats och liksom tretton år tidigare hade man avstått från de praktfulla ordensdräkterna. Det dåliga vädret skämde också något intrycket av prakten; åskådarna blev genomblöta och särskilt damerna fick sina släp förstörda – till kröningsmiddagen hann de inte byta

Kröningen i Trondheims domkyrka ägde rum 18 juli 1873. Oscar II är redan krönt, medan Sophia i bakgrunden väntar på att undergå samma ceremoni med de särskilda drottningregalierna, vilka liksom i Sverige också omfattar spira och äpple; det sistnämnda bärs – eller rättare bars – inte av en konungs gemål i några andra länder. Oljemålning av Knud Larsen Bergslien. Slottet i Oslo. Foto O. Væring, Oslo.



Några av Sophias rum på Stockholms slott (numera Bernadotte-våningen). Från vänster hennes sängkammare mot borggården (1914), salongen mot Lejonbacken (1889) samt det frukostrum hon och kungen använde gemensamt (1897). Takbelysningen i det sistnämnda, i form av en Vasakrona av silver, var en gåva av kungafamiljen vid Oscars regeringsjubileum 1897. Kungl. Husgerådskammaren.

och måste tillgripa saxen för att klippa av de blöta trasorna! Sophia betalade senare ersättning för förlusterna. Kungen gick till fots i stället för att rida; han ville inte vara en "sjöman till häst". Redan nu hade han emellertid börjat ta ridlektioner och blev efter några år en mycket skicklig ryttare.

Kröningsmiddag för 600 personer hölls på slottet och dagen avslutades med en galaföreställning på Operan. De följande dagarna ägde ytterligare festligheter rum, t ex Stockholms stads stora bal i Börshuset den 15 och kungaparets på slottet den 17 maj med 1 500 gäster, där Oscar och Sophia inledde kröningspolonäsen. Drottningen deltog i flera danser; snart skulle hon helt avstå från sådana nöjen.

Efter riksdagens avslutande företog Oscar en stor rundresa i Norge och kom därvid även till Nordkap. Den 18 juli kröntes han och Sophia i Trondheims domkyrka; drottningen och prinsarna hade anlänt i korvetten "Balder", medan kungen under sin resa använt den norska fregatten "St Olof". Den norska kungakronan, ursprungligen tillverkad av Carl Johan till Carl XIII:s begravning och första gången använd vid kröningen 1818, påsattes av biskop Grimelund och statsminister Kierulf; den senare (1830) tillkomna drottningkronan, första gången buren av Lovisa 1860, sattes på Sophias huvud av biskop





Birkeland och statsrådet Vogt. Även här ägde omfattande festligheter och en stor militärparad rum. Vid detta tillfälle märktes inga missljud och kungaparet var nog vid denna tid populärare i Norge än i Sverige. Nästa gång en kröning ägde rum i Norge var 1906 – men då var Oscar II avsatt och de som för sista gången i Norden undergick en sådan högtidlig ceremoni var kung Haakon VII och drottning Maud.

Efter tronbestigningen flyttade kungaparet från Arvfurstens palats till slottet. Många hade väntat sig att den älskade Carl XV:s bostad skulle lämnas orörd och visas för allmänheten. Detta var emellertid omöjligt av flera skäl. Hans privata samlingar skulle dels skänkas till museer, dels säljas; inredningen var brandfarlig, särskilt den s k paradtrappan. Allt revs ut och stora ombyggnader företogs; detta sågs inte heller med blida ögon och kungaparet beskylldes för att vilja utplåna minnet av företrädaren.

Sophia, som inte hade någon utpräglad estetisk begåvning men trots detta ett stort intresse för inredningsfrågor, lade ner mycken tid på att möblera och pryda det nya hemmet. Åtskilliga personer blev tillfrågade men råden följdes inte alltid. Carl XV:s stora tavelgalleri mot norr i vad som nu är Bernadottevåningen delades in i tre avdelningar med hjälp av draperier, som i själva verket utgjordes av dyrba-

ra, vävda tapeter från 1600-talet ur Husgerådskammarens förråd. Drottningen förevisade stolt alla rummen för Dardel hösten 1873 och denne skriver om dessa tre "för dagligt bruk afsedda salonger", att de gör ett "intryck af hemtrefnad och, om det också ej råder full färgharmoni mellan möbler och tapeter, gör sig likväl här på det hela en viss pikant smak gällande".

Åren närmast före och efter tronbestigningen tycks ha varit en tid då Oscar och Sophia gled ifrån varandra utan att man kan tala om någon brytning. Bägge levde i vad efteråt kallats den viktorianska tiden – den borgerliga epokens höjdpunkt, dubbelmoralens, jubelfesternas och de högstämda talens gyllene år, men också emigrationens, de sociala motsättningarnas, den framväxande socialismens och industrialismens svåraste decennier. Även om drottningen var en vida mer realistisk och uppriktig människa än kungen, fanns det också för henne problem som man helt enkelt inte berörde mer än kanske antydningsvis. Endast genom skandalpressen – det fanns en sådan redan då! – och en och annan långt senare publicerad, knappast helt uttalad skildring av kungaparet vet vi, att Oscars utåt mycket korrekta attityd dolde ett intresse för vackra kvinnor, som knappast stod broderns efter, men vanligen sköttes diskretare och inte heller tycks ha omfattat fullt så många lättillgängliga skönheter. Någon gång var han uppriktig. Vintern 1888 skriver stortingsledamoten Ludvig Daae i sin dagbok, hur han för kungen berättat om en gemensam bekant, som låg sömnlös och grubblade över sitt lättsinne i ungdomen och över alla de flickor han bedragit. Oscar lade då händerna på Daaes axlar och bröt ut: "Herregud, vad skall då jag säga!" Han tänkte kanske på sitt intresse för den danska aktrisen Magda von Dolcke, vacker men med ringa talang, som på grund av hans beskydd fått roller på Kungl. Teatern våren 1874, eller på en annan skådespelerska, Marie Friberg vid Nya Teatern, som 1883 framträtt i ett sagospel av August Strindberg med Oscars namnchiffer i brudkronan... Sistnämnda dam blev en förmögen husägare och gifte sig i början av 1890-talet med en fransk adelsman, som samtidigt adopterade två små "faderlösa" pojkar. Något officiellt erkännande av deras kungliga börd förekom naturligtvis inte. Den 1979 avlidna "Huseby-fröken", Florence Stephens, har envist utpekats som Oscars dotter. Det är emellertid en fysisk omöjlighet, såvida inte kungen i hemlighet deltagit i hennes föräldrars långa bröllopsresa...

Drottningens klena hälsa är en av förklaringarna till den spänstige Oscars utomäktenskapliga äventyr. Hon var ju ofta utomlands eller på landet och deltog, när hon var i Stockholm, allt mindre i sällskapslivet. Hennes allt starkare religiösa engagemang delades inte heller av kungen, som visserligen ansåg sig som kristen och ofta nyttjade religiösa uttryck, men inte lät detta alltför mycket påverka sin dagliga gärning eller sitt privatliv. Sophia hade tagit intryck av den lågkyrkliga väckelsen under 1860-talet och gynnade framför allt pastor Gustaf Beskow, en trots sin hårda och torra röst mycket inflytelserik predikant med sociala intressen, vars stora kyrka på Blasieholmen (numera

Oscar II:s ekonomi- och husgerådspersonal – dvs kammartjänare, löpare, köksbetjäning, städerskor och många andra – samlade till ett gruppfoto kort efter kungens död. Detta är endast de som normalt tjänstgjorde på Stockholms slott; sålunda saknas t ex hovstallets kuskar. I dag klarar man sig med mycket färre och ändå hade införandet av elektricitet, rinnande vatten och centralvärme redan minskat behovet. Fotografiet (i Kungl. Husgerådskammaren) anger också namnen på de anställda.



Förteckning upptagande namnen på Framlidne Hans Maj:t Konung Oscar II:s Ekonomi-, Hof- och Husgerådskammare-Stater å fotografi tagen den 30 April 1908.

Tvätterskan *C. Carlsson*
,, *A. Karlsson*
,, *K. Andersson*
,, *L. Johansson*
Linneförvalterskan *Halling*
Fatbursföreståndarskan *Jacobsson*
Oldfrun *Wiedberg*
Städerskan *Broman*
Konditoriföreståndarskan *Rathsman*
Konditorijungfrun *Eklund*
Städerskan *Svensson*
Hushållerskan *Larsson*
Städerskan *Sahlin*
Kokerskan *Samuelsson*

Garderobieren *Wennberg*
Städerskan *Holm*
Köksjungfrun *Wall*
Tvätterskan *B. Nyström*
,, *E. Hansson*
,, *A. Pettersson*
Köksjungfrun *Eriksson*
Lakejen *Nilsson*
,, *Karlqvist*
Kocken *Baudouin*
Vaktmästaren *Berg*
Lakejen *Svanfelt*
Tapetseraren *Gustafsson*
Kammartjenaren *Lindblom*
Förvaltaren *Haglind*

Hoffuriren *Wedholm*
Lakejen *Carlsson*
Bokhållaren *Pettersson*
Lakejen *Wessman*
Vaktmästaren *Carlsson*
Lakejen *Sandberg*
,, *Lantz*
Vaktmästaren *Åsberg*
,, *Forsberg*
Lakejen *Hultman*
Tapetseraren *Forsberg*
Vaktmästaren *Hjelm*
,, *Ahlin*
,, *Eklund*

Vaktmästaren *Nylén*
Lakejen *Lorin*
,, *Gustafsson*
Löparen *Magnusson*
Maskinisten *Höglund*
Källarebiträdet *Kallenberg*
Husknekten *Carlsson*
,, *Lenngren*
Taffeltäckaren *Ekblad*
Lakejen *Andersson*
Kammartjenaren *Svärd*
Lakejen *Pettersson*
,, *Willars*
Taffeltäckaren *Ohlsson*
Jägaren *Malm*
Munskänken *Gimström*
Vaktmästaren *Carlsson*
Kocken *Nauman*



Familjemiddag i "Blå salen". Stämningen verkar inte alltför munter, åtminstone för de minderåriga, prinsarna Wilhelm och Gustaf (VI) Adolf. Från vänster medsols runt bordet Carl s:r, Ebba Bernadotte, prins Oscar Bernadotte, Theresia, Oscar II, Sophia, Gustaf (V), Ingeborg, Wilhelm, Eugen, Gustaf (VI) Adolf. Bilden ur Iduns julnummer 1895. efter teckning av Victor Andrén. Kungl. Biblioteket.

riven) började uppföras 1868 med frivilliga medel, vartill Sophia själv lämnat den första grundplåten. Hit gick hon ständigt i sällskap med sina fromma hovfröknar Märta Eketrä och Ebba von Rosen. Beskow öppnade 1869 en modern skola i Stockholm och dit sände Sophia under några år sina söner, ett uppseendeväckande steg vid denna tid. En annan predikant som blev väl mottagen var den engelske aristokraten Lord Radstock, som kom till Stockholm 1878. I likhet med Beskow var han socialt engagerad; här mötte de också gensvar hos Sophia, som sedan länge var filantropiskt inriktad och besatt en avsevärd beläsenhet i aktuella samhällsfrågor. Årligen gav hon ut stora summor till hjälpsökande.

Hennes största insats skedde inom sjukvården. Som alltid såg hon praktiskt och osentimentalt på problemen och var en utmärkt organisatör; idealismen fick inte sväva i det blå. Som en av hennes anhängare bland professorerna i medicin uttryckte saken, "religiös fanatism och trångbröstat proselytmakeri" var henne alldeles främmande.

Sjukvården var vid hennes tronbestigning ett mycket eftersatt område, inte minst vad det gällde hygien och biträdespersonal. Hörde man inte till dem som kunde vårdas hemma, var man utsatt för stora smittorisker och riskerade sämre behandling. Sjuksköterskorna, på vilka det rådde stor brist, hade lågt socialt anseende, vilket var föga märkligt med hänsyn till deras dåliga eller obefintliga utbildning och ofta ringa intresse för arbetet; ibland var de också alkoholiserade.

Hon började försiktigt, eftersom hon visste att hennes idéer skulle möta motstånd. Det gällde att engagera unga kvinnor från bildade hem, som skulle se sitt yrke som ett kall – härigenom skulle kårens anseende ökas och de skulle bli till verklig hjälp för både patienter och läkare. 1884 öppnades "Hemmet för sjuksköterskor". En läkare, som yttrat starka tvivel på att medel- och överklassens familjeflickor skulle kunna förmås utföra de enklare sysslorna, blev omvänd då han såg en av eleverna energiskt skura golv och trappor. Urvalet hade gjorts med stor stränghet och en kontinuerlig prövning ägde rum under utbildningstiden.

Den sjukliga drottningen, som nu ägnade nästan alla sina krafter åt den sociala verksamheten, konstaterades våren 1887 lida av en akut åkomma av allvarlig art, en tumör i en av äggstockarna. Vid denna tid innebar alla operativa ingrepp en stor risk, desto mer då patienten redan hade nedsatta krafter. I april utfördes operationen på slottet av professor Mauritz Salin, assisterad av en kollega som svarade för kloroformeringen; sjuksköterskor från Sophias egen utbildningsanstalt deltog också. Kungafamiljen och flera av drottningens släktingar var församlade och väntade. Till sist trädde professor Salin ut och meddelade, att allt gått väl. Efter tillfrisknandet återtog drottningen sitt arbete inom sjukvården och hade två år senare glädjen att kunna inviga Sophiahemmet på Valhallavägen i Stockholm. Hon släppte aldrig intresset för denna institution så länge hon levde. Hon hade också alltifrån början en god medarbetarstab; sålunda fick hon som första ledarinna för utbildningen fröken Alfhild Ehrenborg, som genomgått Florence Nightingale School i England.

I ett av sina tal till de färdigutbildade sjuksköterskorna yttrade drottningen bl a: "En sjuk kommer snart att känna, om han omgives med kärlek och hängivenhet, och inga insikter och färdigheter kunna ersätta detta. I haven den dyrbara rättigheten att tjäna lidande. Utöven denna med ödmjukhet, glömmande eder själva för att enbart tjäna de sjuka." I dag ser vi inte på sjuksköterskans uppgift som ett kall, utan som ett yrke. På 1800-talet var emellertid drottningens inställning den rätta – annars hade hon inte lyckats.

På sin 60-årsdag (1896) fick Sophia en tacksamhetsadress från Svenska Läkarsällskapet; detta erkännande var nog den hyllning som gladde henne mest.

Sophia läste mycket, men helst inte alltför "svår" litteratur. Förutom religiösa och sociala skrifter höll hon sig till äventyrsberättelser samt på äldre dagar även detektivromaner – för vilka hon lyckades intressera Oscar som en lättare avkoppling. Framför allt höll hon många dagstidningar, såväl svenska som utländska, som hjälpte henne att följa med i politiken. Redan i början av 1870-talet konstaterade man, att drottningen hade ett nyttigt inflytande på sin nervöse gemål. Med åren fick han för vana att konsultera henne inte blott i familjeangelägenheter, utan också i viktiga politiska frågor. Hon var utan tvekan en tillbakahållande kraft när det gällde reaktionen på de allt allvarligare politiska kriserna i Norge, som hotade unionens bestånd.



Sophias och Oscars silverbröllopsmedalj i guld med briljanterad krona. Den utdelades 1882 i guld eller silver till uppvaktande deputationer, hovpersonal m.fl. Ordenskontorets samlingar. Foto N. Lagergren, ATA.



Drottningen vid sitt handarbete, skyddad av en skärm – hon var mycket känslig för drag. Tidstypiskt är alla de porträtt som hängts upp på den. Ur Iduns julnummer 1895. Efter teckning av Victor Andrén. Kungl. Biblioteket.

Kungahusets ställning var naturligtvis besvärlig, eftersom monarken var den länk som höll brödrafolken samman. Under 1890-talets konsulatsstrid – det gällde frågan om Norge skulle få upprätta egna konsulat utomlands – förespråkade drottningen, som av hela familjen hade de största sympatierna för norrmännen, hela tiden en fredlig lösning mot både Oscar och kronprins Gustaf, som talade om att ingripa med militära medel. När unionen till sist brast våren 1905 var visserligen Oscar djupt nedstämd, men önskade nu en uppgörelse i godo. Mera militanta och konservativa kretsar i Sverige förebrådde den åldrade monarken för detta. Han hade emellertid såväl sin familj – inte minst Gustaf, som ändrat uppfattning – som folkets flertal bakom sig. När nyheten om att Norge ensidigt förklarat unionen upplöst spred sig, förekom en spontan uppvaktning för kungaparet ute på Rosendal, där de för tillfället vistades.

Sophia kunde under senare år glädja sig åt en växande familj. Den äldste sonen gifte sig redan 1881 – härom mera nedan – och det första barnbarnet föddes 1882. Större problem vållade näste son, Oscar, som i likhet med fadern utbildat sig till sjöofficer. Han var den förste medlemmen av familjen Bernadotte som gifte sig med "enskild mans dotter", vilket väckte ett oerhört uppseende. Prinsen hade förälskat sig en hovdam hos kronprinsessan Victoria, Ebba Munck af Fulkila, och hans känslor var besvarade. Bägge var djupt religiösa. Han fick emellertid lova sina upprörda föräldrar att vänta i två år för att pröva sin och hennes kärlek. Efter denna tid var han lika fast besluten: hon eller ingen! Fadern fick ge med sig och ärendet föredrogs i konselj. Oscar fick avstå från arvsrätt till kronan, hertigdömet och titeln kunglig höghet: i fortsättningen skulle han (men inte arvingarna) benämnas "prins Bernadotte". Storhertigen av Luxemburg förlänade senare honom och hans efterkommande grevetiteln "Bernadotte af Wisborg". Utan Sophias stöd är det tveksamt, om sonen någonsin fått tillstånd att gifta sig med sin Ebba.

Vid förlovningens eklatering på slottet den 29 januari 1888 – den ägde rum i drottningens våning – var stämningen mycket dyster. Ute i landet var man mera förstående; det fanns ju många arvsberättigade till tronen. Bröllopet ägde rum den 15 mars i Bournemouth och vigselförrättare var pastor Beskow. Bland de närvarande märktes drottning Sophia, bröderna Carl och Eugen samt Louise, kronprinsessa av Danmark och prinsarnas kusin.

Ett särskilt gott förhållande rådde mellan Sophia och yngste sonen Eugen. Denne gjorde pliktskyldigast sin karriär inom kavalleriet och bedrev studier i Uppsala, men hans stora intresse var konsten. Det var drottningen som blev hans stöd när han 1886 förklarade, att han ville utbilda sig till målare. 1887 började han sina studier i Paris. Hans korrespondens med modern är mycket intressant; båda var kloka och toleranta människor och Eugen kunde anförtro sin mor, att han inte längre trodde på kristendomen utan att få en predikan till svar. Frågan är, om inte Sophia i politisk hänseende stod den yngste sonen närmare än sin make.



"Gubben och gumman" som Sophia brukade säga, är ute på Drottningholm vid sekelskiftet med prins Carl och prinsessan Ingeborg (som sannolikt tagit fotografiet). Oscar II har just stigit av sin trehjuling, Carl lutar sig mot sin cykel och en stallknekt håller en ponny, som Sophia rider i damsadel. I bakgrunden Drottningholmsteatern, till vänster stenflygeln där det gamla paret bodde i sin ungdom. Ur Gustaf VI Adolfs fotosamling.

Med åren ökade kungaparets popularitet. De politiska motsättningarna hade emellertid ökat och den framväxande arbetarklassen och fackföreningsrörelsen var republikansk. Rojalisterna fanns bland borgare och bönder och det var dessa, som hyllade det gamla paret eller vanligen kungen ensam vid jubileer, järnvägsinvigningar och andra högtidligheter. En höjdpunkt utgjorde Oscars 25-åriga regeringsjubileum sommaren och hösten 1897, som tog sin början med den stora Stockholmsutställningen. Här deltog också Sophia. Vid denna tid hade hon börjat få besvär med sina ben; med tiden måste hon använda rullstol vid förflyttning längre sträckor och kunde inte gå i trappor. Hon fortsatte emellertid att rida och var ganska orädd i damsadeln.

Under jubileumssommaren kunde kungaparet glädja sig åt sonen Carls äktenskap; han gifte sig i augusti med sin kusindotter Ingeborg av Danmark, dotter till kronprins Fredrik (VIII) och Louise. Det hela hade arrangerats av Oscar och Christian IX, brudens farfar.

Någon andlig svaghet led inte drottningen av. Statsministern E G Boström fick ett bestående intryck av hennes lugn och klokhet i samband med regeringskrisen i slutet av 1898. Oscar hade, mot sitt tidigare löfte till den svenska regeringen, förmåtts att underteckna den nya norska flagglagen, som avlägsnade det svenska unionsmär-

ket. Boström inlämnade då sin avskedsansökan och kunde varken av kungen eller kronprinsen låta sig övertalas att kvarstå. Till sist meddelade Oscar, att han tänkte abdikera; affären tog honom så hårt, att han insjuknade. Boström berättar: "Lördagen den 17 inkom drottningen, som vistades å Ulriksdals slott, med anledning av konungens sjukdom till staden. Jag uppkallades till henne på middagen. Även hon började med att framhålla, att jag omöjliggjorde konungens ställning, hela världen skulle ej tro annat, än att han nu mera ej vore i stånd att fylla sina konungsliga plikter. Drottningen hade alltid satt sig emot konungens planer på abdikation, men nu bleve ställningen sådan, att hon ej vidare kunde det utan nödgades giva konungen rätt. Hon påstod vidare, att jag kände mig personligen kränkt och förbigången, men att jag ej finge låta mig ledas av personliga känslor... Drottningens tal präglades på en gång av vänlighet, förbindlighet, ja hjärtlighet, men på samma gång ock av en ovanlig klarhet, bestämdhet och precision i uttrycken, så jag vet mig aldrig förut hava erfarit något dylikt. Drottningen erinrade mig till slut, att konungen ju satte stort värde ej blott på sin statsminister utan ock på min person, och bad mig därför väl betänka, innan jag fattade mitt avgörande beslut." Sophias ord gjorde alltså ett starkt intryck på statsministern och efter ytterligare diskussioner med några kolleger gav han efter.

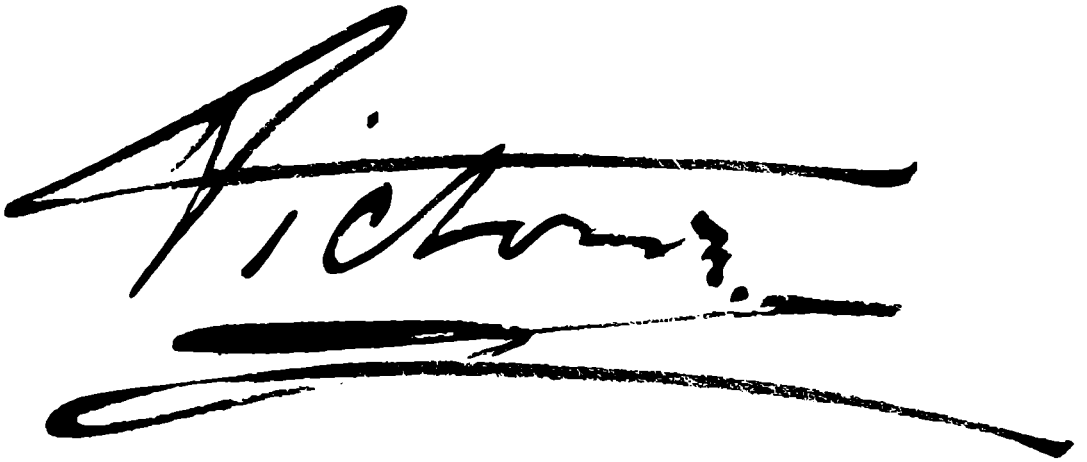
En tröst under unionskrisen 1905 var sonsonen Gustaf Adolfs äktenskap med prinsessan Margaret av Storbritannien. Den 6 juni 1907 hyllades "gubben och gumman", som Sophia ibland på senare år benämnde sig och Oscar, av stora folkmassor vid en avkortad kortege genom staden med anledning av deras guldbröllop. Kungen hade nyligen varit sjuk och vistades på Ulriksdal, där drottningen numera alltid tillbringade vår och höst. Hans hälsa var knäckt, han led av prostatabesvär, åderförkalkning och diabetes. Så sent som den 27 november var han på Operan men kort därefter blev han sängliggande. Söndagen den 8 december på morgonen avled Oscar II i närvaro av sin familj och flera regeringsledamöter. Sophia knäföll vid sängen, bad en bön samt tackade sin make för de femtio åren.

Änkedrottningen drog sig nästan helt tillbaka från offentligheten men bibehöll hela tiden kontakten med sitt livsintresse, Sophiahemmet. Hon bodde mest på Ulriksdal, på somrarna på Eriksbergs gård i Kolmården; i Stockholm hade hon sedan 1880-talet en våning i södra slottsflygeln. Ännu på våren 1913 var hon så pass stark att hon orkade företa en resa till Tyskland med sonen Eugen. Under hösten blev hon allt svagare; kort efter jul insjuknade hon, lunginflammation tillstötte och den 30 december gick hon stilla ur tiden, 77 år gammal.

Till höger Anders Zorns briljanta porträtt av Sophia från 1909. Prins Eugens Waldemarsudde. Foto Con Coffell.




GUSTAF VASA
CARL XIV JOHAN
Heil und Segen!
C.G. Hellqvist. München. 1883.



VIKTORIA 1862–1930

Den 20 september 1881 ägde ett ståtligt furstebröllop rum i Karlsruhe, huvudstaden i storhertigdömet Baden, en av de stater som sedan tio år ingick i det i Versailles utropade Tyska riket. Brudgummen, kronprins Gustaf av Sverige, var en lång och blek ung man om 23 år, som trots Livregementets dragoners praktfulla uniform verkade föga militärisk. Bruden i sin urringade sidenklänning och långa slöja, en slank och högväxt nittonåring med ett ganska vackert, runt ansikte och klara ögon, var prinsessan Sophia Maria *Victoria* av Baden, född den 7 augusti 1862 i samma stad där hon nu i slottskyrkan förenades med en man som hon knappast kände; egentligen var de sedan några timmar gifta, eftersom den av lagen föreskrivna borgerliga vigseln redan ägt rum. Till altaret fördes hon av sin morfar, den 84-årige tyske kejsaren Wilhelm I, därtill konung av Preussen, och sin svärfar, konung Oscar II av Sverige och Norge, medan brudgummen ledsagades av sin mor drottning Sophia och storhertiginnan Alexandrine av Sachsen-Coburg-Gotha, en faster till bruden. Närmare ett trettiotal kungliga och furstliga personer bevittnade högtidligheten.

De två huvudpersonerna har, hur mycket vi än vet om deras liv, ungänge och politik inför offentligheten, förblivit ovanligt svåråtkomliga som personligheter. Delvis beror väl detta på deras karaktärer, som var slutna och föga benägna för förtroenden (i varje fall inte till veckopressen!), delvis på att deras kvarlämnade brev och andra papper ännu till stor del är otillgängliga för forskningen. Victoria brände sin korrespondens med Gustaf och bestämde, att återstoden av hennes arkiv skulle förvaras oläst till 1980; hennes son Gustaf VI Adolf förlängde tiden till år 2000.

Gustaf var den mest förtegne, även om han med åren skulle bli mera talför, utveckla en inte obetydlig humor och i svåra lägen inte sticka under stol med sin politiska uppfattning, och skulle aldrig få någon verkligt förtrogen medarbetare; han ville inte gärna blotta sitt innersta. Endast sällsynta temperamentsutbrott kunde leda till att han sade ifrån. Som redan antytts hade han varit fysiskt klen som barn;

Den nyförlovade prinsessan Victoria under porträtt av Gustav Vasa, som hon härstammade från genom sin farmor, och hennes blivande makes farfarsfar, Carl XIV Johan. Den något förvånande inskriften på bandet – Heil und Segen – skall kanske uttrycka konstnärens tro på den blivande brudens framgångar i sitt nya fädernesland. Tidstypiskt överlastad akvarell av historiemålaren C.G. Hellqvist 1881. Bernadotteska samlingarna.
Foto Håkan Lind.





Storhertig Fredrik av Baden och hans gemål Luise av Preussen, Victorias föräldrar. Teckningar 1903 av Otto Propheter. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind.



Prinsessan Victoria av Baden i skolåldern – flitig och ännu osjälvständig. Akvarell från 1874 av S. von Erlach. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind.

ehuru han även under senare år var sjuk vid flera tillfällen, bl a i magsår, stärkte han alltmer sin fysik genom att börja spela lawntennis och idka friluftsliv, främst jakt, ridning och fiske. Hans intellektuella intressen var obetydliga – en verklig kontrast mot fadern – och som avkoppling på kvällarna föredrog han kortspel framför böcker. Han hade endast ärvt ett visst musikintresse från sina föräldrar och sjöng ibland basstämma, men spelade aldrig några instrument och föredrog operett eller Wagneroperor framför konserter. Hans studier hade, som vi sett, delvis bedrivits i en skola i stället för på slottet och där hade han haft "vanliga", dvs borgerliga barn som klasskamrater, däribland Hjalmar Branting, sedermera det socialdemokratiska partiets grundare och statsminister. Som elev var han medelmåttig, liksom i hemmet foglig och sluten. Efter den muntliga studentexamen hade han studerat en tid i Uppsala – utan märkliga resultat – och samtidigt fått den sedvanliga militära utbildningen, under vilken han haft nytta av sin tidigt förvärvade skicklighet som ryttare.

Föräldrarna var en smula bekymrade över Gustafs indolens och tystlåtenhet, som kontrasterade mot brödernas livlighet. "Reta opp sig, Gustaf", brukade Sophia säga. 1876 uppnådde han myndig ålder för prinsar – 18 år – men fick bära kronprinskronan redan vid riksdagens högtidliga öppnande några månader tidigare. 1878–79 företog han en lång, mer än ettårig utlandsresa, som föräldrarna hoppades skulle liva upp honom och ge honom "vidgade vyer", som det heter. De som beledsagade honom hade valts med stor omsorg – Sophia ville inte att sonen skulle råka i dåligt sällskap utomlands, där så många frestelser kunde möta honom! Man tänkte sig också, att han kunde kasta en första blick på till äktenskap lediga prinsessor, även om saken inte brådskade. Något större intryck gjorde inte ynglingen på de hov han besökte. Resan gick över Danmark, Tyskland, Frankrike – är detta en Bernadotte, suckade invånarna i Pau, Carl Johans födelsestad, – Italien med Ponte Corvo, Turkiet, Rumänien, Österrike och England. I sistnämnda land stannade han i flera månader och trivdes utomordentligt väl. Drottning Victorias yngsta dotter Beatrice, Be-Be kallad, intresserade honom däremot inte alls; "dum och tråkig... man kan likna henne vid en stor gås", skrev Gustaf till sin mor i maj 1879. Desto mer roade han sig med lawntennis och trivdes bra med prinsparet av Wales och kretsen kring dem. Hur olika tronföljarna än var i vissa avseenden – Albert Edward var ett matvrak och en känd kvinnojägare – gjorde dock den äldre och världsvane prinsen, som först 1901 besteg tronen som Edward VII, ett bestående intryck på kronprinsen. De var fö redan bekanta efter prinsen av Wales tidigare besök i Sverige, men då hade Gustaf varit för ung för ett mera givande umgänge; dessutom hade de nyligen setts i Paris. Helt utan gemensamma intressen var de inte. Bägge hade blivit överuppfostrade och som resultat fann de böcker tråkiga och föredrog jakt, hasard och kortspel; prinsen var dessutom en klädsnobb och Gustaf, som hade samma läggning, tog nu efter den äldre kollegan. Kronprinsen lärde sig också att på sitt lugna sätt uppskatta societetsli-





vets nöjen. I London mötte han prins Fritz av Baden, Victorias bror, och föredrog honom vida framför den bullersamme Wilhelm (II) av Preussen, den blivande kejsaren, som han sammanträffat med några månader tidigare. Det var inte precis det umgänge Sophia tänkt sig. Klok som hon var beslöt hon emellertid att ge sonen friare tyglar – det tycktes vara enda sättet att utveckla honom.

Gustaf återvände via Holland och Tyskland. Nu blev han genom faderns förmedling inbjuden att delta i de kejserliga fältmanövrerna i Strasbourg och vid detta tillfälle mötte han för första gången sin tillkommande, prinsessan Victoria av Baden, som följt med sin mor och far till övningarna. De gjorde inte något större intryck på varandra. Victoria var inte heller helt till sin fördel, eftersom hon av politiska skäl nyligen vägrats gifta sig med en rysk kusin, storfurst Nicolai Alexandrovitch; de hade tydligen känt verklig kärlek för varandra, men vid denna tid anlades främst dynastiska och utrikespolitiska synpunkter på furstliga äktenskap. Hur föråldrat detta synsätt var, det skulle visa sig vid första världskrigets utbrott. När det gällde sonens äktenskap tänkte emellertid Oscar II efter sådana gammaldags banor, låt vara att han en gång i sina memoarer uttryckt en viss tvekan

Victoria inför förlovningen våren 1881. Hon håller en hund i knäet – i hela sitt liv var hon en stor djurvän och ägde alltid flera hundar samtidigt. Till höger är hon fotograferad med fästmannen Gustaf, om vilken den blivande brudens älskade morfar, kejsar Wilhelm I uttalade sig ganska negativt, dock slutande "om smaken skall man inte disputera". Foto t.v. Kungl. Biblioteket, t.h. Bernadotteska samlingarna.





Medalj över förmälningen i Karlsruhe 1881 av Lea Ahlborn. På frånsidan syns kronprinsparets vapen – Gustafs med Värmlands inkomponerat – under gemensam krona. Kungl. Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA.

om värdet av dylika förbindelser i ett verkligt krisläge. Och Victoria var ett mycket gott parti.

Storhertig Fredrik av Baden, prinsessans far, tillhörde det uråldriga furstehuset Zähringen och hans mor Sophia var dotter till Gustaf IV Adolf. Här förelåg alltså en intressant möjlighet att genom ett äktenskap slutgiltigt försona den gamla och den nya dynastien i Sverige. Victorias mor Luise var född prinsessa av Preussen, dotter till konung Wilhelm I, sedan 1871 det tyska rikets förste kejsare, och Augusta av Sachsen-Weimar. Luise hade fått en grundlig men ganska kärlekslös uppfostran av den intellektuella Augusta, som i sin ungdom tagit bestående intryck av Goethe och därför passade illa samman med den enkle, i yngre år ganska hårde soldaten Wilhelm – även detta äktenskap var påtvingat. Luises bror Fredrik hade fått en friare uppväxt och utvecklade sig under sin långa kronprinstid i liberal riktning, uppmuntrad av sin engelska hustru, en dotter till drottning Victoria; som kejsar Fredrik III regerade han emellertid bara 99 dagar (1888) och efterträddes av sonen Wilhelm II, som alltså var kusin till Luises barn.

Luise tog föga intryck av sin älskvärde make, som hon med tiden kom att styra med nästan lika kraftfull hand som sin övriga omgivning och sina barn; Fredrik kallades också ibland av släktingarna "Onkel-wie-Du-willst-Luise" ("farbror-som-Du-vill-Luise"). Storhertiginnan var belåst, självuppoffrande och viljestark, fylld av pliktkänsla och övertygad om att alla kungliga och furstliga personer regerade av "Guds nåde". Men detta gav dem mera skyldigheter än rättigheter, ansåg hon – man kommer att tänka på den demokratiske dottersonens valspråk "Plikten framför allt". I många politiska frågor hade hon en liberal uppfattning, men inte när det gällde barnens uppfostran.

Det var denna kvinna som uppfostrade den begåvade och mångsidiga Victoria, formade hennes personlighet och gav henne – delvis oavsiktligt – en syn på livet, som redan för sin tid var föråldrad. Luise och Fredrik bodde gärna på slottet Mainau vid Bodensjön, som bekant numera tillhörigt greve Lennart Bernadotte, Gustafs och Victorias sonson. Storhertiginnan övervakade barnens uppfostran och skötte sina många sociala plikter, storhertigen fick roa sig med att regera och planera parken i Mainau. Här och i Karlsruhe fick Victoria en med tysk grundlighet och pedagogik planerad uppfostran. Enkelt och spartanskt skulle det vara till vardags, både ifråga om mat och kläder, barnen skulle härdas! Det har sagts, att Victoria på grund av att modern bagatelliserade hennes förkylningar tidigt fick klena luftrör, något hon sedan skulle lida av i hela sitt liv.



Foto av Victoria från 1888. Kungl. Biblioteket.

Från sju års ålder gick hon i en "prinsesskola" med utvalda elever, flickor ur olika samhällsskikt. Undervisningen var mångsidig och bestod av fyra språk, modersmål, historia, geografi, naturvetenskap, fysik, kemi och matematik. Modern förhörde ofta sin dotter och begärde, att hon skulle kunna rabbla allt utantill. Men den tyska kvinnan hade också plikter i köket – alltså fick hon lära sig laga mat,



Victoria med en av sina hundar i hängmattan under ett besök hos föräldrarna på Mainau. Fotot taget med självutlösare. Bernadotteska samlingarna.

även om hon som vuxen allt mera sällan skulle få anledning praktisera sådana kunskaper. Victoria var duktig i skolan, en klar studiebegåvning. Somliga barn reser sig mot sina föräldrar – kanske var det en olycka att Victoria aldrig gjorde det. Hon blev präglad av sin mors och mormors uppfostran och liksom de skulle hon ingå ett politiskt äktenskap. Först som vuxen och mor till tre barn skulle hon som en slags reaktion fly in i sina många, förvisso verkliga sjukdomar, långa tider vistas fjärran från sin familj och odla sina många intressen. Sin ärvda och inpräglade grundåskådning – en konservativ pliktmedvetenhet och tro på monarkin av Guds nåde – skulle hon samtidigt behålla, en kluven och i grunden olycklig människa.

Gustaf och Vicky, som hon kallades i familjen, träffades igen. Kan man säga att de "fann" varandra? Det har talats om att en ömsesidig pliktkänsla och ett mer eller mindre uttalat tryck från föräldrarna gjorde, att de accepterade tanken på ett äktenskap. Beträffande Vicky är detta kanske sant, men Gustafs mångåriga, sällsynt uppriktiga korrespondens med sin mor talar ett annat språk. Han verkar ärligt förälskad i sin tillkommande. Under de följande åren kan man i så gott som varje brev utläsa hans djupa tillgivenhet och beundran för hustrun, ganska snart också bekymmer för hennes vacklande hälsa och många åkommor.

Gustaf reste i februari 1881 åter till Tyskland. Kungen hade kort dessförinnan begivit sig till Norge och hörts yttra till sonen: "Framförallt följ Din egen böjelse, jag vill på intet sätt påverka Ditt beslut." Om det gällde Victoria eller en prinsessa av Hessen-Darmstadt visste man emellertid ännu inte i Stockholm. Beskedet kom i mitten av mars, samtidigt med nyheten att tsar Alexander II mördats av nihilis-



Hos "der Siegesgreis" på 90-årsdagen 1887. Den gamle tyske kejsaren, Victorias morfar, sitter längst till vänster med sin gemål; till höger i bakgrunden står det svenska kronprinsparet med sönerna Gustaf Adolf och Wilhelm framför sig. Den förre, 5 år gammal, höll vid lunchen sitt första tal – på tyska – riktat till mormorsfar. Samtida tidningsillustration. Kungl. Biblioteket.

ter; kort därefter insjuknade Oscar II i lunginflammation. När bröllopet ägde rum på hösten hade han tillsammans med Sophia tillbringat flera sommarmånader i Tyskland och England och var helt återställd.

De nygifta anlände till Stockholm den 1 oktober. De hade rest över Göteborg och Södertälje, varifrån de med ångaren "Sköldmön" förts till Drottningholm för att hälsa på den kungliga familjen och sedan till Riddarholmen, där de landsteg och i festlig kortege begav sig till slottet. Som vanligt var vid denna tid hade talrika dekorationer uppförts utmed vägen. Baler och andra festligheter följde och på Operan sjöng Kristina Nilsson. Kronprinsessan gjorde ett mycket gott intryck. Hon ansågs behaglig och naturlig. Efter några veckor reste det uttröttade brudparet till Tullgarn för att vila; detta slott blev sedan deras sommarhem och Victoria skulle ägna mycken tid åt inredningen där. I Kristiania gjorde de sitt intåg i februari 1882.

På Stockholms slott fick Gustaf och Victoria sin bostad åt öster i längan mot Logården. Gustaf skulle bo kvar där till sin död 1950. Till en början delade de sovrum. Victoria inredde våningen en trappa upp på ett personligt sätt och ordnade också en ateljé för att kunna odla sina konstnärliga intressen. Under senare år, när hon på grund av sin sjuklighet sällan vistades i Stockholm, övertog hon den översta vå-

ningen i sydöstra flygeln, som var solig, och bodde där under sina korta besök.

De första åren tycks äktenskapet ha varit mycket harmoniskt, trots olikheter i intressen. I Stockholm ordnade de kostymfester, basarer och baler – särskilt Gustaf var road av att klä ut sig – och på Tullgarn kopplade de av. Gustaf kunde ägna sig åt jakt eller fiske, Victoria målade, modellerade, tecknade, läste, skrev eller gick ut med sina hundar. Svenska hade hon studerat redan under förlovningen och förkovrade sig nu ordentligt i språket. Med tiden fick hon ännu en hobby, fotografering, och blev en skicklig pionjär på detta område. Tyvärr är endast ett fåtal plåtar bevarade (på Tekniska museet) samt något fler kopior; större delen skulle förstöras, bestämde hon. Detta skedde först efter Gustafs död, då de sänktes i Östersjön utanför Tullgarn.

Umgänget bestod inte bara av hovmän och militärer, utan Victoria införde en mera intellektuell ton genom att inbjuda vetenskapsmän som t ex riksantikvarien Hans Hildebrand. Denne intresserade henne – och med tiden också hennes äldste son – för arkeologi. I ett hänseende var Gustaf och Victoria lika – i sin tolerans mot och uppskattning av originella och uppriktiga människor. Häri inbegrep de dock inte på länge några socialister eller "röda" liberaler.

Kronprinsparets första barn föddes efter en besvärlig förlossning den 11 november 1882 och till allas glädje var det en gosse. Han döptes två veckor senare i Vita Havet på slottet av ärkebiskop Anton Niklas Sundberg och fick många namn: Oscar Fredrik Wilhelm Olaf *Gustaf Adolf*. Farfadern hade i konselj givit honom titeln hertig av Skåne, en gång Carl XV:s. Bland gästerna märktes den nyföddes morföräldrar. Victoria kände sig trött och klen efter sonens födelse och deltog alltmera sällan i större festligheter. Kungafamiljen hade redan två sjuklingar – drottningen och Eugénie – och nu tycktes de ha blivit tre. Påföljande vinter begav hon sig för första gången söderut för att kurera sina luftrör och vila från hovlivet. I fortsättningen skulle hon regelbundet göra dessa resor till olika kuranläggningar eller till föräldrahemmet i Baden. Härigenom undgick hon den tröttande vintersäsongen på slottet. Vad Gustaf egentligen tyckte frågade sig samtiden förgäves; han teg, men det gjorde inte alltid Oscar II. Med åren förargade han sig alltmer över svärdotterns resor, som dessutom kostade en massa pengar. Han tyckte att hennes plats var hos familjen, inte utomlands. Förmodligen hyste Victoria för sin del ganska blandade känslor för sin teatraliske och pratsamme svärfar.

Gustafs brev till modern ger bättre besked om hans bekymmer och omsorger och om hustruns tillstånd. Sommaren 1883 var Victoria ännu inte återställd och bodde hos sina föräldrar, där också Gustaf befann sig; även han var sjuklig och skulle senare genomgå vissa behandlingar. Uppriktigt skriver han om hustruns dåliga tillstånd, och det var sannerlingen ingen inbillningssjuka. Hon behandlades för rubbningar i livmodern efter den komplicerade förlossningen. Gustaf visar ett oändligt tålamod, inte minst mot den besvärliga svärmodern,

som inte ville lämna dottern ifred. Luise skulle egentligen aldrig lära sig att behandla Vicky som en vuxen och uppförde sig tidvis mycket obehärskat, förebrådde henne nästan i samma andetag för att försumma plikterna mot sitt nya fädernesland och för att vansköta sin hälsa genom att lämna föräldrarnas ömma vård i förtid! Gustaf uttrycker sin lättnad när svärmor och svärfar reser bort några dagar; när de är tillbaka har han all möda i världen att få loss Victoria för behandling på en kurort.

Den andre sonen föddes på Tullgarn den 17 juni 1884 och döptes där av biskop T Strömberg från Strängnäs till Carl *Wilhelm* Ludvig. Hans titel blev hertig av Södermanland – det landskap där han föddes och där han senare skulle få sin bostad på Stenhammars slott. Kronprinsparets sista barn, en tredje son, såg dagens ljus på Stockholms slott den 20 april 1889 och blev hertig av Västmanland. Han fick namnen *Erik* Gustaf Ludvig Albert. Erik utvecklades mycket långsamt samt var dessutom sjuklig; han led av epilepsi och kunde aldrig framträda offentligt. Han avled 1918.

De närmaste månaderna efter Eriks födelse blev en bekymmersam tid för kungahuset. Prinsessan Eugénie avled; det var i och för sig väntat, hon hade varit klen och sjuklig i flera decennier. Värre var, att Victorias dåliga lungor åter gjorde sig påminta och tvingade henne inta sängen; läkarna ställde diagnosen lungsäcksinflammation. Gustaf blev också sjuk och måste opereras. Som vanligt ordinerade läkarna en vistelse på en lämplig tysk hälsoort och denna gång reste makarna tillsammans, men Victoria stannade kvar över vintern.

Samtida källor tiger nästan helt om förhållandet mellan makarna under de närmaste åren. Deras olika läggning och intressen tycks inte ha lett till någon osämja – Gustaf lider med Victoria och verkar uppriktigt ledsen, när pappa Oscar inte tillåter honom att stanna utomlands hos hustrun. Det är klart, att de långa och ofrivilliga skilsmässorna kom att förstärka skillnaderna i levnadsvanor. Året efter Eriks födelse blev Victoria åter sämre och hon rekommenderades att vistas i ett varmt och torrt klimat. Makarna företog därför en lång vinterresa i Egypten 1890–91. Nästa vinter återvände Victoria till Egypten; denna gång fick Gustaf inte följa med.

Under dessa år träffade sönerna alltmer sällan sin mor, mest under sommarhalvåret på Tullgarn eller ibland på Sofiero. Flera gånger fick de följa med på utlandsresor. Den 5-årige Gustaf Adolf var nog inte så förtjust över att behöva delta i uppvaktningen för sin mormorsfar kejsar Wilhelm I på dennes 90-årsdag; under familjelunchen i Berlin måste den lille resa sig och hålla ett tal (på tyska) till jubilaren! Till vardags höll sig pojkarna mest till sin barnsköterska, Louise Rinman, som de kallade "Vass" och som under senare år skulle ägna särskild omsorg åt den sjuke Erik. Några lekkamrater hade de sällan, utom då det bjöds på större kalas och farfar släppte sig lös på allvar. Då kunde det hända, att han hoppade kråka genom salongerna med hela barnaskaran bakom sig, den främste hållande i frackskörten. Skolgången bedrevs också på slottet för privatlärare – Victoria överförde, under





Sommaren 1895 hyrdes "Lady Sophia" för en kryssning med de äldsta sönerna och då tog Victoria denna bild av sig själv med Gustaf Adolf (till höger) och Wilhelm. Bernadotteska samlingarna. – Med sonsonen prins Lennart 1917. Ett av de många "kungliga" vykort som vann popularitet under 10- och 20-talen. Foto W. Lamm. Kungl. Biblioteket.

den tid hon hade hand om barnen, mycket av sina intellektuella intressen och sin pliktkänsla på dem, i synnerhet på den äldste.

Det är i början av 1890-talet som kronprinsparets äktenskap genomgår en kris, vars orsaker inte är ordentligt klarlagda. Heribert Jansson, som skrivit en biografi över Victoria, anger som ytterligare ett av skälen till hennes långa utlandsresor, förutom de rent medicinska (vars orsaker var klart fysiska men även psykiska, det är alla överens om, och hon talar själv om sina dåliga nerver), att hon skulle ha upptäckt sin makes bisexualitet. Bakgrunden till att denna numera behandlas öppet av journalister och historiker är den s k Haijbyaffären, som blev allmänt bekant två år efter Gustafs död. Haijby hade sedan 1930-talet bedrivit utpressning mot hovet under påstående, att han haft en homosexuell förbindelse med kungen. Enligt förre riksåklagaren Maths Heuman hade Haijby, som var en notorisk mytoman, hittat på alltsammans, men bara det förhållandet att man i många år betalade utpressningspengar till honom visar, att man kände



Gustaf har just skjutit en krokodil. Foto av Victoria från Egypten vintern 1891 (s. 98). Krokodilen stoppades upp och togs med till Stockholm, där den i alla år förvarats bland Gustafs jakttrofeer. Ur Victorias "Vom Nil", hennes i liten upplaga utgivna reseskildring. Bernadotteska samlingarna. Kungl. Husgerådskammaren.

till eller ansåg sig känna till Gustafs läggning och att historien – framlagd i en indragen nyckelroman – dock *kunde* vara sann. Men om sådana saker talade man helt enkelt inte öppet på 1890-talet; samtida memoarer tiger om saken och man vet därför inte om de muntliga uppgifter eller snarare rykten, som spreds flera decennier senare, kan vara riktiga. Uppgiftslämnarna, som är mig obekanta och vars namn aldrig angivits av vare sig Jansson eller senare författare, måste ha varit så gamla att deras berättelser efter historisk-källkritisk metod inte kan godtas. Författaren vill inte betvivla, att Gustaf kan ha haft en tidigt ådagalagd bisexuell läggning – vissa instruktioner för hans uppfostran från Sophia kan tolkas på detta sätt – men det kan inte bevisas. Samtidigt bör också påpekas, att tre eller fyra personer i senare tid utpekats som utomäktenskapliga barn till Gustaf; en var född i början av 1890-talet, en 1900. Som redan framhållits i samband med Carl XV:s eskapader kan detta inte heller ledas i bevis.

Däremot är det helt klart, att denna kris i äktenskapet inte är något sentida påfund. Orsaken var emellertid en annan. Här finns åtminstone ett samtida vittne, som i samband med egyptenresan berättar, att Gustaf i uppvaktningens närvaro uttryckte sin irritation över Victori-

as intresse för hans adjutant, friherre Gustaf Blixen-Finecke. Dennes far hade en hög ställning i Danmark och hans mor var syster till den danska drottningen. Blixen var uppenbarligen charmerande. Gustaf var helt enkelt svartsjuk! Ännu i maj 1892 talar kronprinsen emellertid mycket kärleksfullt om Victoria i brev till sin mor; hon var då nyligen återkommen från sin andra egyptiska resa. På sommaren var de tillsammans på Tullgarn och fram på hösten vistades de i Skåne, bl a på Sofiero. Efter en tids skilsmässa (han var i Stockholm, hon i Rom) möttes de åter för att fira julen hos Victorias föräldrar i Karlsruhe. Men då har något hänt, som uppenbarligen redan var bekant för Sophia. I ett brev av den 20 december 1892 berättar Gustaf, hur han omedelbart efter ankomsten talat ut i enrum med Vicky och sagt till henne allt, "hela sanningen rent ut", förebrått henne "kärleksfullt och förmanande", samt konstaterat, att "hans känslor för henne ej voro de samma som förr... men att alt kunde blifva bra en gång i framtiden"; detta förutsatte emellertid att hon förändrade sig. Senare i samma brev relaterar han ett samtal på kvällen, varunder Vicky uttryckt sin ånger och ville få till stånd en omedelbar försoning. Gustaf talade då om för henne, att "ett sådant hjertesår som hon tillfogat... ej kan gro ihop på några timmar". Han såg sig också senare (brev 26 december) nödsakad tala med svärföräldrarna, som var "djupt gripna och förtviflade". Utan att ha kunnat klarlägga denna kris i sina detaljer och utan att återge breven i sin helhet har författaren velat citera så pass mycket som behövs för att klarlägga, att de äktenskapliga problemen åtminstone vid detta tillfälle *inte* hade de orsaker man långt senare påstått!



Vykortsporträtt med autograf från 1906. Fotografen Florman försåg Axel Eliassons Konstförlag med bilden.
Kungl. Biblioteket.

Efter denna svåra kris for Victoria åter till Rom, där hon från den 15 januari 1893 fick en ny läkare, Axel Munthe (1857–1949). Det skulle innebära en stor förändring i hennes liv och det inflytande denne fick över Victoria måste nog delvis ses mot bakgrunden av de uppslitande dagarna i Karlsruhe tillsammans med Gustaf och föräldrarna, som så starkt kritiserat henne. Enligt Staffan Tjerneld, som senast skrivit om Munthe, hade denne träffat kronprinsessan på Capri våren 1891, då hon var på väg tillbaka till Sverige efter den egyptiska resan (Gustaf hade farit i förväg till Rom för en audiens med påven och hade Blixen i sitt sällskap). Under hösten och följande år gjordes förfrågningar om Munthe, som var en mycket ansedd societetsläkare i Rom, och på hösten 1892 accepterade han med tvekan uppdraget att bli kronprinsessans läkare.

Munthe hade utbildat sig i Paris men fick sina stora framgångar i Rom. I Sverige var han mest känd för sina reseberättelser och reportage, bl a från pestepidemien i Neapel; sedan denna tid ägde han en villa och ett område på Capri. Så fort han kunde återvände han dit och berikade sina samlingar av antikviteter och konst. Det var en komplicerad människa, en djurvän och människoföraktare, fylld av medlidande med de fattiga men innerst svag för titlar och rikedomar. Hans fabuleringsförmåga var stor och mycket av det han berättar i sin senare utgivna, berömda och till många språk översatta "Boken om

San Michele", är rena fantasier. Hans patienter bestod till stor utsträckning av förmögna och sysslolösa societetsdamer, vars mer eller mindre inbillade sjukdomar han behandlade med hypnos eller andra former av suggestion. Han kunde vara tvär och ohövlig mot patienterna; de kom i alla fall tillbaka.

Det vore för enkelt att sätta Victoria i samma kategori som de sysslolösa societetsdamerna. I alla händelser kom hon mer och mer under Munthes inflytande; endast han tycktes kunna bota henne eller i alla fall lindra hennes andningsbesvär och kramper. Han utnämndes till hennes livläkare och hon lydde blint hans ordinationer. Munthes påverkan hade säkert flera orsaker. Kanske fick han henne att förstå både sina egna och Gustafs problem, som Heribert Jansson tror; gemensamma intressen förenade dem också, som kärleken till hundar och fåglar, intresse för konst och natur. Kronprinsessan övertalades att bygga en villa på Capri för att tillbringa en del av vintern där; det skulle vara nyttigt för hennes lungor, ansåg Munthe. I själva verket är den fuktiga havsluften i Neapelgolfen inte alls särskilt hälsosam för sådana åkommor, men Munthe ville inte överge Capri under vinterhalvåret för att vårda sin höga patient. Under åtskilliga månader kom Victoria och Gustaf därför att leva sina egna liv, fjärran från varandra i dubbel bemärkelse.

Till en början var Gustaf och hans familj enbart positivt inställda till Munthe och Gustaf talar 1893 om att "Doktor Munthe stannar qvar hela denna vecka, hoppas jag, hvilket är en stor tröst och hjelp". När Victoria sommaren 1894 insjuknade i Rom, där både Gustaf och prins Carl befann sig, var man redan oroad över det inflytande Munthe hade över henne och att hon inte ville ta emot någon annan läkare utan att denne var närvarande. Vicky är "människoskygg", skriver Gustaf. Långt senare – i slutet av 1920-talet – kallade Gustaf en gång, berättar Lennart Bernadotte i sina memoarer, hustruns livläkare för "ett fä och ett kräk, som inte dög till läkare". Dennes skumma roll vid prinsessan Marias skilsmässa från prins Wilhelm 1912–13 gör också ett osympatiskt intryck. Trots allt fick kungafamiljen dras med den excentriske läkaren och denne bodde under sina sista år på Stockholms slott som Gustafs gäst, där de gamla herrarna ibland hade "tråkigt tillsammans" (för att citera Munthe) vid en lunch.

Victoria hade fäst sig vid Öland och lät i början av 1900-talet uppföra ett slott eller snarare en stor villa vid Kalmarsund, Solliden. Det blev snart det enda ställe i Sverige där hon kunde känna sig någorlunda frisk. Samma år det var färdigt – 1906 – blev hon farmor.

Den 8 december 1907 avled Oscar II. Gustaf och Victoria var nu kung och drottning; hon var på väg till Stockholm när hon mottog dödsbudet. Pliktkänslan, som var särskilt stark hos drottningen, bidrog till ett ökat förtroende mellan makarna. Victoria kunde, när det verkligen krävdes, med uppbjudande av sin stora viljestyrka bokstavligen resa sig från sjukbädden för att göra vad hon ansåg att situatio-



Victoria var mycket intresserad av försvaret och lärde sig snabbt allt som fanns att veta om svenska förhållanden. Kusinen Wilhelm II utnämnde henne några år före första världskriget till hedersöverste vid ett regemente i Stettin, en utmärkelse som hon, starkt tyskvänlig som hon var, mycket uppskattade.
Kungl. Biblioteket.

nen fordrade – här erinrade hon inte så litet om Sophia. Vid statsbesök, under politiska kriser och liknande tillfällen försökte hon i det längsta att medverka.

Vid sin tronbestigning meddelade Gustaf, att han inte önskade låta kröna sig; även i andra avseenden företogs en del förenklingar av den kungliga prakt, som Oscar älskat. Drottningens uppfattning är inte känd, men hur mycket hon än höll på monarkin och den kungliga värdigheten så var hon inte särskilt intresserad av teatralisk pomp och ståt, utom möjligen militärparader. Wilhelm II, som hon av någon anledning inte genomskådade, hade inte heller låtit kröna sig när han 1888 blev tysk kejsare och konung av Preussen. Det nya tyska riket

hade ingen dylik ceremoni, men däremot Preussen; kejsaren lät emellertid vid tyska riksdagens öppnande placera kronan på ett hyende framför tronen och så blev det som bekant också under Gustaf V och fram till 1974. Det kan naturligtvis också ha varit någon inom hovet som påpekat för kungaparet, att man redan 1751 förfor på samma sätt i Sverige, nämligen när Adolf Fredrik efterträtt Fredrik I och ännu inte blivit krönt.

Före första världskriget ägde flera utbyten av statsbesök rum. Edward VII kom 1908 till Stockholm på officiellt besök. (Hans visit på Sofiero 1901 var formellt sett inkognito.) Samma år gifte sig prins Wilhelm på Tsarskoie Selo utanför S:t Petersburg med prinsessan Maria av Ryssland och Gustaf deltog i högtidligheterna. När det gällde statsbesöket i Berlin kort därefter, som Victoria ansåg vara mycket viktigt, fann hon krafter att delta och det var vid detta tillfälle hon blev hedersöverste för det pommerska fysilärregementet i Stettin och inspekterade de paraderande soldaterna iförd en specialkomponerad uniform med kjol. De höga besöken fortsatte i samma takt: på sommaren den franske presidenten samt ett återbesök av Wilhelm II i Sverige, därefter avresa till England, Frankrike och Österrike. Tsar Nikolaus II av Ryssland kom också på återbesök. Dessa länder skulle inom några år vara i krig med varandra, det blodigaste världen dittills skådat.

Inrikespolitiken fram till 1918 bestod för Gustaf och Victoria till stor del av en kamp mot parlamentarismen och för den personliga kungamakten, åtminstone så mycket som Oscar II lyckats rädda; någon återgång till Carl Johans "allenastyrande" drömde nog inte ens drottningen om. Victoria ansåg att Gustaf hade ett drag av indolens och att det var hennes plikt – i landets intresse, givetvis – att verka som pådrivare. Båda såg en fara i socialdemokratin och misstrodde liberalerna. De första åren, då högermannen Arvid Lindman var statsminister – han hade också lett den sista regeringen under Oscar II och genomfört en rösträttsreform – vållade inga bekymmer. Värre blev det efter valen 1911, då liberaler och socialdemokrater fick majoritet. Advokaten Karl Staaf bildade en rent liberal regering. Han var inte obekant för Gustaf; Staaf hade varit statsminister i en kortlivad ministär under Oscar II, omedelbart före Lindman, men måst avgå sedan den gamle monarken vägrat att gå med på ett nyval.

Staaf var en visionär politiker, övertygad om att parlamentarismen måste genomföras och att sociala reformer av stor omfattning behövdes. Victoria avskydde honom och underhandlade i bakgrunden med konservativa politiker, av vilka en del också gav kungen råd bakom ryggen på den sittande regeringen. Hennes korrespondens med högermannen och hovpredikanten biskop Gottfrid Billing är mycket avslöjande. Den s k pansarbåtsinsamlingen, som på frivillig väg sammanbragte de medel som regering och riksdag vägrat bevilja, hälsades med glädje av kungaparet. Försvarsfrågan skulle till sist omöjliggöra samarbetet mellan kungen och hans statsminister. Staaf var ingen pacifist men menade, att man måste gå fram i etapper;



kungen ville finna en lösning ”nu och i ett sammanhang”. Konservativa politiker arrangerade nu det berömda bondetåget till Stockholm. Den 6 februari 1914 uppvaktades kungen av 30 000 bönder, som anlänt från landets alla delar och fått inkvartering hos villiga borgare överallt i staden. Kungen höll ett tal – författat av den extremt högeraktive upptäcktsresanden Sven Hedin och renskrivet av drottningen – där han gick emot sin egen regering. Victoria hade den främsta andelen i att detta tal inte modifierades, något som både kronprinsen och svågrarna Carl och Eugen önskat. Staaf hade inte fått läsa manuskriptet och måste naturligtvis reagera. En arbetardemonstration – ännu större än bondetåget – ledd av Branting hyllade honom och han erbjöd kungen att i ett nytt uttalande mildra sin uppfattning, men denne vägrade. Staaf och hans ministrar avgick. Det fanns ingen i riksdagen som kunde åta sig att bilda en ny regering och kungen fick vända sig till en konservativ ämbetsman, landshövding

Kungaparet med söner och barnbarn. Fotografiet är taget 1922 efter kronprinsessan Margarethas bortgång. I bakgrunden Gustaf (VI) Adolf och Wilhelm, till höger Gustaf Adolf, Sigvard, i mitten prinsessan Ingrid; sittande i främre raden från vänster Lennart, Carl Johan och Bertil. Foto Jaeger. Kungl. Biblioteket.

Hjalmar Hammarskjöld, som lyckades samla en ny ministär. Dess existens tycktes allvarligt hotad efter ett nyval till riksdagen, men så bröt första världskriget ut och Gustaf var räddad – det gällde att hålla samman inför faran.

Vilken roll Victoria spelade under dessa år är inte fullt klarlagt; att hon hälsade Staafs fall med glädje är välkänt. Helt berättigat är det att den lilla medalj, som slogs till minne av bondetåget, visar både hennes och Gustafs profiler.

Under världskriget iakttog Sverige liksom de övriga nordiska staterna en ganska strikt neutralitet. Victoria kunde emellertid inte dölja var hennes sympatier låg. Hon besökte varje år Tyskland, hälsade på sin familj och tyska kejsarparet, uppmuntrade svenska frivilliga och försökte påverka Gustaf.

I början av år 1917 förekom hungerkravaller. Till stor del berodde livsmedelsbristen på att regeringen misskött utlandshandeln och för sent infört ransoneringar; det var gulaschbaronernas och svartabörshandlarnas gyllene tid. Hammarskjöld måste avgå, den följande högerministären Swartz några månader senare efter valen, som gav socialdemokraterna deras hittills största framgångar. Kungen måste acceptera parlamentarismen och tillkallade liberalen Nils Edén, som tillsammans med socialdemokraterna bildade den nya regeringen, i vilken Branting ingick. Denna gång hade hela kungafamiljen utom Victoria rått Gustaf att ge efter. Med sin mera behärskade läggning fann han sig snart i situationen; för drottningen måste det ha känts som en katastrof.

Det svåraste slaget för henne kom nästa år. Hösten 1918 kapitulerade Tyskland och dess allierade; de tyska och österrikiska kejsarna och alla furstar i Tyska riket måste abdikera, även Victorias bror, storhertigen av Baden. Victoria vistades under sammanbrottet hos modern i Tyskland och hade en besvärlig tid. I Sverige ropade vänstern på republik och armén ansågs opålitlig. Kungen hade sina väskor packade ifall det värsta skulle hända. Gustaf, stödd av sin äldste son, såg tydligt att han måste ställa sig på reformvännernas sida om han skulle kunna rädda sin tron. Den urtima riksdagen antog i december 1918 förslaget om lika rösträtt vid kommunalval, utan skattestreck, och nästa år genomförde den lagtima riksdagen allmän rösträtt för män och kvinnor även vid val till andra kammaren. Detta betecknas som det demokratiska genombrottet i Sverige och betydde också det definitiva slutet på Victorias svårbestämbara inflytande på politiken. Hon var den sista svenska drottning som försökt utöva några påtryckningar och verkat så att säga vid sidan om de konstitutionella makthavarna.

Gustaf hade haft besvär med sin hälsa flera gånger under kriget – bl a hade han opererats för magsår – men efter 60-årsdagen blev han allt kryare. Det var som om kapitulationen inför parlamentarismen lättat hans börda och i fortsättningen intresserade han sig allt mindre för inrikespolitiken.

Victorias hälsa försvagades alltmer efter en period i början av

1920-talet, då hon känt sig förhållandevis kry. Hon hade också måst kapitulera, men några sympatier för den nya tiden kände hon inte. Hon genomgick flera öronoperationer och hade tilltagande andningsbesvär; hennes lungor fungerade allt sämre. Drottningen orkade delta i ett statsbesök i Finland sommaren 1925 och i några resor i svenska landskap tillsammans med Gustaf, men som alltid var hon i Italien under vintern, under senare år bosatt i villa Svezia i Rom, där det var lättare att vårda henne. Sitt sista besök i Sverige avlade hon den 16 juni 1928, då Gustaf fyllde 70 år och red genom staden mellan sin son och sonson; själv orkade hon bara vinka bakom ett fönster på inre borggården åt de människomassor, som samlats för att hylla kungen. I augusti lämnade hon Drottningholm. Hennes dödskamp blev lång och plågsam. Ännu på dödsbädden gav hon instruktioner till de välgörenhetsinrättningar och stiftelser hemma i Sverige, som stod under hennes beskydd. I mars 1930 kom Gustaf och älsklingssonen Wilhelm, "meine Blume", till sjuklägret, där dr Munthe fanns på plats för att lindra hennes plågor. På kvällen den 4 april avled hon; hjärtat hade stannat. Efter balsamering och kistläggning fördes hon på järnväg till Swinemünde, där pansarskeppet "Drottning Victoria" förde hennes jordiska rester till Stockholm. Begravningen ägde rum den 12 april i Riddarholmskyrkan.

Drottning Victoria på äldre dagar. De gånger hon orkade delta i representationen förstod hon att uppträda som det anstod en kunglighet. Miniatyr av V. Roykjev 1922. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind. – Till höger en av Victorias akvareller från resan till Egypten 1891. Den visar ett tempel i Karnak, det gamla Thebe. Bernadotteska samlingarna. Foto Håkan Lind.







Louise

LOUISE 1889–1965

Den 13 maj 1920 drog en kunglig begravningsprocession från Stockholms slott till Storkyrkan. Närmast efter kistan gick kronprins Gustaf Adolf med sina tre äldsta barn. Hans hustru och deras mor hade avlidit den 1 maj, endast 38 år gammal; efter att ha genomgått en öronoperation på hösten 1919 och därefter drabbats av vattkoppor var hennes hälsa försvagad och en förkylning hade gått över i rosfeber, allmän sepsis (blodförgiftning) tillstötte och hennes liv stod inte att rädda. Tragiskt nog var hon havande och väntade sitt sjätte barn till sommaren. Enligt egen önskan begrovs hon inte i Riddarholmskyrkan utan ute vid Haga.

Kronprinsessan hade varit mycket omtyckt och under sin korta tid i Sverige – endast 15 år – övertagit många representationsplikter från den sjukliga drottningen. Hon var född den 15 januari 1882 – 10 månader äldre än sin make – på Bagshot Park utanför London som dotter till den engelske prinsen och fältmarskalken hertig Arthur av Connaught (1850–1942) och dennes hustru Luise Margaretha, född prinsessa av Preussen. Hon döptes till *Margaret* Victoria Augusta Charlotte Norah och kallades i Sverige Margareta. Hennes far var bror till Edvard VII och alltså en yngre son till drottning Victoria av Storbritannien och prinsgemålen Albert av Sachsen-Coburg-Gotha. En annan bror till Arthur blev regent i detta furstendöme och var farfar till prinsessan Sibylla, vår nuvarande konungs mor. Gustaf Adolf hade träffat Margareta i Egypten vintern 1904/05 och de hade ingått förlovning efter en kort bekantskap. Trots sin övervägande tyska härstamning var Margareta alltigenom engelsk till sin uppfostran, sportintresserad och en varm vän av trädgårdsodling – utan tvekan var det hon som inspirerade sin man till de omfattande anläggningarna på Sofiero och Ulriksdal, en hobby denne kom att utöva hela sitt liv. Till hennes fritidssysslor hörde också målning och hennes landskapsstudier anses visa att hon var mer än en vanlig amatör.

De fem barnen, som i förtid förlorat sin mor, var Gustaf Adolf, född 1906 och hertig av Västerbotten, Sigvard, född 1907 och hertig av Uppland till 1934, Ingrid, född 1910 och sedermera drottning av



Till vänster drottning Louise vid sitt skrivbord 1964. Foto Lennart Nilsson. Pressens Bild. – Ovan: Kronprinsessan Margareta (1882–1920). Teckning av Bror Kronstrand 1915. Kungl. Husgerådskammaren.



Gustaf Adolfs och Louise's förmälning i London 1923. På detta gruppfoto, taget i samband med mottagningen i Kensington Palace ser vi, förutom brudparet, prins Wilhelm som "best man" samt brudens fyra systerdöttrar som tärnor; de två små brudnäbbarna är earlen av Medina och dennes syster. Från ett samtida vykort. Kungl. Biblioteket.

Danmark, Bertil, född 1912 och hertig av Halland, samt Carl Johan, född 1916 och hertig av Dalarna till 1946.

Kronprinsen var av flera skäl knappast den idealiske familjefadern. Hans mor, drottning Victoria, hade låtit uppfostra honom och brodern Wilhelm på slottet och nästan helt utan lekkamrater; de hade inte heller fått gå i vanlig skola utan haft informator och först vid Uppsala universitet hade Gustaf Adolf – givetvis med lämplig uppvaktning – kunnat umgås med jämnåriga i viss omfattning. Han var ingen revoltnatur men skaffade sig tidigt en mera liberal politisk uppfattning än föräldrarna, i synnerhet modern. Utåt uppträdde han alltid lojalt. Intellektuell och beläst utan att vara briljant hade han många intressen, framför allt böcker, arkeologi, kinesisk konst och, som redan nämnts, trädgårdsodling. Han hade en älskvärd och vänligt nyfiken inställning till allt och alla, men hans grundlighet och till pedanteri gränsande ordningssinne bidrog kanske till att han fick en ganska dålig kontakt med de två äldsta sönerna. Härtill kom, att hans många plikter och stora representationsskyldighet inte precis gav honom mycket tid över för barnen. Inte heller modern, som hade ett mjukare sätt, kunde ägna sig tillräckligt åt dem. De sköttes av en engelsk nanny och undervisades de första åren i den s k prinsskolan på slottet, senare på Lundsbergs internatskola. Sigvard Bernadotte berättar i sina minnen hur det var när pappa någon gång gav sig tid att leka krig med de två äldsta sönerna och deras tennsoldater. Först ritades

ställningarna upp med krita på golvet, därefter ställdes styrkorna upp och så sköt man med papperstussar. Allt tog tid och genomfördes så omsorsfullt och fältmässigt, att det till sist blev barnen som lekte med pappa långt efter det att de egentligen önskat sluta.

Systern Ingrid var kronprinsens favorit och tog efter moderns död hand om sina yngre bröder; dessa tycks ha haft en lättsammare barndom.

Gustaf Adolf var i hela sitt liv i behov av kvinnligt sällskap. Detta får inte tolkas som att han hade någon smak för erotisk vidlyftighet; hans namn förbands en gång i ungdomen på ganska lösa grunder med en operettsångerskas men senare hördes aldrig något om kungliga älskarinnor. Tydligen var han tidigt inställd på att gifta om sig, både därför att riket behövde en första dam och därför att han ville ge barnen en mor. Det har talats om att han något år efter Margaretas död skall ha friat till en av hennes släktingar, som emellertid avböjde.

Den 2 juni 1923 meddelades helt oväntat, att kronprinsen förlovat sig med en engelska av tysk härstamning, lady Louise Mountbatten, helt okänd i Sverige. Hon var 34 år gammal och dotter till den framlidne prins Louis av Battenberg (1854–1921) och prinsessan Victoria av Hessen (1863–1959). Denna familj härstammar från storhertigarna av Hessen. Prinsessan Marie av detta hus blev gift med den ryske tronföljaren, sedermera tsar Alexander II, och hennes bror med samma namn som svågern följde med till S:t Petersburg, deltog med tapperhet i kriget mot Turkiet och var mycket uppskattad vid hovet. Här blev han förälskad i en av sin systers hovdamer, den i Polen födda grevinnan Julie von Hauke, som tidigt blivit föräldralös och uppfostrats i Ryssland. Hennes släkt kom egentligen från Nederländerna och hade etablerat sig i Polen under slutet av 1700-talet, där de adlades. Alexander av Hessen rymde med sin älskade Julie och gifte sig med henne. Härigenom förlorade han sina befattningar i Ryssland, eftersom hustrun inte var av kunglig eller furstlig börd. Några år senare (1858) reglerades hans ställning av brodern, storhertigen av Hessen. Hans gemål gjordes till prinsessa av Battenberg – en liten stad i norra Hessen – och deras barn skulle ärva denna titel. Det har sagts, att det är von Hauke-släkten som gett Battenbergarna deras intelligens och ärelystnad.

Ett av de fem barnen i detta äktenskap var den ovannämnde prins Louis. Denne hade gift sig med en släkting, Victoria, som var dotter till storhertig Ludvig IV av Hessen och prinsessan Alice av Storbritannien, drottning Victorias andra dotter. Det kan inte nog understrykas, att det under större delen av 1800-talet inte existerade några större motsättningar mellan England och de tyska furstehusen – tillsammans hade man ju besegrat Napoleon och familjeförbindelserna var många. Det engelska kungahuset var dessutom ursprungligen tyskt – Georg I, kurfurste av Hannover, hade 1714 accepterats av parlamentet på grund av att hans mor var en Stuart av den dynasti som utslocknade med drottning Anne. Victoria besteg tronen 1837 vid sin farbrors död och Hannover, nu ett kungadöme, övergick på



Prinsessan Louise i unga år – ett foto från omkring 1907 i privat ägo. Efter Margit Fjellmans bok om drottning Louise, 1965.



Louise som sjuksköterska under första världskriget. Foto Paul Popper Ltd. Efter Margit Fjellmans bok.



Omedelbart efter det högtidliga mottagandet i Helsingborg reste de nygifta – just återkomna från sin bröllopsresa – till Sofiero, där detta foto togs innan de hunnit byta om. Foto S. Almquist 1923 för "Hvar 8 dag". Kungl. Biblioteket.

grund av andra arvslagar till en annan farbror. Hennes mor var tyska och som nämnts ovan gifte hon sig med en annan tysk, Albert av Sachsen-Coburg-Gotha. En av deras söner, Alfred, övertog 1893 vid sin barnlöse farbrors död hertigdömet och efterträddes i sin tur av en brorson, Carl XVI Gustafs morfar. Andra medlemmar av detta tyska hertighus innehar Belgiens tron samt har regerat i Portugal och i Bulgarien. Den ökade fientligheten mellan det 1871 upprättade Tyska riket och det engelska imperiet, som fick sin utlösning i första världskriget och bland mycket annat resulterade i att såväl den tyske kejsaren Wilhelm II – drottning Victorias dotterson – och alla andra tyska kungar och furstar 1918 tvingades abdikera, har på något sätt vanställt bilden av det förflutna århundradet, då furstehoven ännu var tämligen internationella – många fler exempel än husen Battenberg och Sachsen-Gotha skulle kunna presenteras, om utrymmet tilläte,

tex Christian IX av Danmark, "Europas svärfar", far till tre kungar, en drottning och en kejsarinna.

Det var alltså föga märkligt att Louis av Battenberg, som ville göra en karriär inom flottan, vände sig till sin svärmors mor, drottning Victoria, och därigenom kom att få sin utbildning i England, bli naturaliserad medborgare och efter en lysande karriär utnämnas till amiral och till sist First Sea Lord, den högsta värdigheten näst marinministern. Efter första världskrigets utbrott utsattes han för en motbjudande hetskampanj i den engelska pressen på grund av sin tyska börd och tvingades hösten 1914 begära sitt avsked. År 1917 avstod han liksom det engelska kungahuset från sin tyska titel och antog samtidigt familjenamnet Mountbatten, en engelsk översättning av Battenberg. Kung Georg V gav honom och hans efterkommande titeln markis av Milford Haven.

Denna internationella familj reste mycket före 1914 och vistades inte alltid i det nya hemlandet. Louis' och Victorias äldsta barn var dottern Alice, född i Windsor 1885 och sedermera (1903) gift med en prins av Grekland; hon var mor till prins Philip (född 1921), som är gift med drottning Elizabeth II. Den 13 juli 1889 föddes vår blivande drottning på familjens sommarslott Heiligenberg utanför Darmstadt. Hon fick i dopet namnen *Louise* Alexandra Maria Irène. Därefter följde två söner, Georg, född i Darmstadt 1892 (död 1938), och Louis, den yngste, född på Windsor 1900; den sistnämnde skulle göra en märklig karriär och därigenom, kan man säga, ge sin far en posthum upprättelse: vicekung av Indien, amiral och chef för den brittiska flottan, chef för drottningens livgarde, upphöjd till earl Mountbatten of Burma m m; dödad i ett attentat i Irland 1979.

Louise tillbringade en stor del av sin barndom på Heiligenberg eller i Darmstadt, men också i England, där hon och syskonen fick besöka sin gamla mormorsmor, drottning Victoria. Hennes liv var annars inte så olikt andra flickors inom den engelska societeten. Hennes nära släktskap med det engelska kungahuset, väl också hennes utseende och charm, resulterade 1909 i ett frieri – kung Manuel av Portugal, Edvard VII:s gode vän, anhöll om hennes hand, men fick korgen. Hade hon sagt ja skulle landsflykten ha blivit hennes lott, eftersom Portugal blev republik nästa år. Hennes kusin Victoria Eugenie, dotter till prins Henrik av Battenberg och Beatrice av Storbritannien – en gång påtänkt som gemål till Gustaf V! – var för övrigt gift med Manuels granne, Alfonso XIII av Spanien. En hemlig förlovning med prins Christopher av Grekland – bror till hennes svåger – ledde inte heller till äktenskap, tydligen främst av ekonomiska skäl. Louise och hennes mor reste mycket före första världskriget. Fadern ägnade sig åt flottan, Georg hade gift sig med en dotter till storfurst Michael av Ryssland och yngste brodern hade börjat sin marina karriär. Efter vad hon sedan berättat hade Louise en lycklig barndom och uppväxttid.

Louise hade tre mostrar, som alla var gifta: Irène med prins Heinrich av Preussen, Elisabeth med storfurst Sergius av Ryssland och Alexandra (Alix) med den siste ryske tsaren, Nikolaus II; de sist-



Kronprinsessan i skånsk folkdräkt. (Även hennes make var någon gång tvungen att klä sig i motsvarande utstyrsel, men såg betydligt mera besvärad ut.) Foto ur Idun 1924. Åetås bildarkiv.



nämndas sorgliga öde och brutala död (1917) är välbekant. Hennes morbror Ernst Ludwig var storhertig av Hessen. Det fanns alltså många högt uppsatta släktingar att besöka.

Vid första världskrigets utbrott var Louise och hennes mor på besök i Ryssland, ombord på en tsaren tillhörig lustjakt. De hade fått låna den för att göra en färd utmed Volga och väntade på att familjefadern och den unge Louis skulle ansluta sig. Nyheten om skottet i Sarajevo och hotet om ett storkrig medförde, att prinsen och hans son inte kunde lämna London – det var den tyskfödde amiralen som gav den order om bibehållen mobilisering efter en just avslutad manöver, som resulterade i att den engelska flottan var redo vid krigsutbrottet. Mor och dotter fick i stället en uppmaning att omedelbart återvända till England. Resan gick över S:t Petersburg, där de för sista gången såg tsarfamiljen och där kejsarinnan oturligt nog anförtroddes Victorias juveler (hon återsåg dem aldrig). Med en båt från Estland kom de till Stockholm och tillbringade en natt på Drottningholm – det var första gången Gustaf Adolf träffade sin blivande hustru. Över Norge kom de sedan till Newcastle och därefter till London. Inom kort fick Louise uppleva hur hennes far tvingades ta avsked ur flottan och dra sig tillbaka i overksamhet. Själv engagerade hon sig omedelbart för den engelska krigsinsatsen, på samma sätt som alla andra kvinnor – det blev, kan man säga, den faktor som mest av allt bidrog till kvinnoemancipationen. Efter dessa fyra år av insatser inom sjukvården och i fabrikerna kunde inte kvinnorna längre förvisas tillbaka till hemmen eller förvägras rösträtt.

Efter att ha varit sysselsatt i några insamlingsorganisationer och funnit detta vara en otillräcklig insats beslöt Louise sig för att bli sjuksköterska. Hon fick utbildning genom Röda Korsets förmedling och kom snart till Frankrike för tjänstgöring vid ett militärsjukhus, där hon gjorde en utmärkt insats; som bekant var det vid västfronten de blodigaste striderna utkämpades med ett ofattbart stort antal dödade och sårade, mycket större än under andra världskriget. Louise hade den rätta, osentimentala läggningen för denna sorts arbete. 1915–17 var hon verksam vid två olika sjukhus och erhöll fyra dekorationer, tre engelska och en fransk.

Den ryska revolutionen gjorde slut på större delen av familjen Mountbattens förmögenhet. Familjen bosatte sig i ett litet hus utanför Southampton men vistades ofta i London, där Louise ägnade sig åt grupparbete med barn ur slummen. 1921 avled fadern under ett besök på sin klubb. Påföljande år kunde hon och familjen glädja sig åt brodern Louis' giftermål med den vackra, begåvade och stormrika Edwina Ashley. Men alltjämt var Louise ogift.

Kronprins Gustaf Adolf kom i juni 1923 över till England med sina två äldsta söner, som skulle resa runt i landet; deras far stannade i London och här återknöt han bekantskapen med Louise. De sågs allt oftare tillsammans. När och hur Gustaf Adolf friade förblir en hemlighet, men den 2 juli tillkännagavs den oväntade förlovningen. Skvallerpressen hade inte lyckats nosa upp det minsta lilla rykte om en

Louise fick redan som kronprinsessa överta den representation som faller på rikets första dam och kunde onekligen bära upp de "royauténs imposanta emblemer" i vilka hon egentligen inte trivdes. Fotografi taget inför riksdagens öppnande; hon bär hovdräkt med släp, diadem, en briljanterad miniatyr med svärfar Gustaf V:s porträtt samt sina krigsdekorationer. Hovfoto Ateljé Jaeger 1925. Aetås bildarkiv.



Kronprinsessan i vardagsrummet på Ulriksdal; vårarna tillbringade hon och Gustaf Adolf alltid på detta slott. Hovfoto Ateljé Jaeger 1929. Åetås bildarkiv.

romans. En professor i Uppsala anmärkte på att Lady Louise egentligen inte var av kungligt blod – hennes far hade dessutom avsagt sig prinstiteln – och att kronprinsen därför borde mista sin arvsrätt; emellertid accepterade regeringen äktenskapet och det var inte mycket den kunde göra, eftersom Gustaf V redan lämnat sitt godkännande. Kung Georg V ville stå för bröllopet och detta ägde rum den 3 november 1923 i kapellet i S:t James' Palace i London. Den engelske och den svenske monarken deltog tillsammans med änkedrottningarna av Grekland och England samt drottningarna Maud av Norge och Mary av England; vår Victoria hade däremot inte orkat resa dit och ville kanske inte heller besöka sitt barndomslands besegrare. Prins Wilhelm var best man för sin bror och Louise fördes ("gavs bort", som det heter i England) av sin äldre bror George.

Det kan inte ha varit lätt att vid 34 års ålder etablera sig i ett främmande land och därtill gifta sig till fem styvbarn. I de flesta minnesartiklar och biografier heter det, att man oroat sig i onödan och att Louise inte hade några problem med barnen. Detta tycks vara en skönmålning. Enligt Sigvard Bernadottes memoarer var de två äldre bröderna till en början ganska kyligt inställda och prinsessan Ingrid ofta elak mot sin styvmor. Först med åren lärde de sig acceptera henne. Lättare gick det för de två yngsta. Aunt Louise var snäll, konstaterar prins Bertil.



På vinterpromenad 1938 i Drottningholmsparken med Gustaf Adolf, prinsessan Sibylla, lilla Margaretha och hunden. Bertil Höder pressfoto. Aetås bildarkiv.

Några egna barn fick aldrig Louise. På våren 1925 hade hon ett missfall. Denna sorgliga händelse måste ha gripit henne djupt. Hon talade veterligen aldrig om sin förlust.

Kronprinsessan var egentligen aldrig fysiskt stark. Som barn hade hon varit mycket spinkig och kallats för "räkan"; under sitt arbete som sjuksköterska hade hon visat den seghet, som skulle hålla henne uppe även sedan hon drabbats av ett svårt hjärtfel. Redan när hon kom till Sverige hade hon genomgått en maginfektion, som tvingade henne att föra en viss diet – helst kokt, inte stekt mat – under resten av sitt liv. Mager var hon och skulle så förbli. Till temperamentet var hon livlig, talade ibland så fort att hon slukade hälften av de längre orden, och kunde bli blixtrande arg, även på sin man; ilskan varade emellertid aldrig länge. Carl-Fredrik Palmstierna, som var Gustaf VI Adolfs handsekreterare sedan kort efter tronbestigningen, anser att hennes temperament försvårades av hjärtsjukdomen. I grunden var hon en vänlig men osentimental människa, nyfiken på allt och alla, och med ett mera utvecklat sinne för humor än sin make. Situationskomik och practical jokes roade henne; Palmstierna berättar hur hon en gång svepte en kinesisk Tang-vas i golvet i närvaro av kungen – den visade sig vara av gummi! Politiskt stod hon ganska nära sin man.

Louise fick nästan genast överta rollen som rikets första dam. Sin svärmor träffade hon på tåget från Göteborg, dit de nygifta anlänt



Flitigt i arbete för neutralitetsvakten tillsammans med prinsessorna Sibylla och Ingeborg. Fotot publicerades 1940 i Husmodern. Aetås bildarkiv.



Till höger sitter Louise modell för den finske skulptören professor Wäinö Aaltonen. Fotot taget våren 1941 på Ulriksdal av Järlås foto. Aetås bildarkiv.

med båt från London och fått ett furstligt och tröttsamt mottagande. Drottning Victoria steg på i Huddinge och välkomnade sin svärdotter. Hon skulle få överta så gott som alla de plikter som åvilade en drottning; som vi sett ovan var Victoria mycket klen och sedan sommaren 1928 fram till sin död 1930 satte hon inte sin fot i Sverige. Louise hade en helt annan syn på sin ställning än svärmodern – hon var aldrig någon kunglighet av Guds nåde, inte det minsta påverkad av sin tyska barndom. När det var nödvändigt att uppträda i gala gjorde hon det och alla fann henne ståtlig: hovdräkt med släp, juvelhalsband och den skarpa profilen krönt av en tiara. Liksom sin man föredrog hon dock vardagskläderna.

Gustaf Adolf och Louise hade redan som kronprinspar en bestämd årsrytm, som de alltid följde, när inte utlandsresor eller andra viktiga händelser bröt den. Mycket av denna rutin hade fö grundlagts redan i kronprinsens föregående äktenskap. En nyhet var vistelserna på Ulriksdals slott, som stått obebott sedan änkedrottning Sophias död 1913. Efter reparationer ställdes det till de nygiftas förfogande och här kom de att tillbringa alla vårar samt någon tid av hösten. Parken och växthuset – med orkidéodlingar – blev Gustaf Adolfs särskilda skötebarn. Sommaren var som vanligt reserverad för Sofiero och dess blomsterodlingar, som bringades allt närmare perfektion. Julen firades med Gustaf V på Drottningholm och efter dennes död brukade det nya kungaparet stanna större delen av vintern där. Vid denna tid hade Gustaf Adolf börjat sina resor till och utgrävningar i Italien på höstarna, avslutade med ett besök i London. Tiden fram till jul bodde man alltid på Stockholms slott.

Louise älskade att resa och hade också vanan inne sedan barn- och ungdomsåren. 1926–27 företog hon och hennes man en stor jordenrunt-resa, som förde dem till USA (där kronprinsen fick fyra hedersdoktorat), Japan, Korea och Kina. Givetvis upptog museibesök samt besök vid utgrävningar en del av tiden i dessa länder; Louise skulle tidigt få vänja sig vid sin mans hobbies... Nästa stora resa ägde rum 1934–35 och gick till Orienten. Under denna resa började kronprinsen odla ännu ett intresse: fotografering. En bilderbok över parets orientresa innehåller många av hans fotos.

Louise gifte in sig i en stor familj och fick under sin långa kronprinsesstid uppleva många tilldragelser inom denna, både glädjande och sorgliga. Flera bröllop ägde rum, som här endast skall antydas. Prins Carls och prinsessan Ingeborgs dotter Astrid gifte sig 1926 – borgerligt i Stockholm och kyrkligt i Bryssel – med den belgiske tronföljaren Leopold, deras dotter Märtha 1929 i Oslo med den norske kronprinsen Olav. En särskild glädje beredde naturligtvis kronprinsens äldste sons, prins Gustaf Adolfs, förmälning den 20 oktober 1932 i Coburg med prinsessan Sibylla av Sachsen-Coburg-Gotha; de nygifta slog sig sedan ner på Haga utanför Stockholm. Som framgått av den tidigare släktöversikten var de båda barnbarnsbarn till drottning Victoria av England och därför sysslingar. Prinsessan Ingrid gifte sig 1935 i Stockholm med den danske kronprinsen Frederik (IX).





Två skulpturer till jämförelse – överst Carl Eldhs bronsbyst, skänkt 1929 till Nationalmuseum av Josef Sachs, nederst Aaltonens färdiga huvud i marmor på Stockholms slott.
Aetås bildarkiv.



Louise, som aldrig fick egna barn, gladde sig mycket åt makens barnbarn och blev för dem en riktig farmor. Här med prinsessan Margaretha 1942. Svensk Filmindustri.

Mindre entusiasm väckte en rad bröllop mellan manliga medlemmar av kungahuset och "enskild mans dotter". Här var kronprinsen lika oförstående som sin far kung Gustaf V och agerade dessutom mera aktivt än denne mot de "vilseförda". Bara några decennier efter dessa händelser känner man sig främmande inför den uppståndelse som vållades av det enkla förhållande, att unga män förälskar sig i flickor som inte är av kunglig börd och därtill gifter sig med dem.

Louise tycks ha iakttagit en lojal tystnad och lämnat åt sin man och svärfar samt medlemmar av hovet att inskrida. De som på detta sätt miste sin höga ställning och arvsrätt var prins Lennart (Wilhelms och Marias ende son) 1932, prins Sigvard (Gustaf Adolfs näst äldste son) 1934, prins Carl junior (son till Carl och Ingeborg) 1937, och prins Carl Johan (Gustaf Adolfs yngste son) 1946, kort efter andra världskriget. Carl blev aldrig "herr" Bernadotte, eftersom hans svåger förlänade honom en belgisk prinstitel. De andra tre f d prinsarna erhöll 1951 samma luxemburgska grevetitel som gamle prins Oscar Bernadotte fått 1892 (af Wisborg); den som meddelade upphöjelsen var storhertiginnan Charlotte, brorsdotter till drottning Sophia.

Till de tragiska händelserna inom familjen hörde Astrids död – hon hade året innan blivit belgarnas drottning – i en bilolycka vid Vierwaldstättersjön i slutet av augusti 1935; hennes make kung Leo-



Släkten besöker Sofiero 1946, kort efter andra världskriget. Från vänster kronprins Gustaf Adolf, Lady Patricia Mountbatten, Lady Mountbatten, markisinnan av Milford Haven, Louise, Pamela Mountbatten och Earl Mountbatten of Burma – den värdighet brodern fick följande år. Foto Text & Bilder. Åetås bildarkiv.

pold satt vid ratten. Två år efter kriget träffades kungafamiljen av ett hårt slag. Prins Gustaf Adolf omkom den 26 januari 1947 i en flygolycka i Köpenhamn på väg hem från en jakttur i Holland. Hans lille son, vår nuvarande konung, ännu inte ett år gammal, blev därmed den som stod den 64-årige kronprinsen närmast i tronföljden.

Kronprinsessan fick tidigt överta många av de uppdrag inom stiftelser och välgörenhetsinrättningar som traditionellt faller på de kungligas och i synnerhet på en drottnings lott. Hon nöjde sig aldrig med att vara en dekoration, det är omvittnat; givetvis hade hon dessutom erfarenheter från sitt liv före äktenskapet att falla tillbaka på. Hon deltog aktivt i de flesta sammanträden och hade många kloka förslag och synpunkter. Under andra världskriget intensifierade hon sitt arbete och tog bl a initiativ till en omfattande utskickning av gåvopaket till inkallade. Personligen var hon ganska sparsam – liksom sin make – men det hindrade henne ingalunda från att i tysthet visa generositet mot behövande och att ta hand om människor som fått det svårt. Margit Fjellman, som intervjuat många för sin biografi över Louise, säger att hon under krigsåren slösade med både känslor och penningresurser och att hon räddade livet på många.

Det är välkänt var kronprinsparets sympatier låg under andra världskriget. Offentligt kunde de ju inte uttala sig men genom att

stödja insamlingar och hjälpa flyktingar visade de, vad de kände. Innan korrespondens och anteckningar från denna tid frigörs för forskningen – och det dröjer – är det ingen mening i att spekulera om vilka diskussioner som kan ha förts inom den kungliga familjen. Kronprinsen gjorde vid ett tillfälle ett ganska skarpt uttalande i utrikesnämnden, som irriterade den försiktige Gustaf V; helt säkert återspeglade det vad både han och Louise kände under dessa år, när grannländerna led under ockupation och krigstillstånd.

Efter sin 90-årsdag den 16 juni 1948 ådrog sig Gustaf V en kronisk bronchit och blev allt svagare. 1950 måste kronprinsen öppna riksdagen. Efter konseljen den 27 oktober insjuknade Gustaf och under påföljande dag blev han allt sämre; på morgonen den 29 oktober, en söndag, avled han, över 92 år gammal. Gustaf VI Adolf, snart 68 år, och Louise, som på sommaren fyllt 61, var nu kung och drottning. Under de tjugosju år hon vistats i Sverige hade omvandlingen till välfärdsstat ägt rum, men mycket återstod ännu. De stora reformerna införlivades under Gustaf VI Adolfs nära 23-åriga regering och genomfördes av det regerande socialdemokratiska partiet. Det är omvittnat att kungaparet, bägge övertygade om parlamentarismens och demokratins grundläggande principer, såg med sympati på det mesta av vad som skedde. Eftersom kungen aldrig sökte påverka regeringen blev det naturligtvis heller aldrig fråga om något "sidoinflytande" från drottningens sida av den art vi kunnat ge exempel på under hennes företrädare.

Liksom vid tronskiftet 1907 skedde vissa förenklingar vid hovet och av ceremonielet, som vi inte skall uppehålla oss närmare vid. Antalet funktionärer minskades; vid högtidliga tillfällen utvecklades dock den gammaldags uniformsgala och prakt, som hör till traditionerna i en gammal monarki. Gustaf VI Adolf, som vid sitt trontillträde uppnått den ålder då de flesta sjunkit in i pensionsålderns overksamhet, skulle utveckla en otrolig energi. Drottningen följde i sin makes fotspår. Sålunda gick hon igenom hela slottet för att diskutera lämpliga förändringar och ommöbleringar.

Det har redan framhållits att drottningens hälsa var svag. Hon led av dåligt hjärta och dålig matsmältning. Våren 1951 drabbades hon av en hjärtinfarkt – hennes andra – som gjorde att hon allt framgent måste iaktta stor försiktighet i sin livsföring; med hennes energiska läggning kändes det svårt och inte sällan blev hon överansträngd. De första åren reste det "gamla strävsamma paret", för att citera Karl Gerhard, runt i landet på vad som något oegentligt kallas för eriksgator (med den gamla, medeltida eriksgatan har dessa färder, också företagna av den nuvarande kungen, inte så mycket gemensamt). Det var deras önskan att lära känna landet och att själva bli kända; detta lyckades utomordentligt väl.

En annan sida av statschefens verksamhet är de officiella besöken i utlandet och kollegernas återbesök i Sverige. De blev många och Louise deltog så länge hon levde i deras ansträngande, protokollärt mycket bundna program. Framstående politiker gästade också Sveri-



Wasavarvets invigning 1962. Kungen pekar på en av kanonerna för en småleende Louise och en mera allvarlig prins Bertil. Foto H. Ronninger.
Åetås bildarkiv.

Nederst till vänster hjälper Louise sin make med att rengöra fynd från utgrävningarna i San Giovenale i Italien hösten 1961. Pressens Bild. Till höger ses hon i full gala under statsbesöket i Frankrike 1963. General de Gaulle och hans hustru omger kungaparet, som just hälsar på den svenske ambassadören Ragnar Kumlin och dennes maka.
Foto Chr. Kindahl.





ge och de mottogs, beroende av årstiden, på Stockholms, Drottningholms eller Sofieros slott. Ett av de mest exotiska statsbesöken var när kejsar Hailie Selassie av Etiopien kom till Stockholm 1954 och åkte från Centralen till Slottet i snöglopp i öppen vagn. Välkänt är drottning Elizabeths magnifika mottagande vid Skeppsbron och kortege genom staden försommaren 1956. Av kungaparets statsbesök utomlands skall särskilt nämnas Frankrike 1963, där de mottogs av Charles de Gaulle – det sägs, att Gustaf VI Adolf och inte minst Louise gjorde stort intryck på den inte särskilt lättcharmade generalen och presidenten.

Förvisso var semesterresorna till Italien och England betydligt angenämare för kungaparet och de genomfördes varje år; sista gången Louise deltog var hösten 1964, fem månader före sin död. I England hälsade hon givetvis på sina släktingar och vänner, med vilka hon hela livet igenom höll en livlig kontakt.

Under 1960-talet kunde kungahuset glädja sig åt tre prinsessbröllop. Drottningen hade under åren efter Gustaf Adolfs död 1947 försökt vara ett stöd för prinsessan Sibylla och hennes fem barn. Efter några år flyttade prinsessan in till Stockholms slott och 1966 överlät kungen Haga till staten att användas som bostad för prominenta utländska gäster. Den första av "hagasessorna" som gifte sig var Birgitta, som fann sin man i Tyskland – prins Johan Georg av Hohenzollern-Siegmaringen, av samma släkt som det f d tyska kejsarhuset (ätternas vägar hade dock skilts redan under medeltiden). Kungaparet ordnade 1961 en ståtlig borgerlig vigsel i rikssalen på Slottet; den katolska följde sedan i Siegmaringen. Två år senare gifte sig Désirée med friherre Niclas Silfverschiöld i Storkyrkan och tre veckor därefter var det Margarethas tur; hon hade valt en engelsman, John Ambler, och bröllopet stod i Gärdslösa kyrka på Öland.

Efter höstresan till Italien 1964 var drottningen mycket trött. I det längsta försökte hon hålla sig uppe enligt sin maxim, att en kunglig person antingen bör vara frisk eller död. Efter Nobelfesten i december måste hon emellertid tas in på Sophiahemmet och fick stanna där över jul och nyår; först i början av februari kunde hon återvända till sin bostad på Drottningholm. Hon var nu mycket försvagad och kunde bara vara uppe några timmar om dagen. Givetvis var kungen tillsammans med henne denna sista tid och i slutet av februari kom den sjuklige prins Wilhelm dit; till familjen sällade sig också prinsessan Alice, drottningens syster. Redan i början av mars insjuknade Louise på nytt. Det var en blodpropp i kroppspulsådern som måste opereras omedelbart. Hennes liv stod emellertid inte att rädda; den 7 mars 1965, en söndag, avled hon. Begravningen ägde rum den 13 mars i Storkyrkan och kistan fördes därefter till den kungliga begravningsplatsen vid Haga, som invigts 1920 för Gustaf VI Adolfs första hustru Margareta och där han själv vilar sedan 1973.

"Det gamla strävsamma paret" trivdes kanske bäst på Sofiero. Foto med pekingesern Eisei sommaren 1962. Owe Wallin, Kamerabild.





Silvia

SILVIA f 1943

Vårt nuvarande kungapar torde knappast kräva någon närmare presentation och här skall endast redogöras för de viktigaste milstolparna i Carl XVI Gustafs och Silvias liv.

Kungen föddes den 30 april 1946 på Haga slott; som redan nämnts ovan var han yngsta barn till hertigparet av Västerbotten, prins Gustaf Adolf (1906–47) och prinsessan Sibylla av Sachsen-Coburg-Gotha (1908–72). Några år efter det att prinsen omkommit i en flygolycka flyttade hela familjen in till Stockholms slott; de bodde i sydöstra flygeln mot Logården och Skeppsbron. Prinsessan Sibylla avled här den 28 november 1972. Hon, som aldrig fick bli svensk drottning, förunnades inte heller att uppleva sin sons tronbestigning.

Den efterlängtade prinsen hade vid sin födelse av sin farfarsfar – som vid denna tid regerat längre än någon annan svensk kung och därtill blev den äldste – erhållit titeln hertig av Jämtland. Vid det högtidliga dopet i slottskapellet den 7 juni 1946 erhöll han namnen *Carl Gustaf* Folke Hubertus och tilldelades serafimerorden, som bruket varit sedan 1700-talets senare del. Sina första år tillbringade han med de fyra systrarna på Haga under omsorgsfull tillsyn av sin mor och Ingrid "Nenne" Björnberg, numera oldfru på Stockholms slott. Den 29 oktober 1950 blev han kronprins och fick, sittande på sin farfars arm, del i folkets hyllning nedanför slottsbalkongen mot Lejonbacken. Tre år efter inflyttningen till huvudstaden började hans skolgång, som först ägde rum i Broms' privatskola på Östermalm, sedan i Sigtuna, där han tog studenten våren 1966. Därefter följde den sedvanliga utbildningen inom armén och marinen; han deltog också i den världsomsegling som anordnas för blivande sjöofficerare. Studier och praktik inom och utom landet, bl a vid FN, ingick i hans uppfostran till kung. Enligt den ändring som företagits i grundlagen kunde han först från 25 års ålder inträda som regent under sin farfars utlandsresor eller sjukdom.

Carl Gustaf brås mycket på sin far, som hade en praktisk läggning med stort intresse för sport, jakt och friluftsliv, men har inte dennes åtminstone i yngre år märkbara svårighet att få kontakt med främ-

På väg till en privat vårmiddag 1978 hos Tord och Christina Magnuson i Villa Beylon på Ulriksdal. Foto Per Hellman, Kamerabild.



Den kända bilden i "förlovningssoffan" i kungens officiella våning på Stockholms slott den 13 mars 1976.
Foto Kamerabild.

mande människor. En viss otålighet inför påträngande uppmärksamhet, alla kungliga personers ständiga lott, har han lärt sig behärska allt bättre. Han ägnar stor uppmärksamhet åt miljöfrågor och angränsande problem.

Den 15 september 1973 avled Gustaf VI Adolf på Helsingborgs lasarett, knappt två månader före sin 91-årsdag, i sviterna av en magoperation. Den 19 september avlade Carl XVI Gustaf kungaeden enligt 1809 års regeringsform och hyllades sedan i rikssalen, där han i sitt tal hedrade sin farfar och företrädare. Han meddelade också sitt valspråk: För Sverige – i tiden.



Bröllopet i Storkyrkan den 19 juni 1976. Foto Kindahl, Kamerabild.

Den 11 januari 1974 öppnade han för sista gången riksdagen efter det gamla ceremonielet. Vid årsskiftet 1974/75 trädde den nya grundlagen i kraft, enligt vilken konungen-statschefen endast har ceremoniella funktioner. Han leder s k informationskonseljer ett par gånger om året, öppnar under mycket förenklade former riksmötet på anhållan av talmannen, tar emot främmande sändebud och sitter som ordförande i utrikesnämnden. En annan förändring gällde de kungliga ordnarna; de kan i fortsättningen endast tilldelas utländska medborgare, som tydligen anses stå på ett primitivare stadium än svenskarna, som fortsättningsvis nöjer sig med bandprydda belöningsme-



Drottningen har lagt ner mycket arbete på att lära sig svenska. Här med språklärarinnan Birgit Westerlund 1977. Foto Åetås bildarkiv.

Prinsessan Victoria föddes den 14 juli 1977. Under sommaren togs den översta bilden (foto Kindahl, Kamerabild) – på Solliden – och den 27 september döptes hon i Slottskapellet; bakom kungaparet syns drottningens föräldrar. Foto Michael Brannäs, Kamerabild.

daljer, alternativt klockor. Kungen inledde kort efter sin tronbestigning en rad rundresor ("eriksgator") i landet och har 1979 besökt de flesta länen i landet. Till plikterna har också hört ett flertal statsbesök.

Redan under sin kronprinstid var Carl Gustafs eventuella giftermålsplaner föremål för många spekulationer, främst i veckopressen, och hans namn nämndes tillsammans med flera prinsessors men förbands också med en och annan "enskild mans dotter". Efter tronbestigningen blev frågan allt angelägnare och anhängarna av monarkin oroade sig ibland för dess fortbestånd. Få tänkte på, att successionsordningens bestämmelser om vem en medlem av kungahuset får gifta sig med inte gäller den regerande monarken. Ovissheten och ryktena tog ett brått slut den 12 mars 1976, då riksmarskalkämbetet meddelade, att "H.M. Konungen i dag ingått förlovning med fröken *Silvia* Renate Sommerlath". Fästmön introducerades samma dag vid en middag på Slottet för sin blivande makes släkt.

Den blivande drottningen var, meddelades det till pressen, född den 23 december 1943 i Heidelberg som dotter till direktör Walter Sommerlath (född 1901) och hans hustru Alice de Toledo (född 1906) från Brasilien. Efter kriget hade familjen i åtskilliga år bott i moderns hemland och först 1957 återvänt till Västtyskland.





Deras dotter, som gått i skola i Brasilien, tog studenten i Düsseldorf 1963 och avlade därefter tolkexamen i München med spanska som huvudspråk – hennes modersmål är två, portugisiska och tyska, och hon behärskar flera andra språk. Denna examen gjorde att hon blev anställd vid Olympiaden i München och Innsbruck. Här blev hon medveten om de handikappades svårigheter i många situationer och har alltsedan dess haft ett särskilt intresse för hithörande frågor.

Resor och människor har alltid roat henne och hon räknar en rundfärd i Syd- och Nordamerika 1957 med föräldrarna och ett besök på egen hand i England året därpå till sina stora upplevelser. Till hennes intressen hör också musiken.

Som alla nu vet var det vid ~~vinter~~SOMMAR-olympiaden 1972 som dåvarande kronprinsen träffade sin tillkommande. Sedan följde några år av kurragömmalek med pressen; en och annan anade väl något och det talades om att kungen fick besök av en vacker flicka från utlandet, men ingen nyfiken journalist hade lyckats avslöja hemligheten till fullo när nyheten släpptes ut.

Inför, under och efter bröllopet den 19 juni 1976 skrevs spaltkilometer om tilldragelsen i svenska och utländska – i synnerhet tyska – tidningar. Inte minst påpekades överallt, att det förflutit 179 år sedan en svensk kung ingått äktenskap *efter* tronbestigningen; förra gången hade det gällt Gustaf IV Adolf och Fredrika av Baden. Härtill kom, att Silvia var den första icke-kungliga person som ingått äktenskap med en medlem av ett regerande svenskt kungahus sedan Karin Månsdotter 1568 förmäldes med Erik XIV. (Désirée och Carl XIV Johan är icke jämförbara, eftersom de gifte sig tolv år före tronföljarvalet.)

Bröllopsfestligheterna inleddes med en festföreställning på Operan den 18 juni i närvaro av ett stort antal kungliga och andra gäster. Följande dag ägde vigseln rum i Storkyrkan, förrättad av ärkebiskop Olof Sundby. På var sin sida om altaret låg kunga- och drottningkronorna på hyenden; regaliernas användning är i våra dagar inskränkt till högtidligheter inom kungafamiljen, bröllop, dop och begravning. Sedan en del år kan de annars beskådas i Skattkammaren på Stockholms slott.

Efter vigseln for kungaparet i öppen kortege genom staden samt åter i båt till Gustaf III:s staty, varifrån de gick till fots över Logården till slottet för en avslutande bröllopslunch. Kort därefter for de på bröllopsresa till Hawaii.

Drottningen har ambitiöst satt sig in i sina många representativa plikter, lärt sig vårt svåra språk samt studerat svensk historia, geografi, statsrätt m m. Såväl ensam som tillsammans med kungen har hon fått resa runt i landet, besöka institutioner, inviga utställningar och överta beskyddet av flera föreningar, allt i enlighet med kraven på en statschefs hustru. De officiella statsbesöken har väckt mycken uppmärksamhet och givit landet publicitet. De två senaste gällde Sovjetunionen (1978) – det var första gången sedan revolutionen 1917 ett svenskt kungabesök ägde rum där – och Tyska förbundsrepubliken (i

Kungaparet med prinsessan Victoria; bilder tagna 1977 inför julen på Stockholms slott. Foto Per-Åke Uddman, Kamerabild.

















Föregående uppslag: t.v. Representation – här en bild från Nobelfesten i Konserthuset 1978; till höger prinsessan Lilian. Foto Michael Brannäs, Kamerabild.
Statsbesöken har blivit många – här besöket i Jugoslavien i september 1978. Drottning Silvia skriver i gästboken i Mala Bráca-klostret i Dubrovnik, som bl.a. har ett medeltida apotek. På den nedre bilden förs kungaparet till bords av Jakov Blaževič, ordförande i delrepubliken Kroatiens presidium och längst till höger Pavle Divizič från jugoslaviska utrikesdepartementet. Middagen var ordnad på hotel Croatia i Cavtat strax söder om Dubrovnik på den dalmatiska kusten. Foto Michael Brannäs, Kamerabild.
Denna sida: Hertigen av Värmland, prins Carl Philip, fotograferad sommaren 1979 på Solliden av Claes Lewenhaupt. Pressens Bild.

mars 1979). Själv fann hon sammanträffandena med Tito och Bresjnev särskilt givande – det gav en föreställning om människan bakom den officiella bilden.

Kungaparets första barn, en dotter, föddes den 14 juli 1977; hon döptes den 27 september till *Victoria* Ingrid Alice Désirée – första namnet efter sin farfars farmor, det andra efter Ingrid Björnberg, det tredje efter sin mormor, det fjärde efter dynastiens stammoder. Den 13 maj 1979, en söndag, saluterades med 42 skott för en son. Han kom två veckor tidigare än väntat och hans far, som befann sig på Mainau i Tyskland, där greve Lennart Bernadotte firade sin 70-årsdag, hann inte fram förrän några timmar efter födelsen. Den nyfödde utnämndes påföljande dag till hertig av Värmland (Gustaf V:s gamla titel) och döptes den 31 augusti till *Carl Philip* Edmund Bertil. Någon prins Carl Philip har inte funnits i Sverige sedan Gustaf II Adolfs yngste bror avled 1622. Edmund heter han efter sin farfar och Bertil efter sin ~~farbror~~. Farfars bror. (Hans far hade ingen bror)

Under många år hade frågan om återinförande av kvinnlig tronföljd diskuterats, men motioner i riksdagen om en utredning länge avvisats. Successionsordningen av 1810 är agnatisk, dvs endast män kan ärva kronan – Sverige har inte haft en regerande drottning sedan 1720, då Ulrika Eleonora abdikerade till förmån för sin make Fredrik. Sedan riksdagen med knapp majoritet beslutat om en översyn av gällande regler för tronföljden framlades en utredning, som våren 1978 ledde till ett första beslut; eftersom det gäller en av våra grundlagar blev det vilande, dvs måste antas ännu en gång av en nyvald riksdag, vilket kommer att ske någon gång efter valen i september 1979. Riksdagens beslut innebär, att vårt land får full kognatisk tronföljd. Med detta uttryck avses, att en regerande monarks äldsta barn *oavsett kön* ärver kronan, i detta fall prinsessan Victoria. Carl Philip är emellertid, när detta skrives (sommaren 1979), ännu Sveriges kronprins och tronföljare.

Kungaparets officiella våning, använd för mottagningar, vissa audienser osv, ligger en trappa upp åt Logården i södra delen av Slottets östra länga; ovanför denna har prinsparet Bertil och Lilian sina representationsrum i Gustaf V:s gamla våning. På nedre botten med ingång direkt från Östra valet åt söder har kungen sitt kontor; ett av rummen används också för mindre audienser. Drottningens kontor ligger åt norr i samma plan, ganska nära biblioteksflygeln. Stora kungamiddagar äger som tidigare rum i festvåningen, varvid gästerna tas emot i Vita Havet och äter i Karl XI:s galleri; ambassadörer tas emot i audienssalen i Bernadottevåningen.

Kungaparet bor inte i sin representationsvåning utan i en svit av rum inte långt från denna; av säkerhetsskäl anges inte dess exakta läge. Sin privata bostad har de givetvis inrett själva. Det gäller också sommarslottet Solliden på Öland, som kungen fick i arv efter sin farfarsfar Gustaf V, och Stenhammar, som de disponerar så länge det inte finns någon hertig av Södermanland.







En drottnings tid upptas av många besök vid landets olika institutioner och kommuner. Vid kungaparets vistelse i Malmö 1977 (överst till vänster) blev de utnämnda till hedersbrandchefer vid Heleneholms brandstation (foto R. Johansson, Skånereportage). På hösten samma år besökte drottningen Ersta sjukhus (foto Bertil Ericson, Pressens Bild), och 1978 gjorde drottningen sig mera bekant med blinda barns situation (foto Clas Göran Carlsson, Åetås bildarkiv). Motstående sida: Drottning Lovisas briljantdiadem använde drottning Silvia bl a vid Nobelmiddagen i Stockholms stadshus 1976. Foto Jan Collsiöö.



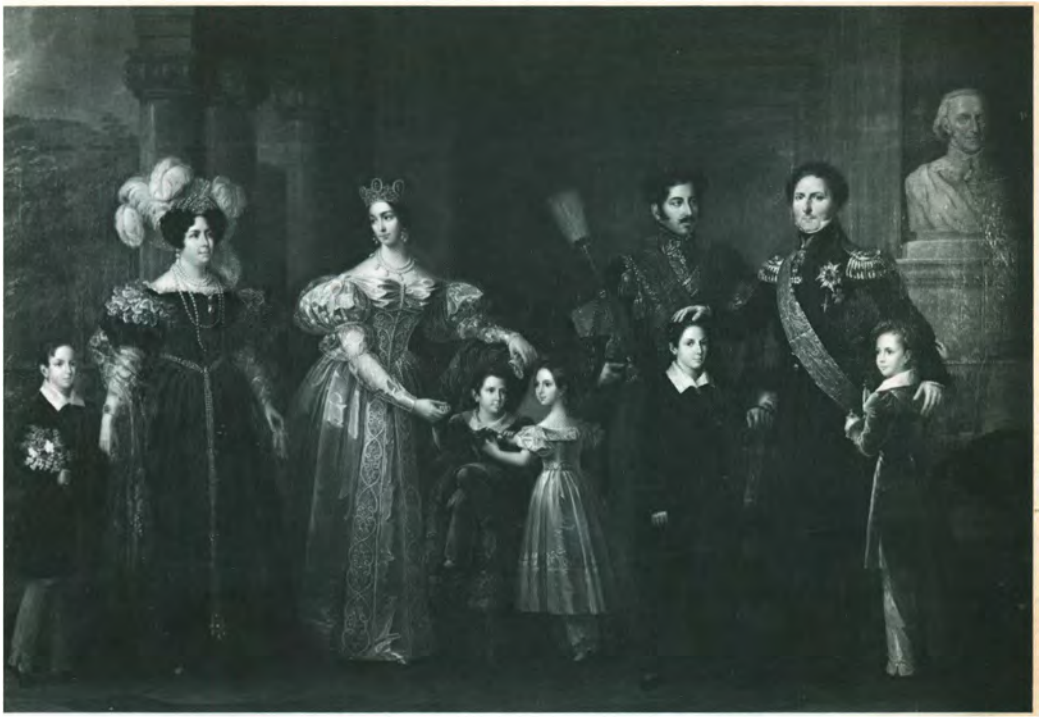
Några kommentarer

Det är nu mer än tvåhundra år sedan den första av Bernadotternas drottningar föddes och snart (1980) hundrasjuttio år sedan hon blev vår kronprinsessa. De stora sociala och politiska förändringar som Sverige genomgått sedan dess – från en av Europas fattigaste bondestater till en högt utvecklad industri- och välfärdsnation – har inte varit ämnet för denna bok. Att denna snabba utveckling påverkat kungamaktens ställning och därigenom också drottningens är självklart och torde ha framgått av de sju biografierna.

Ännu i slutet av 1800-talet utgjordes den s k societeten av några hundra familjer, ur vars krets också många av de främsta politikerna och ämbetsmännen rekryterades. För de flesta av dem utgjorde kungaparet och deras närmaste en självklar och ledande samhällstopp, inte bara vid officiella middagar, baler och maskerader. Såväl statsråd som oppositionspolitiker "sprang i hovtrapporna", ofta ditkallade, ibland på eget initiativ. Trots kungens avtagande politiska makt förblev han länge en samordnande faktor och kunde naturligtvis inte heller dölja sin personliga uppfattning i många frågor; inte heller ansåg han sig behöva göra det, bara han regerade konstitutionellt. Föga författningsenligt var däremot det inflytande drottningarna utövade. De var en faktor som man inte förutsett och som många gånger påverkade kungen – eller dennes rådgivare – i hemlighet. I många fall är deras ingripanden kända, t ex i fråga om Sophia och Victoria (även om många detaljer är oklara), i andra rör det sig om förmodanden.

Även kungahusets officiella och materiella bakgrund har i hög grad förändrats. Bortsett från några få stater karakteriseras 1800-talet i vår världsdel i hög grad av monarkins förborgerligande. 1700-talets hovetikett förenklas, borgerliga ideal, t o m borgerlig inredning gör sitt intåg i de kungliga miljöerna, låt vara i magnifikare skala. Ett "civilt" kabinettsfoto av det svenska kungaparet från 1800-talets senare hälft går inte att skilja från en motsvarande bild av ett förmöget borgarpar. Endast i stora och högtidliga sammanhang kommer den gamla ståten fram, kronjuveler tas ut, ålderdomliga dräkter och uniformer dammas av. Men nästan vid varje tronskifte sker vissa förenklingar; ordensdräkterna försvinner med Oscar I, kröningen med Oscar II, hovet minskar. Ännu 1907 var det tjänstgörande hovet (exklusive de kungliga staberna och ekonomipersonalen) 162 personer – dessutom tillkom några som tjänstgjorde vid speciella tillfällen – varav 20 (inklusive livmedicus) hos drottningen. Hos Victoria tjänstgjorde sju personer och livläkaren Munthe. År 1979 var det tjänstgörande hovet (exklusive samma kategorier som ovan) 78 personer, varav tre (inklusive livmedicus) hos drottning Silvia. För tillfället tillkommer också en barnsköterska. I dagens siffra räknas också in samtliga anställda vid husgerådskammaren. Ekonomipersonalen fyller idag tolv och en halv tjänst (jämför bilden på s. 83). Kungahusets apanage och kostnaderna för de kungliga slotten utgör en försvinnande liten del av statsbudgeten – i slutet av 1800-talet var den ungefär 1/50, idag blott 1/10 000.

Fredrik Westins stora familjetavla från 1837. Från vänster prins Oscar (II), Désirée, kronprinsessan Joséphine, prins August, prinsessan Eugénie, kronprins Oscar (I), prins Carl (XV), Carl Johan, prins Gustaf och byst av Carl XIII. – Nedan en tablå som de svenska och danska kusinerna uppförde på Gustaf VI Adolfs 70-årsdag 1952. Från vänster Michael Bernadotte som prins Oscar, prinsessan Margrethe (nuvarande danska drottningen) som Désirée, prinsessan Désirée som Joséphine, kronprins Carl (XVI) Gustaf som August, prinsessan Anne-Marie (senare drottning av Grekland) som Eugénie, prinsessan Birgitta som kronprins Oscar, prinsessan Christina som prins Carl, prinsessan Margaretha som Carl Johan och prinsessan Benedikte som prins Gustaf. Foto Pressens Bild.





Kungahuset och dess förehavanden har alltid intresserat allmänheten och det är därför naturligt, att det upptagit och upptar ett stort utrymme i dags- och veckopress. Skillnaden mellan förr och nu är emellertid uppenbar. Om vi bortser från de återkommande attacker som principiella republikaner då och då gör mot det ärftliga kungadömet förekommer personliga angrepp mera sällan. Så var det inte före det demokratiska genombrottet. I liberal och senare socialistisk press var kungen och i viss mån hans familj infamt påpassade och utsatta för stark kritik. Vissa skämttidningar, tex Söndags-Nisse, hackade ständigt på kungahuset, hovet, adeln och militären. Karikatyrerna var många och inte alltid välvilliga. Då och då kunde en alltför frispråkig skribent bli stämd för majestätsförbrytelse, ett brott som vår nuvarande grundlag inte känner till.

Idag, när kungen och drottningen inte kan ta ett steg utan att det rapporteras i pressen, tänker man nog sällan på att större delen av svenska folket för drygt hundra år sedan inte visste hur medlemmarna av kungahuset såg ut. I varje fall utanför Stockholm kunde våra drottningar röra sig ganska obehindrat. De porträtt som fanns hängde otillgängliga för den breda massan på slott och herrgårdar. De oftast mycket rojalistiska bönderna fick nöja sig med skillingtryck eller färglagda bilder, som sällan var särskilt porträttlika. Oljetrycket, som började spridas i slutet av 1870-talet, följt av fotografiet, filmen och till sist av tv, har för alltid gjort slut på denna anonymitet.

Till sist något om källorna. Materialet är rikt och endast en del har kunnat utnyttjas i denna skildring av de sju drottningarna. Trots detta har det inte varit lätt att ge en rättvis bedömning av dem. Skälen är flera. Visst material – från drottning Victoria och framåt – är ännu inte tillgängligt, annat är bränt. Många som tidigare skrivit om dem har inte varit källkritiskt skolade och redovisar därtill inte alltid sina uppgiftslämnare. Särskilt när det gäller memoarer måste man vara mycket försiktig. Många "kungliga" anekdoter visar sig vid närmare granskning vara vandringslegender. Kring alla kungahus existerar en flora av dylika, som lätt finner sin väg till en artikel eller en minnesbok och sedan upprepas av alla följande författare och kåsörer, till dess att de anses vara sanna. Författaren vill inte gå i god för, att han inte råkat ut för denna fatalitet i något sammanhang.

Även de kritiska bedömningarna har ofta skrivits av personer som aldrig stod kungahuset nära, andra präglas mer av sin författares personlighet än av någon önskan att förstå kungens eller drottningens intressen eller handlingssätt i en given politisk situation. Inställningen till kungahuset under den kritiska perioden 1890–1914 (unionskrisen, rösträttsfrågan, försvaret, bondetåget) är en verklig provkarta på sådana växlande omdömen, som måste analyseras var för sig, med kännedom om sagesmannens egen politiska uppfattning, när han skrev den och vad andra, som också hade tillgång till "hovtrapporna", uppfattat av situationen.

Ännu svårare blir det att försöka sannfärdigt skildra de höga herrskapens privatliv – just detta som tycks intressera tidningsläsarna mer än historikerna och därför inte varit föremål för särskilt omsorgsfulla granskningar, men desto fler romantiska utläggningar. Vid varje kungligt äktenskaps ingående – i varje fall sedan vi fått en press värd namnet – har det talats om djup och varaktig böjelse. Förvisso har en sådan i många fall uppstått eller vuxit fram, men det är författarens bestämda uppfattning att våra sex första drottningar av Bernadotteska huset alla ingått mer eller mindre arrangerade äktenskap. Vår nuvarande drottning är det första undantaget – om vi inte vill gå tillbaka till Karin Månsdotter.

Register

Alexandra av Hessen, *Louises moster, gift med tsar Nikolaus II* 113
Ambler, John, *gift med prinsessan Margaretha* 124
Amélie, *syster till Joséphine, kejsarinna av Brasilien* 40, 52
Arthur av Connaught, *kronprinsessan Margaretas far (1850–1942)* 109
Ashley, Edwina, *Earl Mountbatten of Burmas maka* 115
Astrid, *drottning av Belgien, dotter till prins Carl s:r och Ingeborg* 119, 120
August (1831–73), *yngste son till Joséphine* 45, 51, 67
Augusta Amalia av Bayern, *(1788–1851), Joséphines mor* 23, 39, 40

Battenberg, Alice, *Louises syster, grekisk prinsessa, mor till prins Philip* 113
Battenberg, Louis *prins, Louises far* 111
Beauharnais, Eugène de *(1781–1824), Joséphines far* 8, 20, 39, 40
Beauharnais, Joséphine de *(1763–1814), Napoleons första hustru, Joséphines farmor* 26, 22, 38
Bernadotte, Henri *(1711–80), Carl XIV Johans far* 10
Bernadotte, Lennart 94, 99, 102, 105, 120, 137
Bernadotte, Sigvard 105, 109, 110, 116, 120
Bertil, *prins* 105, 110, 116, 123, 137
Beskow, Gustaf *(1834–99), pastor* 77, 82, 86
Billing, Gottfrid *(1841–1925), biskop* 104
Birgitta, *prinsessa, dotter till Sibylla* 124, 140
Björnberg, Ingrid *(Nenne), oldfru* 127, 137
Blixen-Finecke, Gustaf, *adjutant hos Gustaf V* 101
Bonaparte, Jérôme, *Napoleons bror* 23, 24
Bonaparte, Joseph, *Napoleons bror, Désirées svåger* 12, 16, 19, 21, 23, 25, 33
Bonaparte, Julie – *se Clary*
Boström, Christoffer Jacob *(1797–1866), filosof, lärare för Joséphines söner* 46
Boström, Erik Gustaf *(1842–1907), politiker* 87, 88
Brahe, Magnus *(1790–1844), riksmarskalk* 13, 28, 29, 43, 56
Branting, Hjalmar *(1860–1925), politiker* 92, 105, 106

Camps, Louis Marie de *(1765–1844), Carl XIV Johans "dibroder"* 13
Carl s:r, *Sophias son* 64, 69, 75, 84
Carl j:r, *son till Carl s:r* 120
Carl XIII 7, 11, 24
Carl XIV Johan 6–32, 37–49
Carl XV 33, 45, 46, 51, 55–67, 69–77
Carl XVI Gustaf 127–137, 140
Carl Johan, *son till Gustaf VI Adolf* 105, 110, 120
Carl Oscar, *Lovisas son* 60, 61
Carl Philip, *Silvias son* 136, 137
Chiappe, Ange 22, 26
Christian August (Carl August) *(1768–1810), svensk kronprins* 7
Christina, *prinsessa, dotter till Sibylla* 140
Clary, François, *Désirées far* 16
Clary, Julie, *Désirées syster, gift med Joseph Bonaparte* 12, 16, 18, 19, 23, 25, 26
Crusenstolpe, Magnus Jacob *(1795–1865), politisk skriftställare* 31

Dardel, Fritz von *(1817–1901), militär, konstnär* 29, 34, 35, 42, 56, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 73, 74, 79, 82
De Geer, Louis *(1818–96), politiker* 52, 74, 78
Désirée 15 ff, 74
Désirée, *prinsessa, dotter till Sibylla* 124, 140

Edén, Nils *(1871–1945), politiker* 106
Eketrä, Märta, *hovdam* 76, 84
Engeström, Lars von *(1751–1826), diplomat* 9
Erik, *Victorias son* 98
Eugen, *prins, Sophias son* 69, 75, 76, 84, 86
Eugénie, *prinsessa, Joséphines dotter* 45, 46, 50, 51, 55, 97, 98

Frederik IX av Danmark 119
Fredrik Christian av Augustenborg 8, 9
Fredrik av Baden, *Victorias far* 92, 94
Fredrika av Baden, *Gustaf IV Adolfs maka* 132
Fredrik av Nederländerna, *Lovisas far* 56, 58
Friberg, Marie, *skådespelerska* 82

Gaulle, Charles de 123, 124
Gustaf, *prins, Joséphines son* 45, 46, 50, 69
Gustaf, *prins av Vasa, Gustaf IV Adolfs son* 7, 38
Gustaf V 33, 51, 69, 74–6, 84, 91 ff
Gustaf IV Adolf 7, 132
Gustaf Adolf, *son till Gustaf VI Adolf* 88, 105, 109, 119, 121, 127
Gustaf VI Adolf 77, 84, 96, 97, 99, 105, 109 ff

Hedin, Sven *(1865–1952), forskningsresande* 105
Hedvig Elisabet Charlotta, *Carl XIII:s maka* 7, 11, 24
Hülphers, Herman *(1822–1905), Désirées livmedicus* 34
Högqvist, Emilie *(1812–46), skådespelerska* 47, 48

Ingeborg, *prinsessa, prins Carl s:rs maka* 64, 72, 84, 87, 118
Ingrid, *drottning av Danmark, dotter till Gustaf VI Adolf* 105, 109, 119

Johan Georg av Hohenzollern-Siegmaringen, *prinsessan Birgittas make* 124
Joséphine 37–52, 65, 73, 74

Leopold III *av Belgien* 119, 120
Lilian, *prinsessa, gift med prins Bertil* 134, 137
Louise 109–125
Louise, *Lovisas dotter, drottning av Danmark* 55, 60, 61, 64, 66
Louise av Preussen, *Lovisas mor* 56, 58
Lovisa 34, 52, 55–67, 74
Luise av Preussen, *Victorias mor* 92, 94, 97
Luise Margaretha, *kronprinsessan Margaretas mor* 109
Löwenhielm, Jaquette 38, 44

Magnuson, Tord, *gift med prinsessan Christina* 127
Margareta, *kronprinsessa, Gustaf VI Adolfs första hustru* 77, 88, 109
Margaretha, *prinsessan Ingeborgs dotter* 72
Margaretha, *prinsessa, dotter till Sibylla* 117, 120, 124, 140
Margrethe av Danmark, *dotter till drottning Ingrid* 140
Maria, *prins Wilhelms maka* 102, 104
Milford Haven, *markisinna, Louises mor* 121
Montgomery, Eugénie 58
Mountbatten, Louis, *Earl of Burma, Louises bror* 113, 121
Mountbatten, lady, Edwina, *Louises svägerska* 113, 121
Mountbatten, Georg, *Louises bror* 113, 116
Mountbatten, Pamela, *Louises brorsdotter* 121
Mountbatten, lady Patricia, *Louises brorsdotter* 121
Munck af Fulkila, Ebba, *gift med Oscar Bernadotte af Wisborg* 84, 86
Munthe, Axel, *Victorias livmedicus* 101, 102, 107
Märtha, *norsk kronprinsessa, dotter till prinsessan Ingeborg* 119
Mörner, Carl Otto *(1781–1868), överste, "kungamakaren"* 8, 13, 24

Napoleon 6, 8, 11, 19, 20, 22, 25
Napoleon III 34, 50, 52, 71

Olav V *av Norge* 119
Oscar I 28, 37–53, 73, 75
Oscar II 15, 17, 32, 33, 45, 51, 65, 69–88
Oscar, Bernadotte af Wisborg, *Sophias son* 69, 75, 84, 120

Paulina av Württemberg, *Sophias mor* 71, 73
Philip, *prins av Storbritannien* 113
Plessis, Armand du, *hertig av Richelieu* 27

Rosen, Ebba von, *Sophias hovdam* 77, 84
Saint-Jean, Jeanne de *(1728–1809), Carl XIV Johans mor* 10
Schröder, Wilhelmina 66
Sibylla, *prinsessa* 117–9, 124, 127
Silfverschiöld, Niclas, *gift med prinsessan Désirée* 124
Silvia 127–139
Sofia Albertina, *prinsessa, Gustaf III:s syster* 38, 42, 43, 45
Sommerlath, Walter, *Silvias far* 130
Sophia 33, 51, 62, 65, 69–89, 97
Sophia, *dotter till Gustaf IV Adolf* 94
Soumis, Françoise Rose *(1737–1815), Désirées mor* 16
Sparre, Josephine 61, 74
Sparre, Sigrid 56
Staaf, Karl *(1860–1915), politiker* 104
Stephens, Florence 82
Studach, Jacob Lorenz, *Joséphines biktfar* 37, 44, 48, 52
Sundberg, Anton Niklas *(1818–1900), ärkebiskop* 52, 78, 97

Theresia, *prinsessa, gift med prins August* 72, 84
Toledo, Alice de, *Silvias mor* 130

Wachtmeister, Hans *(1793–1827), greve* 27
Westin, Fredrik *(1782–1862), målare* 15, 18, 25, 36, 46, 141
Wetterstedt, Gustaf af *(1776–1837), ämbetsman* 8, 9
Victoria 91–107, 137
Victoria, *svensk prinsessa* 132–137
Victoria av Storbritannien 71, 109, 113
Victoria av Hessen, *markisinna av Milford-Haven, Louises mor* 111
Wied, Hermann av, *Sophias svåger* 72
Wilhelm, *prins, son till Victoria* 84, 96, 98, 99 102, 104, 105, 110, 116, 124
Wilhelm I, *tysk kejsare* 75, 91, 93, 96
Wilhelm II, *tysk kejsare* 93, 94, 103, 104, 112
Wilhelm av Nassau, *Sophias far* 71, 73

Zück, Berta, *Joséphines kammarjungfru* 37, 44, 52